

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS
Avaliku õiguse instituut

Jaanus Krevald

TÕENDITE LUBATAVUS KRIMINAALMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja: LL.M Oliver Nääs

Tallinn 2014

Kaitmisele lubatud (kuupäev)

Kaitsemiskomisjoni esimees (allkiri)

SISUKORD.....	3-4
SISSEJUHATUS.....	5-8
1. TÕENDITE LUBATAVUSEST ÜLDISELT.....	9
1.1 Tõendite kogumis- ja kasutustingimustest Eesti Vabariigi iseseisvuse I perioodist.....	9-11
1.2 Kriminaalmenetluse seadustiku regulatsioon seonduvalt tõendite lubatavusega ja tõendite kogumise, hoidmise ning kasutamise üldtingimused, seaduslik alus ja asjakohasus.....	11-14
1.3 Analüüs olulisest kogumiskeelu rikkumisest vs ebaoluline kogumiskeelu rikkumine ja sellega kaasnevast võimalikust kasutuskeelust.....	14-17
1.4 Muus menetluses kogutud tõendite kasutamine kriminaalmenetluses.....	17-18
2. KRIMINAALMENETLUSE SEADUSTIKUS LOETLETUD TÕENDILIIKIDE LUBATAVUSEST TÕENDILIIGITI ERALDIVÕETULT.....	19
2.1.1 Asitõendid ning lubatavus.....	19-20
2.1.2 Asitõendite hoiutingimused kui asitõendi lubatavust mõjutav asjaolu.....	21
2.2.1 Ekspertiisiakt ja lubatavus.....	21-22
2.2.2 Jälitus- ja uurimistoiminguga ning kohtuistungiga protokoll või muu dokument ning lubatavus.....	22-24
2.3 Foto, film või teabetalletus ning lubatavus.....	24-25
2.4 Dokumendi ja asitõendi eristuse olulisus.....	25-26
2.5 Riigikohtu praktika ja kriminaalmenetlusõigusdogmaatika seonduvalt tõendi lubatavusega.....	26-27
2.6 Relevantsed soovitused kohtueelseks ja kohtumenetluseks.....	28
3. TÕENDI LUBATAVUS MAKSUSÜÜTEGUDES.....	29
3.1 Tõendi kasutuskeelust maksusüütegudes Ameerika Ühendriikides.....	29-31
3.2 Tõendi kasutuskeelust maksusüütegudes Saksamaal.....	31-39
3.3 Tõendi lubatavusest maksusüütegudes Eesti Vabariigis.....	39-43
4. JÄLITUSTEGEVUS KUI ISIKU PÕHIÕIGUSI ENIM RIIVAV TÕENDITE KOGUMISE VIIS JA JÄLITUSTOIMINGUGA TÕENDITE KOGUMISE ERISUSED.....	44-46
4.1 Jälitustoimingute tegemisel kehtivad üldnõuded tagamaks tõendite lubatavus.....	46-48
4.2 Kuriteo matkimine ja <i>agent provocateur</i> kui riigipoolne teprovokatsioon.....	49-51
4.3 Jälitustoiminguga tegemine edasilükkamatul juhul.....	51-53
4.4 Jälitustegevusega saadud tõendite lubatavust käsitlev kohtupraktika.....	53-54

4.5 Jälitustegevuse regulatsioon terrorismivastase võitluse seaduse näitel Ameerika Ühendriikides ja võrdlus Eesti Vabariigi jälitustegevusega ja teabe kogumisega.....	54-60
4.6 Relevantsed praktilised soovitused puutuvalt jälitustoimingutega kogutavatesse tõenditesse.....	60-62
KOKKUVÕTE	63-67
SUMMARY	68-72
Kasutatud kirjandus	73-74
Kasutatud normatiivmaterjalid	75
Kasutatud kohtupraktika	76
Kasutatud lühendid	77

SISSEJUHATUS

In criminalibus probationes debent esse luce clariores. Nõnda kõlab kuulus Rooma juristide lausumine, mille kohaselt juba antiikajal peeti oluliseks järgida põhimõtet, et tõendid peavad olema selgemad kui valgus¹. Kui antiikajal võis selline põhimõte kehtida kõikides õigusharudes, siis tänapäeval kõrgeim tõendamisstandard on alles jäänud kriminaalmenetluses, kus otsustatakse indiviidi süüüksimuse üle. Tõendamise temaatika on kohtumenetluse kontekstis alati olnud üks kesksemaid tulenevalt tõdemusest, et kohtumenetluse esemeks olev minevikusündmus ei saa üldjuhul olla kohtumenetlusele antud mitte vahetult, vaid üksnes seda minevikusündmust kajastavate tõendite vahendusel².

01.07.2004.a. jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga³ pöördus Euroopa Liiduga liitunud Eesti Vabariik taas juba Antiik-Roomas tunnustatud põhimõtte juurde tagasi, kuid vaatamata sellele ei ole vaidlused tõendite lubatavusest kuhugi kadunud.

Eelnevast tulenevalt pidas antud töö autor vajalikuks kirjutada magistritöö nimetatud teemal - tõendite lubatavus kriminaalmenetluses. Tõendite lubatavuse küsimus on kriminaalmenetluse üks kesksemaid problemaatikaid - vaidlusi tõendite lubatavuse üle võib kohata praktiliselt igas kriminaalasjas, mille menetlusliigiks on üldmenetlus, samuti on EIK-s tehtud viimaste aastate jooksul eriti just jälitustegevusega kogutud tõendite lubatavust puudutavaid lahendeid, mis on oluliselt mõjutanud Euroopa Liidu õigusmaastikku. Samuti on aktuaalne hetkel nn „maadevahetuse kaasus“, milles ei ole küll jõustunud kohtuotsust, kuid mille I astme otsus on ajakirjanduse tõttu nõ „avalikuks saladuseks“ saanud ja käesoleva töö autori kättegi jõudnud, milles on ainek ebaseadusliku jälitustegevuse teel saadud tõendite lubatavuse üle arutlemiseks, kuid mitte lõpliku seisukoha võtmiseks, kuivõrd antud kohtuotsus ei ole jõustunud. Seega võib eeldada, et tõendite lubatavuse küsimus jääb pikemaks ajaks aktuaalseks kuna tegemist on võistlevas kohtumenetluses ütluste usaldusvääruse kontrollimise kõrval kohe teise keskse probleemiga ja töö autor usub, et käesolevast magistritööst on kasu nii kaitsjatele, süüdistajatele kui ka kohtueelsetele menetlejatele. See tähendab, et töös uuritakse tõendite lubatavusega seotud küsimusi objektiivselt, eelistamata ühtegi menetluspoolt.

¹ Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 217.

² Kergandberg, E. Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006, lk 157.

³ RT I 2003, 27, 166;

Töös käsitletakse valdavalt kõiki KrMS §-s 63 loetletud tõendi liikide lubatavust puudutavaid küsimusi ning tunduvalt vähem rõhuasetust on isikuliste tõendite ehk tunnistaja, kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu ja asjatundja ütlusi sisaldavate uurimistoimingu protokollide lubatavuse analüüsil, sest isikulisi tõendeid puudutavaid põhjalikke uurimustöid on varasemalt Eesti Vabariigis tehtud võrdlemisi piisaval hulgal ning isikuliste tõenditega seonduv ei ole enam niivõrd aktuaalne⁴. Eelnevast ei tuleks aga järeldada, et isikuliste tõendite lubatavust töös üldse ei analüüsita – teemakäsitlust on alajaotistes, kus vastava tõendi liigi lubatavuse analüüs on sobilik. Töös analüüsitakse ka tõendeid, millel on kaksikallikas⁵, ja tõendeid, millel võib olla nii isikuline kui esemeline allikas. Töös ei käsitleta peale isikuliste tõendite ka muude KrMS §-s 63 sätestatud tõendite usaldusväärset puudutavaid küsimusi ning töö piirdub vaid esemeliste tõendite lubatavuse temaatikaga.

Käesoleva töö hüpotees on järgnev: tõendite kogumise korra ehk menetlusõiguse rikkumisega ei kaasne alati tõendi kasutuskeeldu ehk lubamatust, aga tõendi kogumise korra olulise rikkumisega peab kaasnema tõendi kasutuskeeld, kuid moment, mis hetkest tõendi kogumise korra rikkumine muutub oluliseks rikkumiseks oli, on ja jääb ebaselgeks.

Töö on jaotatud nelja suuremasse peatükki. Esimene peatükk uurib tõendite lubatavusega seonduvat üldisemalt. Peatükk algab tõendite kogumistingimuste ajaloolise ülevaatega perioodist enne Teist maailmasõda, kui Eesti Vabariik oli iseseisev, seejärel leiavad käsitlemist tõendamiskeelud, tõendi kogumis- ja kasutamiskeelud üldiselt ja peatatakse hetkeks ka tõendamise ja tõendite kogumise üldtingimustel. Esimesest peatükist ei puudu viited ka asjakohastele Riigikohtu lahenditele.

Töö teises peatükis käsitletakse põhjalikumalt kõiki tõendiliike eraldi, mis antud töö piiritluse mahuvad. Antud peatükis tuuakse esile, mida tuleb iga tõendiliigi puhul jälgida, et see tõend oleks hiljem kohtumenetluses lubatav tõend ja uuritakse ka tõendi kogumise viisi ehk uurimistoimingu läbiviimise nõudeid, mida on oluline järgida. Samuti leiab töö teises peatükis asjakohaste Riigikohtu lahendite ja KrMS-s sätestatu analüüs. Teises peatükis tulevad uurimise alla muud võimalikud dokumendid ja viimaste aastate huvitavamad kohtulahendid seonduvalt käesoleva töö teemaga.

⁴ Näiteks: O. Nääs. Tunnistaja ütluste usaldusväärsus kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2010.

⁵ Näiteks: eksperdiarvamused.

Käesoleva töö kolmandas peatükis analüüsitakse maksukaristusõiguse temaatikat, sest tegemist on juristide praktikas igapäevase valdkonnaga, mille põhjalik tundmine on kindlasti kasulik nii käesoleva töö lugejatele kui ka töö koostajale endale. Käsitletakse Ameerika Ühendriikide, Saksa ja Eesti Vabariigi maksuõigust ning nende riikide maksukaristusõiguse dogmaatikat. Iga riigi maksukaristusõiguse valdkonna kohta tuuakse välja kesksamad kõrgeima kohtuinstantsi lahendid ning nendest lahenditest johtuvad juhtnöörid konkreetse riigi õigusruumi jaoks. Pole välistatud, et Ameerika Ühendriikide või Saksa maksukaristusõiguse printsiipe saab kasutada ka Eesti Vabariigis, kui need on tõhusad ja õiglased. Ennekõike on antud peatükis maksukaristusõigust analüüsidest pandud samuti rõhku tõendamiskeeldudele ja tõendite kasutamiskeeldudele ehk lühidalt tõendi lubatavusele.

Töö neljandas peatükis keskendutakse ainuüksi jälitustegevusega saadud tõendite lubatavuse erisustele koos asjakohase kohtupraktika ja õiguskirjandusega. Antud peatükis analüüsitakse, kuidas jälitustegevusega tõendeid paremini hankida, et tõend oleks lubatav ka hilisemas kohtumenetluses ja kohus saaks otsust tehes selliselt kogutud tõendi abil tuvastada kuriteo tegelikke asjaolusid. Käsitletakse ka nii siseriiklikke kui välisriiklikke asjakohaseid kohtulahendeid. Töö iga peatüki lõpus toob töö autor tuginevalt peatükis kirjutatule välja soovitusel nii süüdistatava, kaitsja kui ka kohtuvälise menetleja jaoks. Usutavasti käesoleva tööga tutvudes, iga karistusõiguse valdkonnas tegutsev praktik, olgu ta süüdistaja, kaitsja, süüdistatav või kohtunik, võib leida enda jaoks võimalikke kasulikke juhtnööre nii kohtuliku uurimise etapis kui ka kohtueelse menetluse käigus erinevate menetlustoimingute käigus või juriidiliste seisukohtade koostamises, puutuvalt tõendite lubatavusse.

Töö koostamisel lähtus autor Eesti siseriiklikust kriminaalmenetluse regulatsioonist, nii sise- kui välisriiklikust erialakirjanduses kõlapinda leidnud tunnustatud õigusteadlaste arvamustest, samuti relevantsest EIK ja Riigikohtu praktikast. Välisriikide õigusaktidest on kasutatud FRE kuivõrd sellest leiab ainet lisaks ütluste usaldusvääruse kontrollimisega seonduvale ka tõendi lubatavuse jaoks Ameerika Ühendriikide kriminaalmenetluses⁶. FRE-d eelistatakse töös Saksa vastavasisulisele kriminaalmenetluse seadustikule ennekõike põhjusel, et meie kriminaalmenetluse regulatsioon sarnaneb rohkem üldise õiguse ehk angloameerika

⁶ FRE on Ameerika Ühendriikide (USA) föderaalne tõendamismäärustik, milles on sätestatud föderaalset kehtivad reeglid kohtumenetluseks.

õigussüsteemile (ingl.k *common law*) kui kontinentaaleuroopa omale. See aga ei tähenda, et töös ei puuduks viited Saksamaa seadusandlusele ja kohtupraktikale.

Töö lõpposas on ära toodud käesolevas töös kasutatud lühendite loetelu, eesmärgiga vähendada pikemate terviknimede kasutamist töö sisulises osas ja ühtlasi kergendada töö lugemist.

1. TÕENDITE LUBATAVUSEST ÜLDISELT

1.1 Tõendite kogumis- ja kasutustingimustest Eesti Vabariigi iseseisvuse I perioodist

Käesolev töö algab lühikese ülevaatega möödanikust kuna autor peab vajalikuks lähtuda põhimõttest – kes minevikku ei tea, elab tulevikuta.

Esimene Riigikogu 29.07.1921.a. sooviavaldus töötada Vene 1903.a. uus nuhtlusseadustik⁷ (UNS) ümber Eesti riigi oludele ja panna see maksma eesti keeles, oli kriminaalreformi käivitamise aluseks. Nimetatud reform kasvas peagi üle suurejooneliseks kriminaalreformiks, mis kestis kokku 1921. aastast 1935. aastani ning 01.02.1935.a. jõustus lisaks kriminaalseadustikule, vangistusseadustikule ja distsiplinaarseadustikule ka kriminaalkohtupidamise seadus ehk tänapäevases tähenduses kriminaalmenetluse seadustik. 14-aasta pikkune töö tulemusena loodud õiguse kehtivusaeg jäi lühikeseks kuna 21.06.1940.a. kehtestati Eesti Vabariigi territooriumil juba uus okupatsioonivõim⁸.

1935.a. kriminaalkohtupidamise seaduses kohtuliku uurimise peatükis tõendamise ja tõendi kogumise üldtingimusi reguleeritud ega mainita ühegi sätte all sõnagi sellest, et tõendite kogumise käigus ei tohi rikkuda inimõigusi ja inimväärikut. Eesti Vabariigis ja Euroopas ei kehtinud tol ajal ükski akt, mis loetleks inimõiguseid ja paneks riikidele kohustuse kohtumenetluse käigus inimõigusi tagada. Inimeste põhiõigused ja –vabadused muutusid aktuaalseks alles pärast II maailmasõja seninägematuid sündmusi.

Sellegipoolest võib kriminaalkohtupidamise seadusest leida tõendite kogumise tingimusi reguleerivaid sätteid, kuid üheski peatükis ei mainita, et sätestatud regulatsiooni järgimata jätmine tooks mingil juhul kaasa tõendi kasutuskeelu ehk lubamatuse. Sellegipoolest on kriminaalkohtupidamise seaduse §-des 161-163, 466-467 sätestatud asitõendite kogumise tingimused ja nende uurimise kord kohtumenetluse jooksul, millise korra olulises määras järgimata jätmise juhul võiks selliselt kogutud tõendi kasutamise lubatavuses küsitavusi tekkida.

⁷ Ugolovnoje Uloženiye (stati, vvedjonnõja v deistvie). – Svod Zakonov Rossijskoi Imperii. T. XV. S.-Peterburg 1909; A. Buldas. Uus nuhtlusseadus. Maksmapandud paragrahvid. Tallinn 1933.

⁸ Ambach, G. Eesti kriminaalõiguse arenguteed – 70 aastat Eesti esimese kriminaalreformi edukast lõpust. – Juridica, nr 2, 2005, lk 94.

Alljärgnevalt on vastavate sätete sisu välja toodud, illustreerimaks 1935.a. kriminaalkohtupidamise seadusega asitõenditega seonduvat korda:

§ 161. asitõendid nagu: süüteo kordasaatmise abinõud, võltsitud dokumendid, valerahad, verised või rikutud asjad ja üldse kõik vaatlusel, läbiotsimisel ja väljavõtmisel leitud asjad, mis võivad abiks olla süüteo ja süütegija avastamisel, tuleb üksikasjalikult kirjeldada protokollis, märkides ka asitõendite otsimisega ja väljatõstmisega kaasaskäivad asjaolud.

§ 162. asitõendid tuleb võimalust mööda nummerdada, sisse pakkida, kinni pitseerida ning asja juurde võtta.

Siinkohal peab märkima, et seadusandja tahe on olnud jätta kriminaalkohtupidamise seadusesse asitõendite avatud loetelu tulenevalt fraasist „*ja üldse kõik...süüteo ja süütegija avastamisel.*“ Samuti võib eelnevatest sätetest järeldada, et uurimistoimingu protokollis peeti ka 1935.a. väga oluliseks dokumendiks kuna selles tuli uurijatel üksikasjalikult kirjeldada asitõendite omadusi. Samas ilmneb KrKS §-st 162, et niivõrd oluliseks ei peetud asitõendite hoidmistingimusi, kuivõrd seda tuli teha *võimalustmööda* ehk kui võimalusi ei olnud, siis grammatiliselt tõlgendades saab hetkel järeldada, et *numereerimata, sisse pakkimata, kinni pitseerimata* tõendeid võis siiski kohtule kohtuliku uurimise jooksul esitada.

§ 163. Kui asitõendeid ei ole võimalik eraldada kohast, kus need leitud, kuid on tarvis alal hoida läbivaatuseks asjatundjate kaudu, siis on kohtu-uuriija kohustatud tarvitusele võtma abinõud süüteo jälgede hoidmiseks muutuste või hävituse eest ja võimaluse korral kinni pitseerima koha või asja, kus leidub süüteo jälgi, ning andma kinnipitseeritu politsei või ustavate isikute hoiu alla või juurde panema valve.

Antud sättest ilmneb, et kinnipitseeritud kohta või eset, kus asusid asjas olulist tähtsust omavad tõendid või süüteo jäljed, mida ei olnud võimalik erinevatel põhjustel kohast eraldada, hoida lisaks politseile ka muu ustav isik või valvur. Ebaselgeks jääb, kes isiku ustavust hindab ja kuidas selline isik valitakse tõendit hoidma.

§ 466- Asitõendid, mis kaasa aitavad süüteo selgitamisele või on kohtualuse süü või süütuse tõenduseks, tulevad toimetada kohtusaali ja paigutada kohtunikude ette, kui selleks ei ole takistusi asitõendite ruumala või omaduste tõttu või teistel kaaluvail põhjusil.

§ 467- Pärast asitõendite vaatlust kohtunikkude poolt antakse nad vaatlemiseks pooltele.

Refereeritud sätetest ilmneb, et seadusandja tahe oli kohtumenetluse vahetuse põhimõtte juurutamine ka 1935.a. kehtestatud kriminaalkohtupidamise seaduses kuna kõik kohtualuse süüid või süütust tõendavad asitõendid tuli ilmtingimata kohtusaalis täiendavalt üle vaadelda nii kohtu kui poolte poolt. Seetõttu tuli eelnevalt kogutud tõendeid hoida ja säilitada erilise hoolikusega, sest vastasel korral oli kohus kaitsjal koheselt võimalik tugineda tõendi lubamatusele tulenevalt ebakohasest tõendite hoidmise ja säilitamise korrast. Võib järeldada, et sedaviisi talitleti ka uurimistoimingu protokollidega, mistõttu oli kaitsjal võimalik vastuväiteid tõendi lubatavuse või asjakohasuse kohta esitada KrKS §-s 467 nimetatud ajahetkel. Ennekõike tuli vaielda selle üle, kas eeluurimise käigus olid politseiametnikud ja prokurör kinni pidanud KrKS §-des 161-163 sätestatud nõuetest.

1.2 Kriminaalmenetluse seadustiku regulatsioon seonduvalt tõendite lubatavusega ja tõendite kogumise, hoidmise ning kasutamise üldtingimused, seaduslik alus ja asjakohasus

Töö sissejuhatuses mainitud Rooma õiguses tunnustatud põhimõttest - *In criminalibus probationes debent esse luce clariores* - lähtutakse ka tänapäevases võistlevas kriminaalmenetluses. Lisaks kehtib demokraatlikus õigusriigis riigivõimu teostamise seaduslikkuse põhimõte, mis on sätestatud ka Eest Vabariigi põhiseaduse § 3 lõikes 1. Sellest tulenevalt kuna kriminaalmenetluse läbiviimine on samuti riigivõimu teostamine, siis ka kriminaalmenetluses tuleb tõendeid igal juhul koguda seaduslikul alusel, milline põhimõte on ka käesoleva töö üks kesksemaid uuritavaid problemaatikaid. Kuivõrd kriminaalmenetluse lõpptulemina langetab kohus otsuse süüdistatava süüküsimuse üle, mille puhul võib järgneda reaalne vabadusekaotus kui üks olulisimaid põhiõiguste riiveid meie ühiskonnas, on kriminaalmenetluses kehtiv tõendamisstandard oluliselt kõrgem kui tõendamisstandard tsiviil- ja halduskohtumenetluses. Tõendamisstandardi puhul tuleb silmas pidada ennekõike kohtuniku veendumuse taset – see ongi tõendamisstandard. Sellest tulenevalt peavad olema ka tõendid selgemad, et kohus saaks võtta tõendi kohtuotsuse tegemisel arvesse. Käesoleva töö autor on seisukohal, et kui tõend, mille tõendamisstandard jääb allapoole kohtuniku veendumusetaset, on selline käsitletav vaid kaudse tõendina, mille pinnalt ainuüksi ei saa

kohus otsust teha – ei anna selline tõend ju kindlat ja selget vastust tõendamiseseme asjaolude kohta, vaid selgitab sündmust kaudselt.

Tõendite kogumise üldtingimused on 01.09.2011.a. jõustunud kriminaalmenetluse seadustikus reguleeritud kolmanda peatüki esimese jao §-s 64. Tõendite kogumise üldtingimused, võrreldes 1935.a. kehtinud KrKS-ga, on tänapäeval tugevasti mõjutatud EIÕK-s sätestatust tulenevalt asjaolust, et nimetatud deklaratsioonis reguleeritud ja loetletud inimõiguste kaitse viiakse ellu Euroopa riikide konstitutsioonide läbi. EIÕK-s loetletud põhiõigused ja –vabadused sisalduvad Eesti Vabariigi PS-i 2. peatükis ning kriminaalmenetluses olulist tähtsust omavad põhiõigused, -kohustused ja –vabadused on muuhulgas sätestatud ka KrMS §-s 64. Viidatud sättest tulenevalt võib tõendeid koguda vaid viisil, mis ei riiva kogumises osaleja au ja väärikust, ei ohusta tema elu või tervist ega tekita põhjendamatult varalist kahju. Keelatud on tõendeid koguda isikut piinates või tema kallal muul viisil vägivalda kasutades või isiku mäluvõimet mõjutavaid vahendeid ja inimväärikust alandavaid viise kasutades. Viidatud säte on erinorm KrMS § 9 lg 3 suhtes, mille kohaselt uurimisasutus, prokuratuur ja kohus peavad menetlusosalist kohtlema tema au teotamata ja tema inimväärikust alandamata. Kedagi ei tohi piinata ega muul viisil julmalt või ebainimlikult kohelda. Tulenevalt asjaolust, et viidatus sätetes kasutatavad mõisted on võrdlemisi üldsõnalised, siis on nii Eesti Vabariigi Riigikohtu Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa kõrgeimad kohtuinstantsid oma praktikaga sisustanud tõendite kogumis- ja kasutamiskeelde ja tõendite lubatavust. Imselt tänapäeval demokraatlikus õigusriigis ehsat väsitamist või piinamist tõendi kogumisel üldlevinult ei rakendata, kuid nii Eesti Vabariigis kui ka Saksamaal erinevate kriminaalmenetluse toimetamise vältel on tulnud ette olukordi, kus ülekuulamine on väldanud enam kui 10 tundi või ülekuulamist on läbi viidud öisel ajal. Sellistel juhtudel võib tulla kõne alla, et tegemist on lubamatu meetodiga⁹. Samuti on kauakestvad uurimistoimingud ka läbiotsimised. Seetõttu tuleb näiteks igal üksikul juhul hinnata, kas ülemäära väsitav uurimistoiming võib mõjutada menetlustoimingule allutatud isiku tahtevabadust, sest nii pea, kui on saadud tõend menetlusele allutatud isiku tahtevabadust mõjutava viisina, võib olla tegemist lubamatu tõendiga. Muuhulgas ka eelnevast tulenevalt on kohustuslik kaitsja osavõtt uurimistoimingust kriminaalmenetluse jooksul, kuivõrd kahtlustatav või süüdistatav ei pruugi ise teada, et uurimistoimingu pikk

⁹ Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 223.

kestus ei ole seotud enam tõendi kogumisega, vaid otseselt menetlustoimingule allutatut väsitamise või lausa piinamisega, murdmaks kasvõi isiku tahe.

Tõendite vastuvõtmise üldtingimused on sätestatud kehtiva kriminaalmenetlusseadustiku (edaspidi KrMS) §-s 286¹, millest tulenevalt peab tõend olema kriminaalasjas asjakohane – tegemist on tõendi vastuvõtmise esimese eeldusega, sest kui tõend ei ole asjakohane, siis ei ole tarvidust hakata analüüsima ka selle lubatavust. Lisaks eelnevale võtab kohus vastu KrMS § 286¹ lg 1 kohaselt vaid sellise tõendi, millel on kriminaalasjas tähtsus, mis on oluline aspekt, mida on vaja arvestada tõendi vastuvõtmise taotluse lahendamisel. Asjakohasus ja tähtsus on antud juhul samatähenduslikud mõisted. Sarnaselt Eesti kriminaalmenetluse seadustikule on tõendi asjakohasus tõendi vastuvõtmise eeldus ka Ameerika Ühendriikide föderaalsete tõendireeglite kohaselt¹⁰. Viidatud reeglite kohaselt on kirjalikud tõendid, video- ja helisalvestised ning muud asitõendid lubatavad juhul, kui on olemas originaaleksemplar, mille kaudu selliste tõendite sisu saab selgitada. Tõendite sisu saab selgitada ka koopia abil, kuid juhul, kui tõusetub kahtlus koopia ehtsuses, on vajalik esitada täiendavalt originaaleksemplar. Sellegipoolest FRE näeb ette alljärgnevad võimalused tõendi lubamiseks ja esitamiseks, kui kõik originaalid ja koopiad on mingil põhjusel kadunud:

- kõik originaalid kadunud või hävinenud ning see pole juhtunud isiku pahatahtlikkusest tingituna, kelle huvides sellise tõendi esitamine oli;
- originaaleksemplar on küll olemas, kuid seda pole võimalik saada ühegi kohtuliku meetme abil;
- isik, kelle vastu tõendit soovitakse kasutada, omas eelnevalt kontrolli tõendi üle, isikule oli antud teada, et originaaleksemplari hakatakse kohtuistungil tõendina kasutama ja isikul ebaõnnestub vajalik tõend kohtusse kaasa tuua ja kohtule esitada õigeaegselt.
- kirjalik tõend, helisalvestis või foto pole tihedalt seotud tõendamist vajava asjaoluga¹¹.

Samuti on keelatud nii sunniviisiline kui ka menetlustoimingule allutatut palvel kasutatav hüpnosis, manustatavad ained, mis mäluvõimet tugevdavad. Keelatud vaimseks mõjutamiseks on Saksamaa vastavas erialakirjanduses peetud lisaks hüpnosisile ka vahistamisähvardusi olukorras, mil vahistamise tingimused tegelikult puuduvad: vahistamine ei tohi mingil juhul muutuda ütluste andmise valmiduse saavutamise vahendiks. Keelatud on tunnistaja

¹⁰ 01.12.2013, *Federal Rules of Evidence*, kättesaadav veebist aadressil:

<http://www.uscourts.gov/uscourts/rules/rules-evidence.pdf>

¹¹ Samas, reeglid nr 1001-1004.

teavitamine süüdistatava homoseksuaalsusest, kui seda ei õigusta sisulised vajadused¹². Eelnevast tulenevalt on järelikult lubamatud ka muud kahtlustatavat iseloomustavad grupikuuluvuse faktid, kui need on ebavajalikud ja tunnistajas kahtlustatava suhtes ebameeldivusi tekitavad. Pettuse teel on samuti keelatud tõendeid koguda, kuid piir pettuse ja uurimistaktika või –kavaluse vahel on sageli ähmane, sest hetkel ei tulene kehtivast õigusest üheselt, millisest hetkest on uurimistaktikaline võtte käsitletav pettusena ning see selgub iga kriminaalasja kohtulikult arutamisel eraldi. Kindlasti on uurija poolne otsene valetamine eeluurimise jooksul keelatud tegevus, kuid lubatav tegevus võiks olla väite esitamine, millega on võimalik menetlustoimingule allutatud isikus kahtlusi tekitada, kuid mis otseselt ei ole vale. Selline väide võiks olla järgnev: „Kas Te olete täiesti kindel, et meil antud kuriteoepisoodi kohta ühtegi tõendit ei ole?“ Keelatud tegevusena on käsitletav menetleja viide menetlustoimingule allutatud isikule „et tema suhtes võidakse rakendada vahi alla võtmist, kui reaalselt KsMS §-s 130 sätestatud vahistamise alused puuduvad, kuid vastavate aluste olemasolul ei ole keelatud viidata isiku vahistamisele, sundimaks teda menetlejale vajalikke tegusid tegema, kui vahistamise alused on täidetud. On ju vahistamine või vahistamata jätmine menetleja otsustada, s.t kohtult ei pea tingimata taotlema isiku vahi alla võtmist, isegi, kui vahistamise alused on täidetud.

1.3 Analüüs olulisest kogumiskeelu rikkumisest vs ebaolulisest kogumiskeelu rikkumine ja sellega kaasnevast võimalikust kasutuskeelust

KrMS §-s 9 ja § 64 lg-s 1 sätestatu on siiski võrdlemisi üldsõnaline ja seetõttu on Riigikohtul võimalus ja õigus tõlgendada ning selgitada tõendite kogumist ja nende kasutamist puudutavaid sätteid. Keskne põhimõte, mida käesolevas uurimustöös igati lahatakse ja analüüsitakse, on üldsõnaline põhimõte, et juhul, kui kriminaalmenetluses on tõendeid kogutud KrMS §-des 9 ja 64 sätestatud tõendamiskeelde oluliselt rikkudes või on mõnda kindlat tõendi kogumise korda oluliselt rikutud, on sellisel viisil saadud tõendid lubamatud ja nendele ei saa kohus otsust tehes tugineda. Juhul, kui kohus siiski teeb otsuse, tuginedes lubamatutele tõenditele, on see kriminaalmenetlusõiguse oluline rikkumine KrMS § 339 lg 1 p 12 tähenduses. Olgu rõhutatud, et mitte igasugune tõendi kogumise korra rikkumine ei muuda tõendit automaatselt lubamatuks, vaid rikkumine peab olema oluline. Riigikohus on lahendites 3-1-1-52-09 ja 3-1-1-33-06 p-s 6.2 selgitanud, et hinnata tuleb esiteks rikutud

¹² Radtke, H., Hohlmann, O. (Hrsg). Die Strafprozessordnung. Kommentar. Munchen: Franz Vahlen 2011, lk 594, Rn 14.

normi eesmärki ning teiseks seda, kas selliseid tõendeid poleks saadud, kui normi rikutud ei oleks. Kas normi rikuti oluliselt või mitte, on ilmselt igal eraldi juhul kohtu hinnata.

Riigikohtu lahendi nr 3-1-1-31-11 p-st 15 tuleneb põhimõte, et tõendi kogumist reguleerivate menetlusõiguslike sätete rikkumise tuvastamine ei tingi alati ja automaatselt selle tõendi lubamatust. Üldjuhul hinnatakse menetlusõigust rikkuvast saadud tõendi lubatavust kaalumise tulemina, arvestades ühelt poolt rikkumise olulisust (seega KrMS §-s 339 sätestatud) ja teiselt poolt menetletava kuriteo raskust ning sellest tulenevat avalikku menetlushuvi. Kohtupraktikas on asunud seisukohale, et tõendi lubatavuse üle otsustamisel tuleb hinnata rikutud normi eesmärki ja seda, kas sellist tõendit poleks saadud, kui normi ei oleks rikutud (vt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 26. juuni 2009. a otsus kriminaalasjas nr 3-1-1-52-09, p 11.1). Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 29. detsembri 2006. a otsusest kriminaalasjas nr 3-1-1-97-06 on aga tuletatav arusaam, et tõendit on alust käsitada lubamatuna muuhulgas siis, kui selle saamisel on aset leidnud mitmed ja eraldivõetult mitteolulised menetlusõiguse rikkumised.

Laiatähenduslik fraas – tõendi kogumise korra oluline rikkumine - on leidnud selgitamist ka Riigikohtu praktikas¹³, kus Riigikohtu kriminaalkolleegium asus seisukohale, et tõendi kogumise korra rikkumine ei muutu oluliseks mitte ainult suuremate rikkumiste puhul, vaid rikkumine võib olla oluline ka siis, kui tõendi saamisel on aset leidnud mitmeid, kuid eraldivõetuna väheolulisi rikkumisi. Sellist rikkumiste kogumit saab käsitada menetlusõiguse olulise rikkumisena KrMS § 339 lg 2 mõttes siis, kui menetleja on tõendi saamisel menetlusõigust rikkunud korduvalt ja tahtlikult. Töö autor on siinkohal täiendaval arvamusel, et vastav Riigikohtu poolt pakutav lahendus peaks olema asjakohane ka sellisel juhul, kui nimetatud menetlusõiguse pisirikkumised on toimunud arvukalt terve eeluurimise läbilõikes, kuid mitte tingimata tahtlikud, vaid tingitud ettevaatamatusest. Kriminaalmenetluses on kahtlustataval põhjust eeldada, et tema kriminaalasja menetletakse professionaalsel tasemel ja ebaprofessionaalselt kogutud tõenditele kui lubamatutele tõenditele kohus oma otsuse tegemisel ei tugine. Õigusriigis ei saa lubada eeluurimisasutustele süstemaatilist ebaprofessionaalsust ja selline praktika tuleb kohtumenetluses rõhutatult välja tuua. Teisalt võib eelmainitud Riigikohtu otsust ka järgnevalt tõlgendada: tulenevalt asjaolust, et eeluurimisel osalevad vastava kutsekvalifikatsiooni omandanud spetsialistid, on igasugused

¹³ RKKKo 3-1-1-31-11, p-d 11.1-11.2

eeluurimise jooksul aset leidnud pisirikkumised tõendite kogumisel uurijate poolt toime pandud vähemalt kaudse tahtlusega ehk tahtlikult, kuid sellest veel ei tulene, et iga tahtlikult toime pandud rikkumist saaks käsitleda tõendite kogumise korra olulise rikkumisega.

Oluline on rõhutada ka tõendi lubatavuse hindamise juures avaliku huvi tähtsust raskemate süütegude lahendamisel. Nii on Riigikohtu lahendi 3-1-1-137-03 p-s 20 toodud välja, et kuigi kaitsja oma kassatsioonis viitas kohtueelse menetluse käigus rohketele rikkumistele nii asitõendite vormistamisel kui ka ebatäpsustele uurimistoimingu protokollides, ei anna need Riigikohtu kriminaalkolleegiumi arvates alust mõista süüdistatavat õigeks kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumise motiivil. Riigikohus viitab oma otsuse põhjendustes muuhulgas ka Strasbourgi Kohtu 12.07.1988.a. kohtuasjas *Schenk v Šveits*¹⁴ tehtud lahendile järgnevalt: EIÕK art 6 garanteerib ühelt poolt küll õiguse ausale õigusemõistmisele, kuid teisalt ei sätesta tõendite lubatavuse tingimusi, sest see kuulub siseriikliku õiguse pädevusse. Seega antud asjas ei pidanud kohus vajalikuks kummutada Šveitsi kohtute seisukohta, et menetlusõiguse normide rikkumise teel saadud tõendid võivad olla vastuvõetavad. Samuti nõustus Riigikohus Šveitsi kohtutega antud kriminaalasjas, et menetlusõiguse normi rikkumisega saadud tõendi lubatavust kaaludes on põhjendatud lähtuda avalikust huvist selgitada välja tõde mõrvaga seotud kuriteo asjas. Samas möönab kohus, et isiku süüditunnistamisel ei tohi ka olulise avaliku huviga kriminaalasjades tugineda üksnes ebaseaduslikult saadud tõendile.

Tulenevalt asjaolust, et avalik huvi selgitada välja tõde on suurem eriti raskemates isiku- ja riigivastastes süütegudes, aga ka avaliku usalduse ja rahvatervisevastastes süütegudes, siis tulenevalt Riigikohtu kriminaalkolleegiumi lahendist nr 3-1-1-137-03 võib tõendeid koguda ka ebaseaduslikul viisil, kartmata, et selliselt kogutud tõendid oleksid kohtumenetluses lubamatud. Sealjuures tuleb seaduslikult koguda ka muud tõendusmaterjali kuivõrd kohus ei tohi ka olulise avaliku huviga kriminaalasjades tugineda üksnes ebaseaduslikult saadud tõenditele. Isegi kui selline tõlgendus on loogiline ja võimalik, et tohi demokraatlikus õigusriigis sellisel viisil tegutseda ja igal võimalikul juhul peab koguma tõendeid kooskõlas seaduse ja praktikaga. Lisaks asjaolule, et menetlustoimingut tegema asudes menetleja poolne teadlik ja tahtlik menetlusõiguse rikkumine põhjendusega, et rikkumine pole oluline, ei too mitte kaasa ainult menetlustoiminguga saadava tõendi lubamatust, vaid täiendavalt kannatab

¹⁴ 12.07.1988 otsus *Schenk v. Switzerland*

sellise tegevuse all ka üldiselt aus kohtumenetlus¹⁵. Iseenesest ja eraldivõetult pelgalt menetlusõiguse mitteoluliseks rikkumiseks kvalifitseeritavad minetused võivad omandada uue, ausa kohtumenetluse põhimõtte rikkumises seisneva menetlusõiguse olulise rikkumise kvaliteedi KrMS § 39 lõike 2 mõttes ka siis, kui need rikkumised kujutavad endast menetleja teadliku ja tahtliku tegevuse tulemit, ja seda eriti juhtudel, kui menetleja sellist teadlikku ja tahtlikku tegevust võib täheldada korduvalt ehk rohkem kui ühe korra¹⁶.

1.4 Muus menetluses kogutud tõendite kasutamine kriminaalmenetluses

Sageli võib ette tulla olukordi, millisel juhul on suured kriminaalasjad paralleelselt arutamisel ka tsiviil- või halduskohtutes. Eriti kohtab seda maksuasjades, kus maksuhalduriga toimub vaidlus halduskohtus ja võimaliku maksukuriteoga seonduv jõuab viimaks kriminaalkohtusse. Üldreeglina on ühes menetluses kogutud tõendid kasutatavad tõenditena ka teistes menetlustes. Samas peab meeles pidama, et kriminaalmenetluses on tõendamisstandard oluliselt kõrgem kui halduskohtumenetluses, mistõttu tõend, mis on ületanud tõendamisstandardi halduskohtumenetluses ei pruugi olla sobiv tõendiks kriminaalmenetluses, mistõttu on halduskohtumenetluses vastu võetud ja otsuses tuginetud tõendi kasutamine lubamatu kriminaalmenetluses. *Common-law* õiguskirjanduses on asutud seisukohale, et kriminaalasjades lasub tõendamiskoormis ilmselgelt süüdistajal ning tõendamisstandard tuleb viia kõrgeimale tasemele, mida nimetatakse tõendatuseks väljaspool igasugust kahtlust (ingl.k. „*proof beyond reasonable doubt*“) ehk või tõendatus, et vandekohus (keskmine mõistlik isik) on süüs kindel (ingl.k. „*proof so that the jury are sure of guilt*“¹⁷). Meie mõistes on tegemist tõendatuse tasemega, mille puhul ei ole keskmisel mõistlikul isikul enam mingitki kahtlust kuriteosündmuse asjaolude aset leidmises, mida süüdistus on tõendanud.

Riigikohus on asunud samuti seisukohale, et reeglina ei ole keelatud kasutada kriminaalmenetluses tõendina selliseid tõendeid, mis on kogutud mingis muus menetluses, kuid erandina võib menetleja kriminaalmenetluse-välise toiminguga kogutud tõendi kasutamine olla lubamatu juhul, kui selle saamisel ei ole järgitud tõendite kogumise üldtingimusi või teatud kriminaalmenetluslikke garantiisid¹⁸. Eelnevast tulenevalt saavad

¹⁵ RKKKm 29.12.2006, 3-1-1-97-06, p 31.

¹⁶ E. Kergandberg *Per Aspera Ad Fair Trial*. – *Juridica* 2011/1, lk 68-69.

¹⁷ Murphy, P. *Murphy on Evidence*. 5th Edition. London, 1995, lk 104

¹⁸ Näiteks: Eesti Vabariigi põhiseaduse § 22 lg-st 3 ja KrMS § 34 lg 1 p-st 1 tulenevat õigust mitte olla sunnitud aitama kaasa enda või oma lähedaste poolt toime pandud kuriteo tõendamisele. Samuti võib olla lubamatu kriminaalmenetluses sellise tõendi kasutamine, mis on kogutud maksumenetluses kaasaaitamiskohustusele viidates, kuid tegelikult isikut mõjutati kaasaaitamiskohustusele viidates rikkuma enese mittesüüstamise

teistes menetlustes kogutud tõendid olla lubatavad tõendid kriminaalmenetluses vaid juhul, kui need vastavad kriminaalmenetluse tõendamisstandardile ega ole kaudsed tõendid. Käesoleva töö autor on seisukohal, et tõendamisstandard peaks olema asjakohane iga üksiku tõendi osas, mitte ainult tõendite kogumis hindamise ja lõppotsustuse tegemisel, sest kui kohus otsustab tõendi vastuvõtmise üle ning kaalub selle tähtsust, siis samaaegselt toimub samuti siseveendumuse kujundamine –tõendite vahetu uurimise jooksul kohus kujundab oma veendumust tõendi suhtes, mitte ei kujunda seda alles lõppotsustust tehes. Nii on näiteks kriminaalmenetluses kasutatav tõend tsiviil- või halduskohtumenetluses tehtud kohtuotsus, kuid tõendina kriminaalmenetluses ei saa kasutada ajutise pankrotihalduri järelduslik osa. Sellisele seisukohale on jõudnud ka Riigikohus otsuses 3-1-1-85-11, sest ajutise pankrotihalduri järelduslik osa ei ole koostatud eksperdi poolt ja tegemist on mitteõiguslike järeldustega. Mitteõiguslikud järeldused on kriminaalmenetluses lubatav tõend vaid juhul, kui need on koostatud eksperdi poolt. Ühtlasi on KrMS § 63 lg-s 1 sisalduv tõendite loetelu ammendav selles osas, milles on võimalik tõendada faktilisi asjaolusid. Tegemist on nn rangete tõenditega (*Freibeweiss*). Menetluslikke asjaolusid on võimalik kriminaalmenetluses tõendada KrMS § 63 lg-s 2 sätestatud vabatõenditega (*Freibeweiss*)¹⁹.

privileegi, mis on kõrgemal seisev õigus kui kaasaaitamise kohustus haldusmenetluses, olles otseselt seotud inimõigustega.

¹⁹ Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 218.

2. KRIMINAALMENETLUSE SEADUSTIKUS LOETLETUD TÕENDILIIKIDE LUBATAVUSEST TÕENDILIIGITI ERALDIVÕETULT

Käesolevas peatükis analüüsitakse KrMS §-s 63 loetletud tõendivorme ja nende lubatavust detailsemalt. Seadusandja on pidanud kriminaalmenetluses kasutatavate tõendivormide loetelu jätta lahtiseks, mistõttu saab KrMS § 63 lg 2 kohaselt kasutada kriminaalmenetluse asjaolude tõendamiseks KrMS § 63 lg-s 1 loetlemata tõendeid, välja arvatud juhul, kui on tegemist kuriteo või põhiõiguse rikkumise teel saadud tõendiga. On ilmne, et ka KrMS § 63 lg-s 1 loetletud tõendid ei pruugi olla tingimata lubatavad, kui need on saadud põhiõigusi rikkuva tegevuse kaudu. Käesolevas peatükis analüüsitakse seega detailsemalt tõendivormidest nii asitõendeid, ekspertiisiakti, uurimistoimingu, kohtuistung protokoll kui ka muu dokumendi, foto või filmi või muu teabe talletust.

2.1.1 Asitõendid ning lubatavus

KrMS § 63 lg 1 loetelus on ühe tõendi liigina märgitud ka asitõendid, kuid asitõendi legaldefiniitsioon sisaldub KrMS § 124 lg-s 1: asitõend on kuriteo objektiks olnud asi, kuriteo toimepanemise vahend, kuriteojäljega asi, kuriteojäljest valmistatud jäljend või tõmmis või kuriteosündmusega seotud muu asendamatu objekt, mis on kasutatav tõendamiseseme asjaolude selgitamisel. Asitõendeid kriminaalmenetluse käigus on võimalik koguda erinevate uurimistoimingute läbiviimise teel. Asitõendeid on õigus esitada ka kahtlustataval ja tema kaitsjal tulenevalt KsMS § 34 lg 1 p-st 7 ja KrMS § 47 lg 1 p-st 2. Nii uurimisasutuse poolt kogutud asitõendite kui ka kahtlustatava ja tema kaitsja poolt esitatavate asitõendite puhul kehtib siiski üldreegel, et sellised tõendid peavad olema saadud tõendite kogumiskeeldu rikkumata ning kohtumenetluses lubatavad. Enim probleeme tekib õiguspraktikas asitõenditega, mis on esitatud prokuröri poolt tõendamaks süüdistatava süüd ja millised on kohtueelses menetluses saadud uurimisasutuse poolt läbi viidud uurimistoimingute abil. Suure tõenäosusega võib eeldada, et uurimisasutustel on suur töökoormus ning üks uurija tegeleb suure hulga kriminaalasjadega. Tulenevalt töökoormusest võib sageli kannatada saada uurimistoimingu läbiviimise korrektsus. Puutuvalt asitõenditesse, siis asitõendeid saab tõendina esitada vaid juhul, kui on läbi viidud asitõendi vaatlus. Vaatlusprotokollile esitab seadus aga konkreetsed nõuded, mille rikkumise korral on tegu tõendi saamise korra rikkumisega ning sõltuvalt rikkumiste olulisusest või arvukusest sõltub samuti tõendi

lubatavus. Puutuvalt protokoll²⁰ kui dokumenti, milles kajastub uurimistoiming, on praktikas ette tulevad ka olukorrad, millal on uurimistoimingus osalevale isikule on jäetud tema õigused ja kohustused tutvustamata või on tehtud seda vaid viitega õiguste ja kohustuste loetule seaduse tekstis, võttes kahtlustatavalt selle kohta allkirja, kuid samal ajal veendumata ja kontrollimata sealjuures, kas kahtlustatav on ka tegelikult talle selgitatavatest õigustest aru saanud. Riigikohus on selgitanud lahendi 3-1-1-25-02 p-des 9-10, et menetleja peab veenduma selles, et kahtlustatav on oma subjektiivsetest õigustest ja kohustustest ka aru saanud. Teavitamiskohustuse täitmine on oluline ainuüksi seetõttu, et õigustest teavitamise läbi saab kahtlustatav teadlikuks muuhulgas Põhiseaduse § 22 lg-s 3 sätestatud *nemo tenetur se ipsum accusare* põhimõttest, mis on ühtlasi lahutamatult seotud süütuse presumptsiooniga: oma süütuse tõendamise kohustuse puudumine peab sisaldama ka vaikimise õigust. Teavitamiskohustuse täitmata jätmine on seega oluline kriminaalmenetlusõiguse rikkumine.

Õiguste ja kohustuste selgitamisega ei pea menetleja samas minema ülemäära põhjalikuks, vaid uurimistoimingus osalevale isikule peavad olema tema õigused ja kohustused selgeks tehtud mõistlikult arusaadaval viisil, vältimaks olukorda, kus menetlustoimingule allutatud isik tahtlikult teeskleb, et ei saa kuidagi oma õigustest ja kohustustest aru, takistades sellisel viisil uurimistoimingu läbiviimist. Kõikides uurimistoimingutes on keelatud osaleda ka isikul, kes on sellises joobes, et tema tahtevabadus on joobe tõttu oluliselt häiritud. Kerge joobega on siiski lubatud uurimistoimingust osa võtta. Kindluse huvides tuleks menetlejal uurimistoimingus osaleva isiku joobe kahtluse korral isiku joovet siiski kontrollida. Menetlusele allutatud isikule tema õigusi ja kohustusi selgitamata või seda ebakohaselt tehes läbi viidud uurimistoimingu raames saadud asitõendid ja muud tõendid on kohtumenetluses lubamatud, sest kahtlustatavale menetleja poolt õiguste ja kohustuste selgitamata jätmine on kohtupraktikat arvesse võttes oluline kriminaalmenetlusõiguse rikkumine. Lisaks eelnevale on kohustatud ka läbiotsimise korral tutvustada läbiotsitavale läbiotsimismäärust ning läbiotsimisel kehtib samuti teatud kindel kord, millise reeglite olulisel eiramisel on läbiotsimise tulemusel saadud tõendid kohtukõlbmatud, kui kohus läbiotsimisprotokolliga tõendina lubamatuks tunnistab.

²⁰ Antud näide lähtub siiski isikulise tõendi protokollist.

2.1.2 Asitõendite hoiutingimused kui asitõendi lubatavust mõjutav asjaolu

Asitõendi kasutamine tõendina kohtumenetluses faktiliste asjaolude kindlaks tegemisel võib olla välistatud ka juhul, kui asitõendite hoidmise suhtes kasutusele võetud hoiumeetmeid ei ole kohaselt täidetud ning on rikutud asitõendi hoidmise korda. Menetleja poolt asitõendite ja arestitud vara arvelevõtmise, hoidmise, üleandmise ja hävitamise ning kiiresti riknevate asitõendite ja konfiskeerimise tagamiseks arestitud vara hindamise, võõrandamise ja hävitamise kord (edaspidi *asitõendite hoidmise kord*). *Asitõendite hoidmise kord* on kehtestatud Vabariigi Valitsuse poolt ja vastu võetud 30.07.2004.a. Asitõendite hoidmise korra § 10 kohaselt tuleb hoiule võetud asitõendina kasutatav objekt arvele võtta, märkides uurimistoimingu protokollis asitõendina kasutatava objekti nimetus, number, üksikasjalik kirjeldus ja asitõendi hoiukoht. Asitõend peab kuni asitõendi vahetu uurimiseni kohtumenetluses säilima arvelevõetuna eelkirjeldatud korra kohaselt. Sellest tulenevalt, kui menetleja või prokurör on oma tegevuse käigus asitõendi hoidmise korda ja hoiumeetmeid rikkunud, võib muutuda asitõend ebausaldusväärseks või koguni lubamatuks. Eelnevat illustreeriks olukord, kus süüdistaja rebib maksukuriteo raames kohtuistungil ümbrikust välja märkmiku, milles olid märgitud detailselt tööliste mitteametlikult tasutud töötasud ning asetab seejärel peale demonstratsiooni asitõendi tagasi avatud ümbrikusse, seda uuesti kinni pitseerimata ja numereerimata. Eelkirjeldatud tegevuse tõttu kannatabki asitõendi usaldusväärsus, sest enam ei saanud kohus ega kaitsja olla kindlad, et prokurör märkmikku ise midagi juurde ei lisa. Sellisel viisil tõendi hoidmise korda rikkudes võib kõne alla tulla koguni tõendi lubamatus, sest tõendit ei ole eelnevalt hoitud seaduspäraselt, iseasi, kas tegemist oleks olulise rikkumisega või mitte.

2.2.1 Ekspertiisiakt ja lubatavus

Kriminaalmenetluse käigus võib tekkida vajadus eriteadmisi omava isiku arvamuse järele olukordades, kus kriminaalasjas olulist faktilist asjaolu ei ole võimalik teiste tõenditega kindlaks teha või see on oluliselt raskendatud. Sellisel juhul on menetlusosalised võimalik esitada kohtule taotlus ekspertiisi määramiseks. Kohtuekspertiisi raames koostab ekspert ekspertiisiakti, tuvastades ekspertiisi vormis mitteõiguslikke eriteadmisi rakendades menetlusaasjas tähtsaid asjaolusid, aidates seeläbi kaasa menetlusülesannete täitmisele. Ekspertiisiaktile on seadusandja ette näinud kindlad tunnused, millele akt peab vastama ning tunnuste loetelu sisaldub KrMS §-s 107. KrMS §-s 107 sisalduv on asjakohane ka käesoleva

töö raames, kuivõrd ekspertiisiakti kui tõendi lubatavus sõltub suuresti viidatud paragrahvis sätestatud tingimustest. Vaieldamatult on ekspertiisiakt tõendina lubamatu, kui kriminaalmenetluse jooksul suudab kaitsja tõendada, et ekspertiisiakti koostanud eksperdil puudub nõuetekohane kvalifikatsioon²¹, sest sellisel juhul ei ole tegemist KrMS § 95 lg-le 1 vastava isikuga ning tegemist ei ole seega ekspertiisiaktiga. Samuti kaasneb ekspertiisiakti lubamatus juhul, kui aktis on mitmeid eraldivõetuna vähem olulisi KrMS §-s 107 sätestatud tingimusi rikutud suurel hulgal. Käesoleva töö autor on seisukohal, et sarnaselt kriminaalmenetluses uurimistoimingute puhul kehtiv printsiip, et üks suurem või mitu väiksemat menetluskorra rikkumist toob kaasa olulise menetlusõiguse rikkumise, mistõttu on tõend lubamatu, kehtib ka ekspertiisiakti puhul, seda enam, et eksperdilt oodatakse erilist hoolikust ja teadmistepagasit oma töös. Juhul, kui näiteks puudub ekspertiisiaktil akti koostamise kuupäev või andmed ekspertiisiakti kohta on mõnevõrra puudulikud, siis need väheolulised eksimused ei too kaasa tõendi lubamatust. Kui selliseid eksimusi on aktis mitmeid, siis tuleb kõne alla taaskord tõendi lubamatus. Ekspert võib anda ütlusi vaid ekspertiisiakti selgitamiseks kohtueelses menetluses ja ekspertiisiakti sisu selgitamiseks ja täiendamiseks kohtumenetluses. Seetõttu ekspertiisiakti usaldusväärsust, kuid mitte lubatavust, võib mõjutada omakorda kohtueelses kui kohtumenetluses eksperdi poolt ekspertiisiakti kohta antavad ütlused, kui need on vastuolus ekspertiisiaktis kirjeldatuga.

Seonduvalt veel ekspertiisiaktiga ja puutuvalt tunnistaja ütlustesse kui isikulise tõendi liiki, on asjakohane viidata Riigikohtu praktikale, mille kohaselt eksperti on võimalik küll ekspertiisiaktis sisalduva selgitamiseks tunnistajana üle kuulata, kuid juhul, kui ta annab täiendavaid ütlusi, mida ekspertiisiaktis märgitud ei olnud, on sellised ütlused tõendina lubamatud ja tõendina saab käsitleda vaid ekspertiisiakti²².

2.2.2 Jälitus- ja uurimistoimingu, kohtuistungi protokoll või muu dokument ning lubatavus

Laias laastus moodustavad nii kohtuistungi protokoll kui ka uurimistoimingu ja jälitustoimingu protokoll ühtse tõendiliigi, sest väliselt on need sarnased tõendid –

²¹ Näiteks: diplom on võltsitud või teaduskraad on omandatud haridusasutuses, millel tegelikkuses puudus luba sellist kraadi väljastada.

²² RKKK 3-1-1-15-12, p 17.

materiaalsed esemed, millele on märgisüsteeme kasutades kantud mõtestatud teavet²³. Käesolevas alapunktis nimetatud protokollide koostamisel tuleb uurimistoimingu läbiviijal pöörata rõhku protokollile olulisematele ja vähem olulisematele tunnustele, mille puudumise korral võib olla protokoll tervikuna lubamatu tõend, mistõttu oleksid kriminaalmenetluses lubamatud tõendid ka uurimis- või jälitustoimingu protokollis talletatud tõendid, olgu need isikulised või esemelised tõendid. Kriminaalasjas koostatud kohtuistungis protokoll võib olla tõendiks ka mõnes muus kohtumenetluses, mistõttu on äärmiselt oluline, et see oleks nii kohtuistungis sekretäri kui ka kohtuniku enda poolt allkirjastatud ning menetlusosalistel on olnud võimalik kohtuistungis protokollile parandusettepanekuid teha. Vastasel korral on kaheldav, kas selline kohtuistungis protokoll oleks käsitletav lubatava tõendina.

Nii jälitustoimingu kui ka uurimistoimingu protokollis puhul jagunevad tunnused olulisteks tunnusteks ja vähem olulisteks tunnusteks. Uurimistoimingu läbiviimisel on menetlejal võimalik teha pisieksimusi ja olulisi eksimusi ehk olulist menetlusõiguse normi rikkumist. Uurimistoiminguteks on ülekuulamine, vastastamine, ütluste seostamine olustikuga, äratundmiseks esitamine, vaatlus, läbiotsimine ja uurimiseksperiment. Protokoll ei pea kajastama mitte üksnes protokollitava menetlustoimingu tulemust, vaid selles peab olema tingimata kajastatud ka uurimistoimingu käik, tingimused ja kirjeldus selle kohta, kuidas seaduslikult konkreetset menetlustoimingut läbi viidi. Sellest tulenevalt sõltub uurimis- ja jälitustoimingu kvaliteedist selle lubatavus kriminaalmenetluses. Protokollis kvaliteet kahjustub mitme väiksema kvaliteedivea või mõne üksiku suurema kvaliteedipuuduse tõttu täielikult, tuues kaasa kõnealuse protokollis lubamatuse. Olulise menetlusõiguse normi rikkumise puhul on kogu uurimistoimingu protokoll lubamatu tõend ning sellest johtuvalt ka vastava uurimistoiminguga kogutud tõendid lubamatud tõendid kuna protokollis lubamatusega kaasneb ka sellega saadud tõendite lubamatus. Uurimistoimingu protokollis puhul on järgmised rikkumised vaieldamatult käsitletavad olulise menetlusõiguse normi rikkumisena: uurimistoimingu osalejale (kahtlustatav, tunnistaja, kannatanu) on õigused ja kohustused tutvustamata jäetud või on seda tehtud ebakohaselt, kohtuluba eeldava uurimistoimingu läbiviimise korral on menetlustoimingule allutatud isikule jäetud kohtumäärus tutvustamata; protokollis puudub uurimistoimingu osalenud isiku allkiri; jälitustoiming või uurimistoiming on läbi viidud ilma selleks vajaliku kohtumääruseta ja kui puuduvad muud kohtumääruse puudumist õigustavad asjaolud; uurimistoimingu protokoll ei vasta suures osas KrMS §-s 146

²³ Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 221, kamm 10.

sätestatule ja jälitustoimingu protokoll ei vasta KrSM §-s 126¹⁰ sätestatule. Vähem olulisemad puudused uurimistoimingu protokollis on näiteks uurimistoimingu läbiviimise kuupäeva, algus- ja lõpukellaaja puudumine või sellekohased valed andmed; uurimistoimingu osaleva isiku nime puudumine uurimistoimingu osalevate isikute nimekirjast kuigi isik on uurimistoimingu protokolliga tutvumist oma allkirjaga kinnitanud; mõningased eksimused läbiotsimise käigus ära võetud esemete pitserinumbrites (sh turvaplommid jms), kui on tõendatav, et pitseeritud ümbrikuid ja muid anumaid ei ole vahepeal avatud menetleja poolt. Olgu etteruttavalt öeldud, et kuigi jälitusprotokollile ja jälitustegevusele üldse on esitatud seaduse poolt rangemad korrektsusnõuded, siis see veel ei tähenda, et iga pisema minetuse tõttu jälitusprotokollis oleks jälitusprotokoll ja seetõttu kogu jälitustoimingu saadud teave tõendina lubamatu²⁴.

Muude dokumentide lubatavus peale käesolevas alapunktis loetletud protokollide, sõltub praktikas sellest, kas muudel dokumentidel on dokumendi definitsioonis sätestatud dokumendi omadused (vt 2.4). Kui dokumendil puuduvad andmed dokumendi väljaandja kohta, dokument ei sisalda inimese mõtteväljendust ning dokument pole mõeldud tõendama õiguskäibes juriidilise tähtsusega asjaolusid, on küsitav, kas tegemist üldse on dokumendiga. Oluline on siinkohal jälgida, et ei aetaks segamini dokumenti ja asitõendit. Kui dokumendil on asitõendi omadused, siis tuleb selline dokument prokuröri süüdistusaktis ka asitõendina nimetada, mitte dokumendina. Vastasel korral rikuks prokurör oma sellise tegevusega süüdistatava kaitseõigust – eelnev temaatika leiab lähemat käsitlust alapunktis 2.4.

2.3 Foto, film või teabetalletus ning lubatavus

KrMS §-s 63 loetletud tõendi liikide hulga on märgitud ka foto, film või teabetalletus, kuid loetletud tõendiliike detailsemalt kehtivas kriminaalmenetluse seadustikus ei käsitleta. See on ka loogiline, sest nii foto, film, teabetalletus kui ka asitõend ja muud tõendiliigid on kasutatavad tõenditena kriminaalmenetluses vaid juhul, kui need on talletatud vastavas uurimistoimingu protokollis. Kasutamaks fotot, filmi või teabetalletust, tuleb teostada eelnevalt vaatlus ja vaatlusprotokollis tuleb üksikasjalikult vaadeldavat objekti kirjeldada. Foto, film või teabetalletus lisatakse uurimistoimingu protokollis lisana kriminaaltoimikusse.

²⁴ RKKK 3-1-1-15-10, p 9.4; RKKK 3-1-1-31-12 p 8.2

Seetõttu sõltub ka foto, filmi või teabetalletuse lubatavus valdavalt teostatud uurimistoimingu protokollide kvaliteedist ja uurimistoimingu läbiviimise seaduslikkusest (vt 2.2.2).

2.4 Dokumendi ja asitõendi eristuse olulisus

Järgnevalt on vajalik selgitada, miks ja mille alusel on vajalik eristada dokumente ja asitõendeid. Selline vajadus võib kaitsjal tekkida juba hetkel, kui kaitsja saab kätte süüdistusakti prokuratuurist. KrMS § 154 lg 2 p 4 kohaselt üüdistusaktis peab sisalduma tõendite loetelu, millest peab nähtuma millist asjaolu millise tõendiga tõendada soovitakse. Kui süüdistusakt ei vasta KrMS § 154 nõuetele, võib kaitsja taotleda eelistungil kohtult süüdistusakti tagastamist prokuratuurile KrMS § 262 p 2 alusel. Õiguspraktikas võib tulla ette olukordi, milliste puhul süüdistusaktis on tõendite loetelu hulgas eraldiseisvana asitõendite loetelu ning dokumentide loetelu, kuid asitõendite all on loetletud dokumendid ja dokumentide all asitõendeid. Eelneva näitega sarnaste segaste olukordade vältimiseks tuleb selgeks teha, mida kriminaalmenetluses mõeldakse dokumendi all ja mida asitõendi all ning millised on dokumendi ja asitõendi olulised tunnused.

Dokument on kirjalik akt, mis sisaldab inimese mõtteväljendust (perpetueerimis- ehk kestmisfunktsioon), on mõeldud õiguskäibes tõendama juriidilise tähtsusega asjaolusid (tõendusfunktsioon) ning millest selgub selle väljaandja (garantii- ehk tagatisfunktsioon)²⁵. Eelnevast tulenevalt saab rääkida dokumendist kui seesugusest vaid juhul, kui selles on olemas eelnevalt loetletud kolm funktsiooni: perpetueerimis- ehk kestmisfunktsioon, tõendusfunktsioon ning garantii- ehk tagatisfunktsioon. KrMS § 123 lg 1 kohaselt võib kriminaalmenetluses tõendamisel kasutada dokumenti, mis sisaldab teavet tõendamiseseme asjaolude kohta. Dokument võib olla käsitletav muuhulgas ka asitõendina, kui dokumendil on KrMS § 124 lg 1 ehk asitõendi tunnused. Seega saab järeldada, et tõend on käsitletav dokumendina vaid siis, kui see on kooskõlas nii dokumendi definitsiooni, tunnuste ja funktsiooniga kui ka asjaoluga, et dokumendi sisus sisaldub kriminaalasjas tähtsust omav tõendusteave (s.t tõendamiskõlblikkus). Juhul, kui dokumendi kui paberi peal asub materjal, mis omab tähtsust tõendamiseseme asjaolude kindlakstegemise puhul, siis on selline dokument käsitletav asitõendina. Nimetatud materjal võib olla bioloogiline materjal või muu aine. Sellest tulenevalt võib olla dokument ainult dokument või ühtlasi ka asitõend, kui sellel

²⁵ Sootak, J. Pikamäe, P. Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2009, lk 855

on lisaks dokumendi omadustele ka asitõendi omadused. Samuti saab olla asitõend nii asitõend kui ka dokument. Eelnev vahetegu on oluline seetõttu, et olukorras, kus süüdistusaktis on märgitud asitõendite loetelusse dokumendid, millel on vaid dokumendi omadused, või on dokumentide loetelus ekslikult nimetatud ka asitõendeid, millel puuduvad dokumentide omadused, ei vasta selline süüdistusakt KrMS §-s 154 sätestatule ning tuleb prokuratuurile tagastada. Ühtlasi võib tegemist olla olulise menetlusõiguse rikkumisega juhul, kui kohus kaitsja taotluse peale nimetatud puudustega süüdistusakti prokuratuuri ei tagasta ja teeb hiljem kohtuotsuse tuginedes süüdistusaktis valede kategooriates loetletud tõenditele. Küsimus võib tekkida just tõendi lubatavuses, kui konkreetsed tõendid on süüdistusaktis loetletud valede tõendiliikide all. Selline süüdistusakt rikub kaitseõigust kuna kaitsja peab teadma konkreetselt, millist asjaolu millise tõendiga soovib süüdistaja tõendada. Olukorras kui dokumendid on loetletud asitõendite all, siis ei ole kaitsjal ega kaitsealusel selge, kas süüdistaja soovib tõendamisel kasutada tõendit dokumendina ehk dokumendis eneses sisalduvat infot faktiliste asjaolude tõendamiseks või soovitakse tõendit kasutada asitõendina, kasutades dokumendi pinnal asuvat materjali (sõrmejäljed, DNA, veri jms) faktiliste asjaolude kindlaks tegemiseks.

2.5 Riigikohtu praktika ja kriminaalmenetlusõigusdogmaatika seonduvalt tõendi lubatavusega

Dogmaatika on käsitletav dogmade kogumina ning õiguses kehtivad dogmad on sellised põhimõtted ja teoreetilised lähtekohad, mille üle ei vaielda ning millest lähtutakse ka õiguspraktikas. Kriminaalmenetlusõigusdogmaatikas settinud tähelepanekud on rakendatavad erineva kvaliteediga reguleerimisvaldkondades. Õigusdogmaatika aitab tänapäeval kaasa sellele, et sama kvaliteediga vaidlusküsimusi ei vaielda ikka ja jälle uuesti, vaid lähtutakse juba olemasolevast dogmaatikast, mis on teatud lahendused väärtustanud ja pakkunud dogmaatilise lahendusmustr²⁶. Tänapäeval võib kriminaalmenetluses pidada lausa dogmaatilisteks põhimõteteks ja teooriaks näiteks nii mandri-euroopa kui ka *common-law* mõtlemisviisides seda, et kriminaalmenetluses on keelatud igasugune tõendite kogumises osaleja au ja väärikuse riivamine, keelatud on ohustada tema elu või tervist ning tekitada põhjendamatu kahju. Samuti on dogmaatikana käsitletav kriminaalmenetluse toimetamine seaduse alusel ehk seaduslikkuse põhimõte nagu ka süütuse presumpatsioon, riiklikkuse

²⁶ R. Narits. Konstitutsioonikohtute tänapäevastest töömeetoditest mandrieuroopaliku õiguskultuuri ja *common-law* kui mõtlemisviiside lähenemise tingimustes. – Riigikogu Toimetised, 17, 2008, lk 85-96.

põhimõttega seonduv dogmaatika ning vaieldamatult kohtumenetluse avalikkuse põhimõte. Üldiselt võibki väita, et kriminaalmenetluse printsiibid on kriminaalmenetlusõigusdogmaatika hulka kuuluv.

Järgnev käsitlus puudutab Riigikohtu praktikat, mis on viimase kümne aasta jooksul Eesti kriminaalmenetlust enim edasi arendanud ja kriminaalmenetlusõiguse printsiipe ning dogmaatikat selgitada aidanud. Käesolevas töös on igati analüüsitud küll seda, millal on tõendi kogumise korda rikutud oluliselt, sest juba 2006.a. on Riigikohus asunud seisukohale, et tõend on lubamatu üksnes siis, kui tõendi kogumise korda on oluliselt rikutud. Sama seisukohta on Riigikohus korranud ka hilisemates lahendites²⁷. Samas on mõlemas lahendis Riigikohus kaks täiendavat tõendi lubamatuse eeldust välja toonud: tuleb hinnata rikutud normi eesmärki ja seda, kas selliseid tõendeid poleks saadud, kui normi ei oleks rikutud. Ilmselt saab ühte asjas tähtsust omavat asjaolu tõendamiseks koguda tõendusmaterjali mitme erineva uurimistoiminguga, seejuures toimingu läbiviimise korda rikkumata. Riigikohus on selgitanud ka, et kriminaalmenetlusõiguse rikkumisena ei ole käsitletav olukord, kus ringkonnakohus kummutab apellatsiooni väited, kuid tuvastab omal algatusel minetused, mis tõendi seaduslikkuse kahtluse alla seavad – selline pädevus on sätestatud KrMS § 340 lõikes 1²⁸. Sama lahendiga Riigikohus kordas üle ka varasemat juba printsiibiks kujunenud lähtekohta – üldjuhul hinnatakse menetlusõigust rikkuvalt saadud tõendi lubatavust kaalumise tulemine, arvestades ühelt poolt rikkumise olulisust ja teiselt poolt menetletava kuriteo raskust ning sellest tulenevat avalikku menetlushuvi. Riigikohtu varasemast praktikast²⁹ on tuletatav arusaam, et tõendit on alust käsitada lubamatuna muuhulgas siis, kui selle saamisel on aset leidnud mitmed ja eraldivõetult mitteolulised rikkumised. Sellist eraldivõetult mitteoluliste rikkumiste kogumit on põhjust käsitada menetlusõiguse olulise rikkumisena KrMS § 339 lõike 2 mõttes siis, kui menetleja on tõendi saamisel menetlusõigust rikkunud korduvalt ja tahtlikult³⁰. Sõnast „korduvalt“ tulenevalt on menetlusõiguse olulise rikkumisega tegu juba teistkordse pisirikkumise puhul, sest korduvus eeldab vähemalt kahekordset sündmust. Tahtluse tuvastamine selliste pisirikkumiste puhul võib olla keerulisem.

²⁷ RKKK 3-1-1-52-09.

²⁸ RKKK 3-1-1-31-11 p 18.1.

²⁹ RKKK 3-1-1-97-06

³⁰ RKKK 3-1-1-31-11, p 15.

2.6 Relevantsed soovituselised kohtueelseks ja kohtumenetluseks

Tõendi lubatavuse lisaeldustest - tuleb hinnata rikutud normi eesmärki ja seda, kas selliseid tõendeid poleks saadud, kui normi ei oleks rikutud – tulenevalt on soovitatav kaitsjal igakordselt eelnevalt loetletud aluseid selgitada ning osundada, et asjas tähtsust omavat asjaolu oleks saanud kindlasti tõendada ka tõendi kogumise korda oluliselt rikkumata. Tulenevalt asjaolust, et kahtlustatavale tema õiguste ja kohustuste selgitamata jätmine on samuti tõendite kogumise korra oluline rikkumine, tuleb menetlejal igakordselt, eriti kaitsja juuresolekul, selgitada kahtlustatavale tema õigusi ja kohustusi verbaalselt ja selgelt, vältides pelgalt õiguste ja kohustuste loetelule viitamist, sest Riigikohus on asunud seisukohale, et sellisel juhul on samuti tegu kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisega³¹. Viidatud printsiip ei kehti vaid ülekuulamisel, vaid kõikide teiste uurimistoimingute läbiviimisel samuti, kus osaleb kahtlustatav. Samast lahendist tulenevalt on oluline menetlusõiguse rikkumine läbiotsimise korral läbiotsimismääruse tutvustamata jätmine.

Tulenevalt Riigikohtu praktikast puutuvad olulisse menetlusõiguse rikkumisse juhul, kui menetleja on tõendi saamisel rikkunud menetlusõigust korduvalt ja tahtlikult, on kaitsjale soovitus viidata menetlusõiguse olulisele rikkumisele koheselt, kui on tuvastatud konkreetse tõendi saamisel või selle protokollis vähemalt kaks pisiviga – kui selliseid vigu leida menetleja tõendusteavet sisaldavatest dokumentidest rohkearvuliselt, on selliselt saadud tõendid kriminaalmenetluses lubamatud. Menetlejale ja prokurörile praktilisteks soovitusteks saab eelnevalt viidatud Riigikohtu praktika pinnalt anda järgmist: ka selliseid uurimistoiminguid läbi viies, mis ei ole jälitustoimingud, tuleb olla äärmiselt täpne, sest ka mitme väiksema minetuse puhul uurimistoimingu protokollis võib olla asjakohane sellise tõendi lubamatuks tunnistamine.

³¹ RKKK 3-1-1-119-09

3. TÕENDI LUBATAVUS MAKSUSÜÜTEGUDES

Käesolevas peatükis käsitletakse detailselt tõendite lubatavust nii Ameerika Ühendriikide, Saksamaa kui ka Eesti Vabariigi maksukaristusõiguses, pannes enim rõhku taaskord tõendite lubatavusele. Maksukuriteod on sarnaselt maksumenetlustele halduskohtus reeglina väga mahukad ja ressursirohked ka kriminaalmenetluses, kus tõendeid on rohkearvuliselt ning kohtuliku arutamise vahetuse põhimõttest tulenevalt tuleb kohtuistungil kõiki esitatud tõendeid vahetult uurida. Seetõttu on vajalik käesoleva töö raames ka maksukuritegedega seonduvat uurida. Olgu käesoleva peatüki alguses üle rõhutatud, et tõendite lubatavuse tase on erinev nii tsiviil-, haldus- kui ka kriminaalasjades ja tõend, mis võib olla haldus- või tsiviilkohtumenetluses lubatav, ei pruugi olla lubatav kriminaalmenetluses. Tsiviilasjades ja haldusasjades on tõendamisstandard samuti madalamal tasemel kui kriminaalasjades. Seega tuleb maksumenetluses kogutud tõendi kasutamise otsustamisel kriminaalmenetluses alati analüüsida, kas ja millistel tingimustel konkreetne tõend võib olla lubatav. Maksuhalduri funktsioonid on vastandlikud: ühest küljest peab ta kaitsma riigi huve ning tagama võimalikult suured maksulaekumised, teisest küljest aga tagama ausa menetluse ja poolte võrdsuse. Kõikide nende ülesannete täitmine on sageli võimatu.³² Printsüübid, millest lähtuvalt otsustatakse tõendi lubatavuse üle haldusmenetluses, on valdavalt kasutatavad ka kriminaalmenetluses, milline problemaatika leiab käesolevas alapeatükis ka analüüsimist.

3.1 Tõendi kasutuskeelust maksusüütegedes Ameerika Ühendriikides

Ameerika Ühendriikides reguleerib kriminaalmenetlust ja tõendite lubatavust FRE, aga fundamentaalseid pretsedente seonduvalt tõendi lubatavuse temaatikaga, on loonud ka Ameerika Ühendriikide Ülemkohus (edaspidi *ülemkohus*) oma praktikas. Maksumenetlust Ameerika Ühendriikides reguleerib föderaalne maksukoodeks (*Internal Revenue Code*), kuid selles pole kehtestatud tõendite kasutamise keeldu. Seega tuleb Ameerika Ühendriikide kriminaalmenetlusõiguses lähtuda, nagu anglo-ameerika õigussüsteemile kohane, pretsedendiõigusest. Ebaseaduslikult kogutud tõendi kasutamise keelu instituut pärineb algselt *ülemkohtu* praktikast, kus käsitleti USA konstitutsiooni neljanda (õigus kaitsele põhjendamatu läbiotsimise eest) ja viienda (õigus keelduda tunnistamast iseenda vastu) täienduse

³² L. Lehis. Maksumaksja õiguste kaitse maksumenetluses. – *Juridica* 1997/3, lk 131.

kohaldamist kriminaalmenetluses.³³ Eelnevalt viidatud teedrajas kohtulahendis leidis *ülemkohus* muuhulgas, et kriminaalmenetluse käigus kogutud tõendi välistamine maksuküsimuse otsustamisel on erandlik, kuid samas on õigusvastasel viisil kogutud teavet lubatud kasutada tõendite kogumise ajendina ehk operatiivfona.³⁴ *Ülemkohus* on otsustanud kohtuasjas *Segura v. Ameerika Ühendriigid*, et esialgne õigusvastane ruumidesse sisenemine ei välista sellele järgnenud läbiotsimise käigus saadud tõendeid ning sellised tõendid on ikkagi lubatavad maksumenetluses³⁵. Loomulikult küsitav on, kas sellised tõendid on lubatavad ka kriminaalmenetluses. Eelnev tuleneb tõenäoliselt samuti põhimõttest, et haldusmenetluses kehtiv tõendamisstandard on madalam kui kriminaalmenetluses, mistõttu tõendid, mis on kriminaalasjas lubatavad tõendid, on kindlasti lubatavad ka maksumenetluses, kuid vastupidine järeldus ei ole õige. Sarnaselt Ameerika Ühendriikides kehtiva põhimõttega, et ebaseaduslikult saadud teave ei ole lubatav tõendina, kuid on kasutatav operatiivfona uute tõendite saamiseks, on viidatud printsiiptähtsusele ka Eesti Vabariigis. Tuleb tunnistada, et sellele printsiiobile on olnud ka vastuväiteid, mille kohaselt on kaheldav, kas tõendid, milleni on menetleja jõudnud põhiõigusi ja kriminaalmenetlusõigust oluliselt rikkudes, on ikka kasutatavad ja lubatavad kriminaalmenetluses. Sellist lähenemist jaatades võib jõuda väga ohtliku praktikani, mille puhul menetleja, leides, et konkreetset tõendit on võimatu saada, rikub teadlikult kahtlustatava põhiõigusi ja –vabadusi, saades sellisel viisil operatiivinfo, mille abil jõuab menetleja soovitud tõendini.

Ameerika Ühendriikide õiguses tulenevalt *Ameerika Ühendriigid v. Janis* pretsedendist on tõendi kasutamise keelu põhiline eesmärk ära hoida politsei tulevast õigusvastast käitumist ning antudeesmärk on võrdne nii maksumenetluses kui ka kriminaalmenetluses. Antud lahendis asuski ülemkohus seisukohale, et ebaseaduslikult kogutud tõendi kasutamine on maksumenetluses ehk halduskohtumenetluses reeglina lubatud. Erandliku kasutamiskeelu kohaldamine sõltub järgmistest tingimustest:

- 1) tõendi kasutamise keelu eesmärgist ja selle saavutamisest ning
- 2) ühiskonna jaoks sellest keelust tuleneva kasu ja kahju kaalumise kohta.³⁶

³³ United States v. Janis. – 428 U.S. 433 (1976), III ptk. Arvutivõrgus:
<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=428&invol=433> (01.03.2008).

³⁴ United States v. Janis. Viidatud: M. J. Carbis, S. C. Struntz, R. B. Rubin. Tax Procedure and Tax Fraud. Cases and Materials. 2. ed. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co. 1987, lk 299–301.

³⁵ Segura v. United States. – 468 U.S. 796 (1984). Viidatud: M. J. Carbis jt, lk 331.

³⁶ United States v. Janis (viide 10), p IV.

Viidatud *ülemkohtu* otsuse raames asus *ülemkohus* muuhulgas seisukohale, et ebaseaduslikult kogutud tõendi välistamine ei olnud õiguspärane ja kolm kohtunikku kaheksast koostasid eriarvamuse, milles märgiti järgmist:

- 1) tõendi kasutamise keeld on vajalik ja lahutamatu põhiseaduslik tingimus konstitutsiooni neljanda täienduse kaitsmisel ning
- 2) politsei poolt õigusvastaselt kogutud tõendusvahendi maksuküsimuses kasutamise üheks tagajärjeks on see, et tõendi kasutamise keelu regulatsioon ei täida oma eesmärki.³⁷

Viidatud kohtulahenditest väljatoodu on üllatav, et ebaseaduslikult kogutud tõendi kasutamist peetakse reeglina lubatavaks. Ebaselgeks jääb, kuivõrd oluliselt võib menetleja olla tõendi kogumisel seadusega vastuolus, et tõendil säiliks lubatavus, kuid tõenäoliselt kaotab tõend lubatavuse angloameerika õigussüsteemis ka siis, kui tõendi kogumisel rikutakse menetlusõigust oluliselt – selline lahendus peaks olema igatahes õiglane siinkirjutaja sisetunde pinnalt.

3.2 Tõendi kasutuskeelust maksusüütegudes Saksamaal

Kuivõrd Eesti ja Saksa õigus on samast õigusperekonnast ja paljuski sarnane, on käesoleva töö raames põhjendatud ja mõistlik uurida tõendi kasutuskeelu temaatikat ka Saksa õiguse pinnalt. Saksamaal on küll maksumenetluses reguleeritud juhud, millal kogutud infot tõendina kasutada ei saa, kuid osaliselt võib Saksamaa regulatsiooni võtta arvesse tõendi lubatavuse üle otsustamisel ka kriminaalmenetluses. On selge, et ühelt poolt maksumenetluses on tegemist eri huvide vastasseisuga – ühelt poolt maksuhaldur versus maksukohustuslane ning teiselt poolt maksustamise materiaalõiguslik õigustatus *contra* menetlusnormide rikkumise õigustamatus., mistõttu on Saksa õiguses tõendite kasutuskeelu regulatsiooni käsitletud nii materiaalse seaduspärasuse, s.t ühetaolise ning kõikehõlmava maksustamise vajadus, ja formaalse seaduspärasuse, s.t maksumenetluse õiguspärasuse nõue, kui ka vahendi ning eesmärgi konfliktina.³⁸ Eelkirjeldatud kontekstis ei saa jätta ühtlasi tähelepanuta, et tõendi kasutamise keeld väärtustab protsessireegleid ja kaitseb menetlusosalise õigusi³⁹, garanteerides, et menetlust ei hinnata ainuüksi tulemuste põhjal⁴⁰. Erialakirjanduses on asutud ka seisukohale, et maksustamise efektiivsusele viidates ei saa kõrvale kalduda õigusriikliku

³⁷ Samas, eriarvamused.

³⁸ A. Stibi. Verwertungsverbote im Steuerrecht. Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1995, lk 9-15.

³⁹ Samas, lk 22-23.

⁴⁰ Samas, lk 17-18.

menetlemise kohustusest⁴¹. Ilmselt rakendub eelnevalt kirjeldatud põhimõte ka kriminaalmenetluses. Riigi avaliku huvi näeb küll ette, et kuriteole peab järgnema karistus, siis tõendamiskohustuses olev menetleja ei tohi võtta appi ebaseaduslikult kogutud tõendeid, et isiku süüd tõendada, rikkudes sellisel juhul süüdistatava põhiõigusi ja –vabadusi, sh inimväärikust. Inimväärikuse austamine peab olema ülimuslik karistuse vältimatuse printsiibi kõrval. Oluline on märkida, et Saksa maksuõiguses ei ole tõendi kasutamisekeelu reegleid otsesõnu küll kirja pandud, kuid need tulenevadki sealsest kriminaalprotsessis välja töötatud samasisulisest õpetusest. Tõendi kasutuskeeldu reguleerib Saksa kriminaalmenetluse koodeks – *Strafprozessordnung*⁴². Samuti on Saksa maksukriminaalõiguses arenenud tõendi lubatuse reeglid välja kohtupraktika pinnalt⁴³.

Sarnaselt Ameerika Ühendriikide ning Eesti Vabariigi kriminaalmenetlusõigusele ja maksusüütegude menetlemisele, tunneb ka Saksa õigus põhimõtet, et mitte igasuguse tõendi kogumiskeelu rikkumine ei too kaasa tõendi või faktilise asjaolu kasutuskeeldu. Ilmselt tuleb järeldada, et faktiliste asjaolude puhul ongi tegemist tõenditega, kui need asjaolud on omandanud vajaliku vormi – protokollitud uurimistoimingu läbiviimise järgselt. Sama põhimõte kehtib ka Eesti Vabariigi kriminaalmenetlusõiguses.

Saksa maksuõiguses, lähtuvalt tagajärgedest, eristatakse nelja liiki seaduserikkumisi tõendite kogumisel:

- a) põhiõiguste- ja vabaduste rikkumine ning neid sätestavate normide rikkumine;
- b) vormiviga või formaalne menetluskorra rikkumine;
- c) rahvusvahelistel normidel põhineva tõendite kogumise keelu rikkumine;
- d) muu seaduserikkumine.

Eelnevast loetelust kõige olulisem rikkumine on ilmselt põhiõiguste ja –vabaduste kui inimõiguste rikkumise teel tõendi kogumine. Sellisel viisil tõendeid kogudes pole järgitud ei põhiseaduslikku ega moraalset väärtuskorda, eriti põhiõigusi. Saksa õiguses põhivabaduste ja neid sätestavate normide rikkumiste hulka kuuluvad vaieldamatult alljärgnevad rikkumised:

- a) inimväärikus üldiselt, mis on sätestatud Saksamaa põhiseaduse – *Grundgesetz*⁴⁴ – art 1 lg-s 1;

⁴¹ Samas, lk 21.

⁴² Arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/index.html> (20.08.2008)

⁴³ A. Stibi. *Verwertungsverbote im Steuerrecht*. Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1995, lk 40.

⁴⁴ Arvutivõrgus: <http://www.gesetze-im-internet.de/index.html> (20.08.2008)

- b) eraelu puutumatus, sealhulgas valedetektori kasutamine, salajane magnetlindistus;
- c) eluruumi puutumatus, mis on sätestatud *Grundgesetz* art-s 13;
- d) maksusaladus – antud põhiväärtuse rikkumise teel saadud tõendi lubatavus on kriminaalmenetluses pigem vaieldav;
- e) sotsiaalandmete salastatud;
- f) isikuandmete kaitstus;
- g) haldusmenetluses, sealhulgas maksumenetluses, kaasaaitamise kohustuse täitmisest keeldumise õigus, milleks on Saksa õiguses järgnevad juhud:
 - lähedaste õigus keelduda teabe andmisest, mis on sätestatud Saksamaa maksukorralduse seaduse – *Abgabenordnung* - §-s 101 ja *Grundgesetz* art 6 lg-s 1,
 - ajakirjaniku õigus allika salastatusele ja allika mitte avaldamisele, mis on sätestatud omakorda Saksamaa maksukorralduse seaduse § 102 lg 1 p-s 4 ning *Grundgesetz* art-s 5 ja
 - õigus keelduda avaldamast kirja, posti ja muul üldkasutataval teel edastatavaid sõnumeid, mis on omakorda sätestatud *Abgabenordnung* §-s 105 ning *Grundgesetz* art-s 10.

Eelnevalt loetletud piirangud on olulised, sest Saksamaa maksumenetluses kasutatavaid piiranguid kasutatakse ühtlasi ka kriminaalmenetluses tulenevalt *Strafprozessordnung* §-st 136a. Eesti Vabariigis on ajakirjanikul kohustus kriminaalmenetluse ajal menetleja nõudmisel avaldada oma allikas, kui on alust eeldada, et see aitab kriminaalasja lahendamisele oluliselt kaasa. Arvestada tuleb, et riigiti järgitakse põhiõigusi ja –vabadusi erineva intensiivsusega, mis järeldub muuhulgas ka asjaolust, et ajakirjaniku allikasaladus on rohkem kaitstud kui Eesti Vabariigis. Rõhutada peab, et inimõiguste, põhiõiguste ja –vabaduste üldmõiste ongi inimväärikus, sest õigusfilosoofiast lähtudes on inimesel kui loomariigi arenenuimal esindajal erinevalt teistest loomadest inimväärikus, millest tulenebki inimese eriline positsioon loomariigis. Seetõttu saab omistada inimõigused ka vaid inimesele tulenevalt inimväärikusest. Inimväärikusega jätkates saab järeldada, et just inimväärikuse kaitsmise vajadusest tulenevalt kohaldatakse tõendite kasutamise piiranguid StPO §-st 136a tulenevalt nii maksumenetluses kui ka kriminaalmenetluses. Põhivabaduste rikkumiseks, mitte riiveks, saab pidada ilmselt ka pettuse või sunni abil ütlushi andma sundimist, kuid seda ei saa segamini ajaga menetlustaktika võtete kasutamisega. Tõsi on, et teatud juhtudel võib menetleja taktika ületada ka mõistliku piiri ning selline taktika on käsitletav pigem pettusena. Kahtlemata on põhivabadusi rikkuva tõendite kogumisega tegemist ebaseadusliku jälitustegevuse puhul, millist problemaatikat on käesoleva töö järgmises peatükis põhjalikumalt uuritud. Põhivabaduse rikkumisega võib tegemist olla ka juhul, kui seletust on võetud isikult, kellel ei ole kohustust tunnistada, kuid

juhul, kui selline isik vaatamata asjaoludele soovib tunnistust anda, siis ei ole põhiõigusi rikutud. Oluline on, et isikule, kellel pole kohustust tunnistada, on põhjalikult selgitatud nimetatud õiguse olemasolu. Saksa õiguses kehtib ka põhimõte, et lubamatu on kasutada tõendusvahendeid, mis on saadud karistatavate tegude toimepanemise teel. Erinevalt Eesti õigusest on Saksa õigus äärmiselt konkreetne inimväärikust rikkuval teel kogutud tõendite lubatavuse suhtes ning sellisel teel kogutud tõendite puhul kehtib reegel, et neid tõendeid ei tohi mingil juhul tõendusvahendina kasutada ning kõik selliste tõendite alusel tehtud otsused tühistatakse⁴⁵. Kuivõrd selline põhimõte kehtib Saksa maksuõiguses, siis vaieldamatult kehtib sama põhimõte ka kriminaalprotsessis. Sellisel järeldusel käesoleva töö autor on seetõttu, et kriminaalmenetlus riivab kahtlustatava ja süüdistatava inimväärikust tunduvalt intensiivsemalt kui haldusmenetlus, mille üks alaliike on maksumenetlus. Seega mis on kindlalt keelatud maksumenetluses, on kindlalt keelatud ka kriminaalmenetluses, kuid mis on kindlalt keelatud kriminaalmenetluses ei pruugi olla seda maksumenetluses – kaalul on ju erinevad väärtused ja õigushüved.

Vormivead ja maksumenetluse korra formaalne rikkumine ei oma maksumenetluses väga olulist tähtsust ning tõendi kasutuskeeldu koheselt vormiveaga ja formaalse menetluskorra rikkumisega ei järgne, kuid kriminaalmenetluses on olulise rikkumisega tegemist sellisel juhul, kui vormiviga või formaalne menetluskorra rikkumine on olnud korduv, tahtlik või erakordselt intensiivne. Sellised tõendid tuleks kriminaalmenetluses tõendite loetelust pigem kõrvale jätta, sest kriminaalmenetluse lõppresultaat on inimväärikust rohkem riivav kui haldusmenetluse lõppresultaat – esimesel juhul on isik edaspidi kriminaalkorras karistatud, kuid teisel juhul tuleb isikul tasuda temalt välja mõistetud maks.

Seoses rahvusvahelistel normidel põhineva tõendite kogumise keelu ja muude seadusrikkumisega kehtib esimesel juhul Saksa õiguses printsiip, et reeglina on maksuhalduri poolt välisriigi territooriumil nii otsene kui kaudne tõendite kogumine keelatud. Samas rahvusvahelise abi korras on ka selliselt kogutud tõendid kasutatavad kohtumenetluses. Saksamaal tegutsev liidu maksukohus – *bundesfinanzhof* – ei tunnista tõendite kogumise keelu kehtivust juhul, kui välisriik on tunnustanud teise riigi pädevust koguda tõendeid tema territooriumil. Selliselt kogutud tõendite kasutamine kriminaalmenetluses ei ole üheselt kindel. Kui tõendeid on kogutud rahvusvahelise ametiabi korras, siis ei ole tõendite

⁴⁵ L. Lehis. Maksumaksja õiguste kaitse maksumenetluses. – *Juridica* 1997/3, lk 131.

lubatavuses ilmselt kahtlust, kuid juhul, kui tõendeid on kogutud viisil, millega on rikutud rahvusvahelisi norme, siis sellest järeldub vaieldamatult ka tõendi kasutuskeeld maksukuritegudes.

Seoses nn muude seaduserikkumistega tõendite kogumisel maksumenetluses Saksa õiguse kohaselt käsitletakse käesolevalt peamiselt haldussunni kohaldamist tõendite kogumisel. Haldussunniks on dokumentide väljanõudmine, vaatlus, ruumidesse sisenemine – mitte segamini ajada läbiotsimisega kriminaalmenetluses – jms⁴⁶. Käesolevas alajaotuses käsitletavate tõendite kasutamise lubatavuse analüüsimisel ning lubatavuse otsustamisel tuleb igakordselt kohtumenetluses õigusnormiga kaitstavat õigushüve kooskõlas asjaolude väljaselgitamise huviga kaaluda, lähtudes kaitstava hüve asendist õigussüsteemis ning rikutud normi eesmärgist. Sarnaselt maksumenetlusega tuleb toimida selliselt ka kriminaalmenetluses. Kui eelneva analüüsi tulemusel osutub kaitstav hüve olulisemaks kui asjaolude väljaselgitamise huvi, eriti juhul, kui asjaolu on võimalik välja selgitada ka hüve rikkumata muul viisil, siis tuleb kohaldada tõendi kasutuskeeldu.

Saksamaa maksukorralduse seadus – *Abgabenordnung* – sisaldab konkreetseid sätteid, millistega kaitstavaid väärtusi ja huve peetakse primaarseteks ning milliste rikkumisega kogutud teavet pole lubatud edaspidi maksumenetluses ning seega ka kriminaalmenetluses kasutada⁴⁷:

- a) keeld siseneda maatükile ja ruumidesse teadmata asjaolude avastamise eesmärgil;
- b) keeld lasta ette näidata väärisasju teadmata asjaolude tuvastamise eesmärgil;
- c) sellise teabe kogumise piirang, millega isik võib süüstada ennast või oma lähedasi;
- d) keeld lasta ette näidata dokumente ja väärisasju, kui isikul on õigus keelduda teabe andmisest;
- e) sellise teabe kogumise piirang, millega kahjustatakse riiklikku ehk avalikku huvi ning
- f) haldussunnivahendite kohaldamise piirangud mööndusega, et üksikjuhtumil on tõendi kasutamise keelu kohaldumine väga vaieldav.⁴⁸

Esiletoomist väärrib eelnevast loetelust kindlasti kolmas keeld, mille kohaselt ei tohi koguda teavet, millega isik võib süüstada ennast või oma läheasi. Tegemist on ehtsa *nemo tenetur se*

⁴⁶ K. Tipke, J. Lang. Steuerrecht. 17. Aufl. Köln: Dr. Otto Schmidt 2002, lk 789.

⁴⁷ K. Tipke, W.H. Kruse. Abgabenordnung, Finanzgerichtsordnung: Kommentar zur AO 1977 und FGO (ohne Steuerstrafrecht). 16. Aufl. I und III Teil. Köln: Dr Otto Schmidt 1996, § 88, äärenr 17

⁴⁸ K. Tipke, J. Lang. Steuerrecht. 17. Aufl. Köln: Dr. Otto Schmidt 2002, lk 789.

ipsum accusare põhimõttega ehk enese mittesüüstamise privileegiga. Kuivõrd maksumenetluses võib olla olukordi, kus maksukohustuslane on seotud kaasaaitamiskohustusega maksuhalduri suhtes ja samas kehtib ka enese või oma lähedaste mittesüüstamise privileeg, on tegemist kahe erineva kaaluga printsiibi konkurentsiga. *Nemo tenetur se ipsum accusare* printsiip kujunes välja XVII sajandil Inglismaal, kandus tavaõiguse retseptiooniga Ameerikasse ja on tänaseks tuntud Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni viienda parandusena. Mandri-Euroopas pikka aega valitsenud inkvisitsioonilisele kriminaalmenetlusele oli kõnealune printsiip võõras. Aja jooksul, kui kohtuniku ja süüdistaja menetluslikud rollid eristusid nn süüdistusprotsessi väljakujunemisel, kaasnes ka Mandri-Euroopas arusaam sellest, et süüdistatavatele tuleb tagada spetsiifilised õigused ja teda ei saa kohustada olema endavastaseks tõendiks⁴⁹. Arvestades asjaolu, et *nemo tenetur se ipsum accusare* printsiip on seotud lähedalt põhiõigustega, kuid haldusmenetluse kaasaaitamiskohustus põhiõigustega seotud ei ole, tuleb sellises olukorras lähtuda enese mittesüüstamise privileegist ja keelduda allumast maksuhalduri korraldustele täita kaasaaitamiskohustust, lähtudes eelkirjeldatud põhjendusest. Samal alusel saab maksukohustuslane keelduda ette näitamast teda või ta lähedasi süüstavaid dokumente, andmekandjaid, väärisasju ja teisi sarnaseid esemeid, kui selliste esemete ettenäitamisel süüstab isik iseennast.

Kuivõrd maksumenetluses viiakse läbi revisjoni ning tõendi kasutuskeelud on olulised maksurevisjoni puhul, siis on asjakohane uurida ka revisjoniga seotud kogumis- ja kasutuskeelde. Tulenevalt asjaolust, et maksurevisjon algab revisjoni määramise otsusega, siis on ilmne, et revisjoni käigus kogutud andmeid ei ole lubatud tõendina kasutada, kui puudub revisjoni määramise otsus⁵⁰. Kui revisjoni määramise otsus oli küll tehtud, kuid kohtuliku uurimise käigus selgub, et revisjoni otsuse määras selleks mitte õigust omav isik, revisjoni määramise otsus oli muud põhjusel õigustühine või revisjoni viis läbi kvalifitseerimata personal, siis tuleb lähtuda samuti olukorrast justkui revisjoni määramise otsust ei ole kunagi olnud. Revisjoni käigus kogutud tõendeid ei ole lubatud nii maksu- kui kriminaalmenetluses kasutada ka juhul, kui revisjoni õigusvastasus on kohtulikult muul alusel kindlaks tehtud, kui vaid revisjoni määramise otsuse puudumise juhul⁵¹. Tõendusvahendina ei ole võimalik

⁴⁹ Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-22/>

⁵⁰ F. Klein, G. Orlopp. Abgabenordnung – einschliesslich Steuerstrafrecht. 5. Aufl. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1995. § 92, äärenr 14

⁵¹ Samas, § 92, äärenr 2; H. Wenzig. Steuerliche Betriebsprüfung. 8. Aufl. Achim: Erich Gleischer Verlag 2000, lk 89.

kasutada ka andmeid, mida revident kogus ettevõtja töötajatelt ilma juhi teadmata või kui oli sisenenud ruumidesse omaniku juuresolekuta⁵². Kuigi eelnevate näidete puhul on keelatud tõendeid ja andmeid kasutada tõendamisvahendina, annab õigusrikkumise teel saadav teave siiski menetlejale vihjeid selle kohta, kuidas vajalikke tõendeid koguda ning eelnevalt rikkumise teel saadud teabe abil on menetlejal või revidendil võimalik teostada järjekordne uurimistoiming või revisjon, mille abil saadakse vajalikud tõendid ja andmed kätte õiguspäraselt – st juhul, kui ebaseaduslikult kogutud teave või tõend ei ole küll tõendina lubatav, siis sellele vaatamata saab sellist infot kasutada operatiivfona. Saksa erialakirjanduses on koguni väljendatud seisukohta puutuvalt maksuhalduri tegevusse, et maksuhaldur võib igal juhul kasutada asjaolusid, mis olid talle teada või pidid teada olema⁵³. Vaieldav on, kas samasugune õigus on ka menetlejal kriminaalmenetluses, sest siin kehtib taas kord printsiip, et mis on lubatud maksumenetluses, ei pruugi olla lubatud kriminaalmenetluses, kuid mis on lubatud kriminaalmenetluses, on igal juhul lubatud ka haldusmenetluses, mille alaliigiks on ka maksumenetlus.

Saksa kohtupraktika kohaselt ei ole maksumenetluses lubatud kasutada tõendeid, mis on saadud sellise haldusakti alusel, mis on võimalik iseseisvalt vaidlustada, mis on õigusvastane ning mida on maksukohustuslane ka edukalt vaidlustanud⁵⁴. Sama kehtib ka tühise või kehtetuks tunnistatud haldusakti korral. Oluline on ära märkida, et Saksa erialakirjanduses ning kohtupraktikas on tõusetunud ning ka vastuse saanud probleem seoses küsimusega, kas tõendite kasutamise keelu reeglite kohaldamine sõltub selle haldusakti vaidlustamise edukusest, mille alusel need tõendid on kogutud. Saksamaa maksukohus – *Finantzgericht* – on asunud näiteks seisukohale, et keeld kasutada õigusvastaselt kogutud tõendeid ei sõltu haldusakti vaidlustamise edukusest, sest need tõendid on seotud tõendite kogumise keeluga. Liidu maksukohus ning K. Tipke ja W. Kruse on erialakirjanduses seisukohal, et haldusakti kehtivuse tingimustest tulenevalt ei saa järeldada, et juhul kui haldusakt jäi kehtetuks tunnistamata, siis võib selle akti alusel kogutud tõendusmaterjali kasutada⁵⁵.

Tõendite kasutamise keeld maksuasjades on seotud proportsionaalsuse põhimõttega – selle põhimõtte järgimata jätmisega kaasneb tõendi lubamatus kohtumenetluses ehk tõendi

⁵² L. Lehis. Õigusriigi põhimõtete rakendamine maksuõiguses ning maksumaksja õiguste kaitse (Eesti ja Saksamaa näitel). Magistritöö. Tartu 1997, lk 177

⁵³ H. Wenzig. Steuerliche Betriebsprüfung. 8. Aufl. Achim: Erich Gleischer Verlag 2000, lk 93.

⁵⁴ K. Tipke, J. Lang. Steuerrecht. 17. Aufl. Köln: Dr. Otto Schmidt 2002, lk 789.

⁵⁵ Samas, § 88 äärenr 18.

kasutuskeeld⁵⁶. Samas tuleb tõendite kasutamise reegleid kohaldada selliselt, et hoidutaks ekstreemsetest ja tagatipuks ka õiguslikult paikapidamatutest tulemustest⁵⁷. Saksa maksuõiguslalases erialakirjanduses ollakse seisukohal, et tõendite kasutuskeelu puhul tuleb leida tasakaal maksustamise materiaalse ja formaalse seaduspärasuse vahel. A. Stibi on seisukohal, et selleks peab pidama kinni alljärgnevatest põhimõtetest⁵⁸:

- a) kogutud tõendite kasutuskeelu piirangud ei tohi muutuda pelgalt vahendiks vältimaks materiaalselt õiguspärasest mittemaksustamist;
- b) keeldu võib rakendada ainult maksukohustuslase menetluslike põhiõiguste kaitseks ning
- c) vormivigade ja formaalsete menetluskorra rikkumiste juhtudel tuleb hoiduda tõendi kasutamise keelu kohaldamisest.

Kokkuvõttes saab Saksa maksuõigust analüüsidest järeldada, et sarnaselt erinevate riikide kriminaalmenetlusõigusele, peab ka maksumenetluses tõendi kogumise korra rikkumine olema ennekõike oluline, et sellega kaasneks tõendi lubamatus ning Saksa maksuõiguses peetakse tõendite kasutamise keelu reegleid maksukohustuslase menetlusõiguslikeks garantiideks, millega tagatakse õigusriiklik maksumenetlus ning maksumaksja tähtsamate menetlusõiguste kaitset⁵⁹.

Eelnevat Saksa maksumenetlusõiguse regulatsiooni seonduvalt tõendite lubatavusega, saab jõuda järeldusele, et paljud maksumenetluses kogutavatele tõenditele kehtivad põhimõtted on kasutatavad ka kriminaalmenetluses, kui kasutuskeelud just olemuslikult ei ole seotud maksuõigusega, olles samal ajal kriminaalmenetlusõiguse jaoks täiesti võõrad. Selliseks näiteks, kus tõendi lubatavus on otseselt seotud maksumenetlusõigusega, mitte kriminaalmenetlusõigusega, võiks tuua põhimõtte, et tõendamiskeeldu võib kaitsta vaid maksukohustuslase menetluslike põhiõiguste kaitseks, kui tegemist oleks sellise põhiõiguse kaitsega, mis ei ole kriminaalmenetluses asjakohane. Samuti ei kaasne tõendi lubamatus kriminaalmenetluses tõenäoliselt juhul, kui tõendeid on kogutud välisriigi territooriumil vastavalt kehtivale õigusele, sest kriminaalmenetluse käigus on selline võimalus olemas, erinevalt maksumenetlusest. Ühtlasi, kui maksumenetluses on võimalik ebaseaduslikult saadud operatiivinfot kasutada täiendavate tõendite kogumiseks ja sellised täiendavad tõendid

⁵⁶ A. Stibi. Verwertungsverbote im Steuerrecht. Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1995, lk 171.

⁵⁷ Samas, lk 217.

⁵⁸ Samas, lk 218-219.

⁵⁹ Samas, lk 213.

on lubatavad, siis kriminaalmenetluses ei ole eelnev seisukoht üheselt kindel ning ka erialakirjanduses on õigusteadlased erimeelt selles osas.

3.3 Tõendi lubatavusest maksusüütegudes Eesti Vabariigis

Viimase kümne aasta jooksul on ka Eesti maksu- ja maksukaristusõiguses Riigikohtu praktikasse lisandunud hulgaliselt määrava tähtsusega lahendeid, kus käsitletakse lähemalt tõendi lubatavust ning küsimusi, millal tõendi kogumiskeeluga võib kaasneda kasutuskeeld. Teedrajav kohtulahend on vaieldamatult määrus, mille Riigikohtu halduskolleegium koostas 16. jaanuaril 2003.a. haldusajamas nr 3-3-1-2-03 (nn *Sandman Grupi* kaasus), milles mõtestas Riigikohus lahti mitmeid olulisi menetlusõiguslikke põhimõtteid seonduvalt seadusvastaselt kogutud tõendite kasutamisega maksumenetluses⁶⁰. Kuni selle ajani ei olnud ebaseaduslikult kogutud tõendi kasutuskeelu instituut üldtunnustatud maksumenetluses. Antud kohtulahendit käsitletakse käesolevas töös samuti seetõttu, et viidatud lahendiga kinnistustid maksumenetlusesse printsiibid, mida on võimalik osaliselt kasutada tõendi lubatavuse analüüsil ka kriminaalmenetluses, kui sellised printsiibid pole loomupäraselt seotud vaid maksumenetlusega. *Sandman Grupi* kaasuses jõudis Riigikohus kokkuvõtlikult alljärgnevale seisukohale:

- a) ühelt poolt tõendi kogumise õigusvastasusega ei kaasne alati selle tõendi lubamatust ning
- b) üksnes tõendite kogumise nõuete ja korra *oluline rikkumine* toob kaasa tõendi lubamatuse.

Kuivõrd tegemist oli nn *pilootkohtulahendiga* maksuõiguse valdkonnas, siis tõenäoliselt Riigikohus ei saanudki antud põhimõtteid detailsemalt kirja panna ning jättis esialgu lahendisse ebamäärase sõnamoodustise *oluline rikkumine*, mistõttu järgnevates haldus- ja kriminaalmenetlustes peab kohus igakordselt eraldi hindama, kas vastav rikkumine oli oluline või mitte. Küll aga viidatud kohtulahendi punkti 11 all Riigikohtu halduskolleegium andis olulise rikkumise hindamiseks järgnevad esialgsed juhised: otsustamaks, kas tõendi kogumise nõuete ja korra rikkumine on oluline, tuleb hinnata, millisel määral rikuti isiku põhiõigusi ja demokraatliku õigusriigi printsiipe, menetluse eesmärgi võimalikku eripära ja olulisust ning kogutud tõendi seost haldusaktiga.⁶¹ Ligi kümne aasta pikkuse Riigikohtu praktika tõttu on sellegipoolest *olulise rikkumise* sisu saanud olulisel määral täiendavaid selgitusi.

⁶⁰ RKHKm 16.01.2003, 3-3-1-2-03.

⁶¹ Samas, p 11.

Sarnaselt Saksamaa kohtupraktikaga, leidis ka Riigikohus *Sandman Grupi* lahendis, et ei kriminaal-, haldus- ega halduskohtumenetluses ei too tõendi kogumise õigusvastatus alati kaasa selle tõendi lubamatust⁶². Eelnev on ühtlasi üllatav, et Riigikohtu halduskolleegium võtab endale pädevuse otsustada kriminaalmenetluselaseid küsimusi. Riigikohtu halduskolleegiumi seisukoht jätkus *Sandman Grupi* lahendis järgnevalt: kuivõrd tõendusteabe kogumine on osa haldusmenetluses, siis tõendi õigusvastased kogumisel on tegemist menetlusveaga ning ainuüksi menetlusviga ei too kaasa sisuliselt õige haldusakti tühistamist, kui viga ei võinud mõjutada haldusakti andmise otsust sisuliselt⁶³. Samas lahendis on Riigikohtu halduskolleegium täiendavalt selgitanud, millisel juhul viga tõendi kogumisel võib sisuliselt mõjutada otsustamist järgnevalt: viga tõendi kogumisel mõjutab sisulist otsustamist eeskätt siis, kui seadust rikkumata ei oleks saanud haldusakti andmisel olulist tõendit koguda ja vastavat asjaolu ei ole võimalik tõendada mõne teise, seaduslikult kogutud tõendiga⁶⁴. Seega tuleb kontrollida tõendi lubatavuse otsustamisel kahte juhtu. Käeoleva töö autor ei saa aga nõustuda, et halduskohtumenetluses tõendi lubatavuse hindamisel kasutatavad põhimõtted oleksid samamoodi kasutatavad kriminaalmenetluses. Halduskohtu- ja kriminaalkohtumenetluses tuleb hinnata tõendeid erinevalt, sest ühel juhul ohustab menetlusosalist riigile makstav maks ehk konkreetne rahasumma, kuid teisel juhul kriminaalkaristus. Tegu on erinevate tagajärgedega ning kriminaalkaristus on ilmselgelt intensiivsema toimega, kui maks. Kui halduskohtumenetluses kasutatav tõend võib olla lubatav seetõttu, et haldusmenetluse käigus on menetleja korduvalt rikkunud haldusmenetluse norme seoses teabe kogumisega, siis juhul, kui haldusmenetlusega kogutud tõendeid soovitakse kuriteo tõendamise puhul kasutada tõendamisteabena kriminaalmenetluse puhul, võib olla korduvate väheoluliste rikkumiste korral tegemist olulise kriminaalmenetlusõiguse rikkumisega, mistõttu selline tõend oleks kriminaalasjas lubamatu tõend. Siit edasi võib koguni järeldada, kui reeglina on teises asjas tehtud kohtuotsus käsitletav tõendina ka kriminaalmenetluses, siis juhul, kui teises asjas tehtud tõend on tehtud ainult või valdavalt selliste tõendite pinnalt, mis on küll tsiviil- või haldusasjas lubatavad tõendid, vaatamata korduvatele menetlusrikkumistele, siis selline kohtulahendki võib kriminaalasjas olla lubamatu tõend. Kuivõrd kriminaalasjas uuritakse tõendeid kohtus vahetult, tuleks eelneva kindlaks tegemiseks vahetult uurida läbi ka kõik teises asjas kasutatud tõend, mille pinnalt tõendina kasutatav kohtuotsus tehti.

⁶² Samas, p 11.

⁶³ RKHKm 16.01.2003, 3-3-1-2-03, p 12.

⁶⁴ Samas, p 13.

Maksumenetluse ja kriminaalmenetlusega on põhiline problemaatika see, et algselt revisjoniga alanud maksumenetlus võib sõltuvalt makstava maksu suuruselt anda aluse kriminaalmenetluse alustamiseks. Algselt haldusmenetluse reeglite järgi kogutud tõendeid kasutatakse seejärel juba kriminaalmenetluses tõenditena, kuid haldusmenetluse raames tõendite kogumisel tehtud rikkumised ei toonud kaasa tõendi lubamatust haldusmenetluses, mida sellised rikkumised võivad aga kaasa tuua kriminaalmenetluses. Seega on põhjust küsida, kas mitmeid väheolulisi haldusmenetlusnormi rikkumisi toime pannes kogutud tõendeid võib üleüldse kasutada kriminaalmenetluses. Võib asuda seisukohale, et loomulikult võib menetleja sellised tõendid algselt panna kriminaaltoimikusse, kuid asjaolu, kas need on kohtukõlblikud lubatavad tõendid, selgub alles tõendite vahetu uurimise käigus. Eelnev lähenemine annab vaieldamatult menetlejale võimaluse kriminaalmenetluses lubamatute tõendite abil kahtlustatavalt ülestunnistust saada, sest kahtlustatav, nähes, millise sisuga tõendid on menetlejal, võib loobuda igasugusest kaitsesest ning võtta süü omaks. Leian, et selline menetleja käitumine võib olla omakorda käsitletav kriminaalmenetlusõiguse olulise rikkumisena, kui menetleja teab või peab teadma, et konkreetne haldusmenetluses lubatav tõend on kriminaalmenetluses kindlasti lubamatu tõend, kuid vaatamata sellele kasutab sellist tõendit kahtlustatava mõjutamiseks. Kahtlustatava ülekuulamisel on lubatud kasutada küll menetlustaktikalisi võtteid, kuid eelkirjeldatud olukord ületab lubatud piiri ning tegemist oleks luba pettusega, mille kasutamine menetleja poolt on lubamatu. Selle kohta peab ülekuulamisel kaitsja tegema koheselt märkuse, mis protokollitakse.

Käsitledes veel olulise seadusrikkumisega seonduvat probleematikat Eesti maksumenetluses, siis Riigikohus on andnud lakoonilise, kuid piisava juhise tõendite kogumise nõuete ja korra rikkumise olulisuse hindamiseks: rikkumise olulisus sõltub isiku põhiõiguste ja demokraatliku õigusriigi põhimõtete rikkumise määrast, menetluseesmärgi eripärast ja olulisusest ning kogutud tõendi seotusest haldusaktiga. Eelnevaid juhtnööre, välja arvatud kogutud tõendi seotus haldusaktiga, võib samuti kasutada tõendi lubatavuse hindamisel kriminaalmenetluses. Ühtlasi võib siit järeldada, et Riigikohus on asunud oma praktikas sarnasele seisukohale Saksa kohtupraktikaga maksuasjades, mida on analüüsitud käesoleva töö eelmises alapunktis.

Riigikohtu halduskolleegium oma lahendis nr 3-3-1-6-03 (nn *Tamme* kohtuasi) on rõhutanud, et eksitav on seisukoht, et kui tõendi kogumine on toimunud õigusvastaselt, s.t vastavaid nõudeid ja korda rikkudes, siis ei kitsenda see kohtu õigust seda tõendit arvestada. Nii

kriminaalmenetluses, halduskohtumenetluses kui ka haldusmenetluses toob tõendite kogumise nõuete ja korra oluline rikkumine vaieldamatult kaasa tõendi lubamatus⁶⁵. Vaatamata asjaolule, et eelnev kohtulahend tehti rohkem kui kümne aasta eest, on selles kirjeldatud põhimõtted asjakohased tänapäevalgi ning kümne aasta jooksul on erinevate Riigikohtulahendite toel varasemaid põhimõtteid vaid konkretiseeritud.

Oluline on välja tuua, et ka erialakirjanduses on asutud seisukohale, et kogutud tõendite lubatavuse väljaselgitamisel tuleb järgida konkreetse menetluse nõudeid ja korda⁶⁶. Ka käesoleva töö autor on seda olulist põhimõtet läbivalt esile toonud. Kui kriminaalasjas on kogutud tõendeid kriminaalasja jaoks, tuleb tõendite lubatavuse väljaselgitamisel lähtuda kriminaalmenetluse nõuetest ja korrast, kuid kui haldusmenetluse raames kogutud tõendeid soovitakse kasutada tsiviilkohtumenetluses või kriminaalmenetluses, tuleb samuti vastavast menetluskorrast lähtuda tõendi lubatavuse hindamisel. Vastupidine seisukoht võimaldaks tõendeid koguda sellisel viisil, mis on küll proportsionaalne tsiviilkohtumenetluses või halduskohtumenetluses, kuid ei ole seda kindlasti kriminaalmenetluses⁶⁷. Ka Eesti maksuõiguses on sarnaselt Ameerika Ühendriikide ja Saksa maksuõigusega kehtiv põhimõte – kui selgub, et tõend või teave on kogutud menetlusõigust oluliselt rikkudes, siis selle kasutamine operatiivinfona on siiski lubatav. Kas eelnev lähenemine on aktsepteeritav ka kriminaalmenetluses, ei ole hetkel Riigikohtu praktikas veel selgelt kinnistunud ning on seega vaieldav. Autorina leian, et lubada menetlejal kasutada teadlikult ebaseaduslikult saadud infot operatiivinfona jõudmaks seaduslikul teel uute tõenditeni, peaks olema nii haldusmenetluses kui ka kriminaalmenetluses täielikult keelatud, sest selle lubamisega kaasnekski menetleja poolt erinevate keelatud tegude toime panemine suuremahuliste ja keeruliste kuritegude puhul. Lõppastmes päädiks sellise praktika lubamine uurijapoolse vägivallaga saamaks kahtlustatavatel vajalikku teavet, millele järgneks kehaliselt väärkoheldud kahtlustatava kohene seaduspärane ülekuukuulamine – põhimõtteliselt oleksime oma kriminaalmenetlusega tagasi 1990.-ndates. Igasugune õigusriiklik menetlus peab mitte ainult peab olema õiglane, vaid ka näima õiglasena, kuid ebaseaduslikult saadud teabe lubamine operatiivinfona kasutamiseks kahjustab mõlemat.

⁶⁵ RKHKm 27.01.2003, 3-3-1-6-03 p 11.

⁶⁶ M. Huberg. Kohus hindas seadusevastaselt kogutud tõendite kasutamise võimalikkust maksumenetluses. – Maksumaksja 2003/3, lk 41.

⁶⁷ L. Lehis. Maksuõigus. Tallinn: Juura 2004, lk 170, joonealune märkus nr 43.

Puutuvalt inimväärikust reguleerivate normide rikkumise teel saadud tõendite lubatavusse võib möönda seda, et eelnevalt viidatud Riigikohtu halduskolleegiumi lahendites – *Sandman Grupp ja Tamme kaasused* - ei ole Riigikohus kategooriliselt sedastanud, et põhiõigust rikkumise teel kogutud tõendid oleksid tingimata lubamatud. Saksa maksuõiguses valitses seisukoht, millisel juhul on selliste tõendite kasutamine keelatud, kuid Eesti maksuõiguses ja kriminaalmenetluses on sellisel viisil kogutud tõendite lubatavus igakord kohtu hinnata. Seega Eesti ja Saksa maksuõigus on selle koha pealt kardinaalselt erinev.

Võttes kokku maksusüütegude ja maksumenetluse analüüsi Ameerika Ühendriikide, Saksa ja Eesti õiguse pinnalt, saab teha alljärgnevad järeldused Eesti maksuõiguse sarnasuste ja erinevuste kohta võrreldes teise kahe õigussüsteemiga:

- Põhilised erinevused seisnevad järgmistes asjaoludes: tõendi kasutamise keelu eesmärgiks Ameerika Ühendriikides ei ole mitte põhiõiguste kaitse tagamine, vaid eelkõige politsei tulevase õigusvastase käitumise ärahoidmine; Ameerika Ühendriikide regulatsioonile on iseloomulik tõendi kasutamise keelu reeglite kohaldamise erandlikkus, s.t põhiõiguste rikkumise teel saadud tõendi kasutamine ei pruugigi olla keelatud.

- Peamised sarnasused seisnevad aga selles, et igasugune rikkumine tõendi kogumisel ei too kaasatõendi välistamist, sest välistamiseks peab tõendi kogumise nõuete ja korra rikkumine olema oluline ning tõendi kasutamise keelu regulatsioon on tekkinud kohtupraktika alusel ja sellesisuline piisavalt põhjalik normistik vähemalt maksumenetluse seaduses puudub. Saksa erialakirjanduses on väljendatud seisukohta, et tõendite kogumise korra ja nõuete rikkumise teel kogutud tõendi kasutamise keelu *expressis verbis* seaduses kehtestamine on soovitatav, sest selline lahendus suurendab tunduvalt õiguskindlust ning teadlikkust niisuguse keelu olemasolust⁶⁸. Ühtlasi oleks mõistlik seadusega reguleerida ebaseaduslikult kogutud tõendi või teabe kasutamise keeld ka operatiivinfona, sest käesolevas peatükis kirjeldatud põhjustel on ka sellise olukorra põhjalik ja detailne reguleerimine, täpsemalt keelustamine, ilmselt põhjendatud.

⁶⁸ A. Stibi. Verwertungsverbote im Steuerrecht. Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1995, lk 227.

4. JÄLITUSTEGEVUS KUI ISIKU PÕHIÕIGUSI ENIM RIIVAV TÕENDITE KOGUMISE VIIS JA JÄLITUSTOIMINGUGA TÕENDITE KOGUMISE ERISUSED

ÜRO 1948.a. inimõiguste ülddeklaratsiooni⁶⁹ peetakse dokumendiks, millest sai alguse inimõiguste edasine aktiivne areng ning kodifitseerimine erinevate riikide põhiseaduste tekstides. ÜRO 1948.aasta inimõiguste ülddeklaratsiooni art 12 kohaselt kellegi isiklikku ja perekonnaellu ei või meelevaldselt vahele segada, kellegi korteripuutumast, kirjavahetuse saladust või au ja reputatsiooni ei tohi meelevaldselt määrada. Igal inimesel on õigus seaduse kaitsele selliste vahelesegamiste ja rikkumiste eest. Sarnaselt ÜRO 1948. Aasta inimõiguste ülddeklaratsioonile on ka ÜRO 1966. aasta kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti art 17 kohaselt samad väärtused kaitstavad. 1948.a. inimõiguste ülddeklaratsioonis kirja pandud väärtused sätestati põhjalikult Roomas 4. novembril 1950.a. vastu võetud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis, milles sätestatu peab olema kaitstav ka Euroopa riikide konstitutsioonides.

Puutuvalt Eesti Vabariiki, kui enne 01.01.2013. aastat kehtinud kriminaalmenetluse seadustik ei sisaldanud jälitustoimingu legaaldefiniitsiooni, siis 01.01.2013. aastal jõustunud KrMS § 126¹ lg-s 1 on defineeritud jälitustoiming järgnevalt: jälitustoiming on isikuandmete töötlemine seaduses sätestatud ülesande täitmiseks eesmärgiga varjata andmete töötlemise fakti ja sisu andmesubjekti eest⁷⁰. Isikuandmete kaitse seaduse kohaselt isikuandmed on mis tahes andmed tuvastatud või tuvastatava füüsilise isiku kohta, sõltumata sellest, millisel kujul või millises vormis need andmed on⁷¹. Riigikohus on sedastanud ühtlasi, et jälitustoimingutega kogutakse ja töödeldakse salaja või varjatult isikuandmeid, mille käigus sekkutakse jälitatava, sageli paratamatult ka kolmandate isikute, põhiseaduslikult kaitstavate õiguste sfääri⁷². Põhiseaduse § 43 kohaselt on kaitstud ka igäihe õigus temale posti, telegraafi, telefoni või muul üldkasutataval teel edastatavate sõnumite saladus, mida jälitustoimingutega – pealtkuulamine ja –vaatamine – riivatakse. Sellest tulenevalt on jälitustegevus vaieldamatult isikute põhiõigusi ja –vabadusi enim riivav tõendite kogumise meetod. Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt võib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning sellised piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust – eelnevast tuleneb

⁶⁹ Kättesaadav veebist: <http://www.vm.ee/?q=node/12958>

⁷⁰ Kriminaalmenetluse seadustik RT I 2003, 27, 166, § 126¹ lg 1.

⁷¹ Isikuandmete kaitse seadus, RT I 2007, 24,127

⁷² RKKK 3-1-1-5-09, p 10.

proportsionaalsuse printsiip⁷³. Juhul, kui riive ei ole proportsionaalne, on see käsitletav mitte riivena, vaid rikkumisena ning põhiõiguste ja –vabaduste rikkumine on ebaseaduslik. Seadusliku jälitustegevuse kui isiku põhiõigusi ja -vabadusi enim riivava tegevuse teostamise puhul tuleb seega jälgida erilise hoolikusega, et põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi ei rikutaks, mistõttu jälitustegevuse puhul on seega äärmiselt oluline vältida igasuguseid väiksemaidki jälitustegevuse korra rikkumisi. Kõige olulisem põhimõte jälitustoimingu abil saadud tõendi lubamatuse hindamisel on KrMS § 126¹ lg-st 4 tulenev printsiip, et jälitustegevusega saadud teave on tõend, kui jälitustoimingu loa taotlemisel ja andmisel ning jälitustoimingu tegemisel on järgitud seaduse nõudeid. Enne 01.01.2013.a. kehtinud kriminaalmenetluse seadustikus oli antud printsiip seaduses kirjas lakoonilisemalt, sätestades, et tõendina kasutatav on selline teave vaid juhul, kui tõendi saamisel läbi jälitustegevuse on järgitud seaduse nõudeid. Seega käesoleval hetkel lisaks jälitustoimingu tegemise nõuete kontrollimisele tuleb kontrollida ka jälitustoimingu loa taotlemise ja andmise nõudeid. Riigikohus on asunud seisukohale, et erinevalt muudest tõendi kogumise viisidest toob jälitustoimingu käigus toimunud mis tahes seaduserikkumine endaga kaasa automaatselt saadud teabe tõendina kasutamise lubamatuse (*obiter dictum* korras)⁷⁴. Riigikohus on möönnud, et sõltuvalt asjaoludest (nt puudub kahtlus, et jälitustoimingut teostati pärast selleks loa andmist) ei pruugi minetused jälitustoimingu protokollis vormistamisel tuua kaasa jälitustegevuse ebaseaduslikuks ja tõendi lubamatuks tunnistamist⁷⁵. Viidatud Riigikohtu praktikast tuleneb seega fakt, et igasugune pisirikkumine jälitustegevuse läbiviimisel ei ole käsitletav koheselt olulise rikkumisena, mis toob automaatselt kaasa jälitustegevuse ebaseaduslikkuse. Kui Riigikohus möönis minetuste lubatavust jälitustoimingu protokollis, siis sellest tulenevalt peaks olema mööndav ka minetused jälitustoimingu korra järgimises seni maani kuni ei ole tegevus seadusega vastuolus, sest KrMS § 126¹ lg-st 4 ju tuleneb, et järgitud peavad olema just seaduse nõuded. Juhul, kui ei järgita nõudeid, mis pole küll otsesõnu seaduses kirjas, kuid on näiteks jälitustegevusega kokku puutuvate menetlejate töökorras või praktilises kirjanduses üles tähendatud, ei ole selliste nõuete rikkumine käsitletav seaduse rikkumisena ning sellest ei tulene seega jälitustegevuse lubamatust. Tulenevalt asjaolust, et jälitustegevus on isiku põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi enim riivav tõendite kogumise meetod, peaks olema detailselt kirjas seaduses erinevate jälitustoimingute läbiviimise kord.

⁷³ Eesti Vabariigi põhiseadus, RT 1992, 26, 349, § 11.

⁷⁴ RKKK 3-1-1-114-04 p 14 ja 3-1-1-63-08 p 13.2.

⁷⁵ RKKK 3-1-1-15-10, p 9.4; RKKK 3-1-1-31-12 p 8.2; Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 307.

Probleeme on tekkinud sellistest olukordadest, kus ühe kriminaalasja raames läbi viidud jälitustegevusega on ilmnunud täiendava kuriteo tunnused, mille raames tõendite kogumiseks jälitusluba eeluurimiskohtunikult ei taotletud. Riigikohus on asunud seisukohale, et sellisel viisil saadud teave oleks kasutatav tõendina ka avastatud nn kriminaalasja ehk nn juhuleid raames tingimusel, et juhuleid vastab nii KrMS § 126¹ kui ka KrMS § 126² nõuetele⁷⁶. Käesoleva töö autor on seisukohal, et juhul, kui selline teave pole tõendina kasutatav, on selline teave siiski kasutatav operatiivinfona avastatud kuriteo uurimiseks, seega kindlasti ei ole tegu teabega, millest pole menetlejale üldse mingit kasu. Kuigi eelnev seisukoht pole laialt levinud ja on vaieldav, on selline lähenemine võimalik ka ebaseaduslikult kogutud tõendi puhul teistes uurimistoimingutes - selline teave võib olla kasutatav operatiivinfona. Hetkel konkreetset kohtulahendit selle probleemi lahendamiseks veel jõustunud ei ole.

4.1 Jälitustoimingute tegemisel kehtivad üldnõuded tagamaks tõendite lubatavus

Jälitustoimingut teostades tuleb kinni pidada jälitustoimingu alustest, sest juhul, kui KrMS § 126² lg 1 p-des 1-4 sätestatud eeldused puuduvad, on selline jälitustoiming ebaseaduslik ning toiminguga saadud tõendid ilmselt lubamatud. Jälitustoiming peab olema ka lubatud. Lubatud on selline jälitustoiming, mis viiakse läbi siis, kui andmete kogumine muude toimingutega või tõendite kogumine muude menetlustoimingutega ei ole võimalik, ei ole õigel ajal võimalik või on oluliselt raskendatud või kui see võib kahjustada kriminaalmenetluse huve – eelnevast tuleneb otseselt *ultima ratio* kui üks jälitustegevuse olulisemaid printsiipe, mida on ka Euroopa Inimõiguste Kohus rõhutanud⁷⁷.

Ühtlasi on jälitustegevust teostaval ametnikul kohustus järgida jälitustoimingust teavitamise ja jälitustoimiku tutvustamise korda, millest tulenevalt peab jälitusasutus teavitama KrMS § 126¹³ lõikes 1 ettenähtud tingimustel viivitamata isikut, kelle suhtes jälitustoiming tehti, ning isikut, kelle perekonna- või eraelu puutumatus jälitustoiminguga oluliselt riivati ja kes on menetluse käigus tuvastatud⁷⁸. Eelnevat nõuet rikkudes on kogu jälitustegevus ebaseaduslik, sest pole järgitud seaduses sätestatud nõuet, mis on KrMS § 126¹ lg 4 kohaselt jälitustoimingu läbiviimisel vaieldamatult primaarne nõue. Probleemaatiline on kehtiva seaduse ebamäärane

⁷⁶ RKKK 3-1-1-10-11, p 19.

⁷⁷ EIK otsus *Klass jt vs. Saksamaa*, 06.09.1978.

⁷⁸ Jälitustoimingust teavitamise ja jälitustoimiku tutvustamise kord, RT I, 08.01.2013, 10

sõnastus, sest viidatud korra § 2 lg 1 sisaldab rohkelt ebamääraseid mõisteid. Vaidlusi prokuröri ja kaitsja vahel tekitab sõna „viivitamata“ sisustamine ning käesoleval hetkel ei ole ka ühtegi jõustunud Riigikohtu lahendit, mis seda lahti seletaks. Teiseks on viidatud sättes veelgi ebamäärasem sõna – oluliselt riivati. Põhjendatult võib eeldada, et jälitusasutuse nägemus kellegi eraelu või perekonna puutumatus riivele olulisusele on märkimisväärselt erinev konkreetse isiku enese hinnangust tema põhiseaduslike õiguste ja vabaduste riive olulisusele. Õiglane oleks kaotada seaduse tekstist ära mõiste *oluline* ning kohustada jälitusasutust teavitama iga isikut, kelle põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi jälitustoiminguga riivati – sellisel juhul oleks võimalik ennetada igakordseid vaidlusi riive olulisuse üle. On selge, et juhul, kui isiku perekonna- või eraelu puutumatus riivati oluliselt, kuid talle ei teavitatud jälitustoimingu tegemisest, on rikutud seaduse nõudeid ning vastava jälitustoiminguga saadav teave on tõendina lubamatu ja seda võiks äärmisel juhul kasutada vaid operatiivfona. Jälitustoiminguga saadud teave on tõendina lubamatu ka juhul, kui jälitusasutus on põhjendamatult viivitanud isiku teavitamisega tema suhtes teostatud jälitustoimingust.

Julgeolekuasutuste seaduse kohaselt on lisaks Kaitsepolitseiametile julgeolekuasutuseks ka Teabamet, mis oma ülesannetest tulenevalt omab samuti luba isikuandmete kogumiseks ja töötlemiseks, kuid võib seda teha kriminaalmenetluse väliselt, sest Teabamet ei ole jälitusasutus ega tegele seega jälitustegevusega. Teabamet kuulub Kaitseministeeriumi valitsemisalasse ning Teabameti põhiline eesmärk on pigem välis- ja vastuluure kui jälitustegevus kriminaalmenetluse raames. Jälitusasutused on loetletud KrMS § 126² lõikes 1. Enne 01.01.2013. aastat kehtinud kriminaalmenetluse seadustik ei sätestanud, kas ja millistel tingimustel võib esitada julgeolekuasutuste, sealhulgas Teabameti, kogutud teabe tõendina kriminaalmenetluses, kuid 01.01.2013.a. jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga lisati seadusesse KrMS § 63 lg 1¹, millest tulenevalt on võimalik tõendina kasutada ka Teabameti kogutud teavet kriminaalmenetluses tõendina, arvestades sealjuures KrMS § 126¹ lõikes 2 ja KrMS § 126⁷ lõikes 2 nimetatud piirangutega. Sellest tulenevalt muutub oluliseks ka sellisel viisil kogutud ja tõendina esitatud teabe lubatavuse kontroll kohtumenetluses. Kui teavet koguti kriminaalmenetluse väliselt Teabameti poolt ehk tegemist ei olnud jälitustegevusega, milleks reeglina tuleb taotleda eeluurimiskohtuniku luba, siis tekib küsimus, kuidas selliselt kogutud teabe õiguspärasust saaks üldse kontrollida. Kui jälitustoimingu tegemiseks loa annab eeluurimiskohtunik, on võimalik sellise tegevuse õiguspärasust tagantjärele kontrollida ning vastavat kohtumäärust on samuti võimalik vaidlustada, aga Teabameti poolt kogutava

teabe hankimise õiguspärasust pole hetkel kehtiva õiguse kohaselt võimalik isegi kontrollida, sest Teabeamet ei tegele jälitustegevusega ning nimetatud ameti poolse isikuandmete kogumise ja töötlemise eeldusena pole vaja eeluurimiskohtuniku luba. Seaduse regulatsioon on selline seetõttu, et vastu- ja välisluure teostamine oleks praktiliselt võimatu, kui igakordselt tuleb taotleda toimingute tegemiseks eeluurimiskohtunikult vastavat luba. Sarnaselt on välis- ja vastuluure regulatsioon ka Ameerika Ühendriikides, kus 1978. aastal nn *külma sõja* ajal võeti vastu välisluure jälitustegevuse seadus⁷⁹, mis lubas välisluure teabe kogumisel neljanda konstitutsiooniparanduse reeglitest teatud kõrvalekaldeid. Neid erandeid põhjendati sellega, et erinevalt tavalistest jälitustoimingutest ei ole välisluure puhul eesmärgiks koguda tõendeid, mida võidakse hiljem kohtumenetluses kasutada, ning seetõttu on lõdvem standard lubatud⁸⁰. Seaduse tasemel erinevalt FISA-st ei ole julgeolekuasutuste seaduses ega Teabeameti põhimääruses keeldu, et jälitustegevuse väliselt ei tohi teavet koguda Eesti Vabariigi kodanikult. Ameerika Ühendriikides on seaduses olemas küll keeld, et oma riigi kodanikelt ei tohi vastavat teavet koguda ja seda on Ameerika Ühendriikide Justiitsministeeriumi esindaja avalikult teatanud, kuid sellele vaatamata kogutakse teavet ka oma riigi kodanikelt ning sellise toimingute lubatavust, millega teavet saadi, ei ole võimalik kontrollida ei Eesti Vabariigis ega ka Ameerika Ühendriikides. Eelnevast selgub, et jälitustegevuse väliselt kogutud teabe lubatavuse kontrollimehhanismid on Eesti Vabariigis sama olematud, kuid Ameerika Ühendriikides ehk teavet kogutakse täiesti salajaselt ning isikutele, kelle isikuandmeid on erinevatel eesmärkidel töödeldud, ei pea sellest isegi teavitust andma. Samuti on tähelepanuväärne, et Teabeameti poolt kogutud teabe tõendina esitamiseks kriminaalmenetluses on vaja KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt vaid riigi peaprokuröri otsust, mida ei ole samuti võimalik vaidlustada. Ilmselt saab sellise otsuse anda vaid sellise teabe kasutamiseks, millel on tõendina kriminaalasja lahendamisel tähtsus ehk mis on asjakohane teave, sest asjakohasus on tõendi vastuvõtmise primaarne tingimus – enne ei hakata tõendi lubatavust kontrollimagi.

⁷⁹ *Foreign Intelligence Surveillance Act (FISA)*, Pub. L. No. 95-511. – 92 Stat 1783 (1978); 50 U.S.C. (*United States Code*) §§ 1801-1811 (2000).

⁸⁰ P. Jõgi. USA terrorismivastane seadus ja jälitustegevuse erivolitused - *Juridica* I/2007, lk 32.

4.2 Kuriteo matkimine ja *agent provocateur* kui riigipoolne teprovokatsioon

Käesoleva töö raames ei analüüsita kõiki jälitustoiminguid ja nende tegemise korda eraldi, kuid peatagem siiski kuriteo matkimisel läbi *agent provocateuri* kui riigipoolset teprovokatsioonil ja kuriteo matkimisel läbi salaagendi ehk politseiagendi lähemalt, sest sellised jälitustegevuse alaliigid on teistest jälitustegevuse liikidest tunduvalt erinevad ning põhjustanud Eesti Vabariigis ka avalikkuseni jõudnud kohtuasju⁸¹. Käsitledes esmalt viidatud kohtulahendi valguses politseiagendi kasutamise kaudu kogutud tõendusmaterjali lubatavust, on oluline pidada silmas politseiagendi ehk salaagendi kasutamisel, et tegemist oleks isikuga, kes vastab politseiagendile seatud seaduse nõuetele. Erialakirjanduses on kirjeldatud ja iseloomustatud salaagente⁸² järgnevalt: nad on menetlusorganite eraisikust usaldusisikud ehk rahvakeeli „koputajad“, eks preventiivse jälgimise või repressiivse reageerimise eesmärgil kas lühi- või pikaajaliselt koguvad kriminaalses keskkonnas informatsiooni. Nende identiteeti hoitakse seejuures saladuses, vajadusel ka makstakse tasu toodud info eest. Soodustuste hulka võib kuuluda ka muid hüvesid – lõpetatakse nende suhtes kriminaalmenetlus; kui nad on välismaalased, ei saadeta neid välja jne. Selle mõiste alla paigutatakse ka muudetud identiteediga kuritegelikesse ringkondadesse imbunud politseiametnikud⁸³. Eelnev käsitlus iseloomustas politseiagente pigem Saksa õiguse järgi, kuid Eesti Vabariigis kehtiva KrMS § 126⁹ järgi võib olla politseiagent nii jälitusasutuse ametnik kui ka sellisesse asutusse mitte kuuluv isik. Kuni 01.01.2013. aastani kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku kohaselt oli politseiagent ametnik, kes kogub kriminaalmenetluses tõendeid muudetud identiteeti kasutades. Kehtiv seadus ei sätesta enam politseiagendile muuhulgas ka kodakondsuse nõuet. Nn *Suklese kohtulahendis* tegutses politseiagendina isik, kes ei olnud ametnik avaliku teenistuse seaduse § 7 lg 1 tähenduses, mistõttu olid sellise isiku poolt kogutud tõendid kriminaalasjas lubamatud – isik ei vastanud seadusega sätestatud nõuetele. Hetkel kehtiva õiguse kohaselt on politseiagendile esitatavaid nõudeid tunduvalt vähendatud võrreldes kuni 01.01.2013.a aastani kehtinud kriminaalmenetluse seadustikuga ja politseiagendi poolt kogutud tõendid on lubamatud vaid sellistel juhtudel, kui need on kogutud ajal, millal oli politseiagendi kasutamiseks antud luba pikendamata.

⁸¹Näiteks: RKKK 3-1-1-129-13 nn *Suklese lahend*.

⁸² Saksa k. „*V-Leute*“

⁸³ P. Randma. Veel kord riigi poolsest teprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud? *Juridica* V/2006, lk 307.

Politseiagendi problemaatikast isegi rohkem kõneainet põhjustanud ja seega uurimist vääriv jälitustoiming on kuriteo matkimine matkija (*agent provocateur*) kaasabil ja olukorrad, millal selline jälitustoiming on ebaseaduslik ja matkitud kuritegu seega lubamatu, sest sellise jälitustoiminguga sisuliselt provotseeritakse nn kuriteolembest isikut toime panema karistatavat tegu ja piir lubatava matkimise ning EIÕK-ga vastuolus oleva provotseerimise vahel on õhkõrn. *Agent provocateur* on isik, kes politseiametniku või eraisikuna kriminaalmenetlust toimetava asutuse ülesandel või heakskiidul kihutab teise isiku kuritegu toime panema eesmärgiga ta kinni võtta teo toimepanemise ajal või pärast seda ja tema suhtes läbi viia kriminaalmenetlus, mis päädiks karistusega. Saksakeelses kirjanduses on sünonüümina kasutusel termin *Lockspitzel*⁸⁴, kuigi algselt tähistati sellega vaid isikut, kes meelitas juba süüteo toimepannud isikult välja ülestunnistuse või siis muid tõendeid süüteo toimepanemise kohta, kuid sellises tähenduses ei kasutata seda mõistet enam 19. sajandi keskpaigast⁸⁵. *Agent provocateur* on alati salaagent, sest ta annab enda provotseeritavast kuriteost teada menetlevale organile, kuid salaagent ei ole alati *agent provocateur*, sest tema peamiseks ülesandeks on salajane jälgimine ja sellisel viisil tõendusteabe kogumine, mitte aga kuriteole provotseerimine. Saksa erialakirjanduses on asutud seisukohale, et mõlema termini ühiseks tunnuseks on, et teada ei ole isikute kuulumine politsei hulka⁸⁶. Võibki öelda, et salaagendi ja *agent provocateur* mõisted on kujunenud teineteisele sisuliselt sünonüümideks⁸⁷.

Puutuvalt kuriteo matkimise kui jälitustoimingu lubatavusse, siis oluline on silmas pidada, et kuriteo matkimine on lubatud jälitustoiming juba alustatud kriminaalmenetluses, mistõttu peavad menetlejal olemasolevas teabes esinema kuriteotunnused. Kuriteo matkimise nagu iga teisegi jälitustoimingu puhul kehtib endiselt *ultima ratio* printsiip, mistõttu ei ole kuriteo matkimine lubatav, kui seda tehti vaid menetleja poolsest mugavusest ehk tõendusteavet oleks olnud võimalik koguda ka ilma jälitustegevuseta. Samuti on kuriteo matkimine lubamatu, kui selleks puudus eeluurimiskohtuniku lubav määrus või luba oli pikendamata ning kuritegu matkiti sellisel ajal. Nii erialakirjanduses kui ka Riigikohtu praktikas on jõutud seisukohale, et kuigi mitmed süüteod eeldavad, et matkijal tuleb olla kontakti loovaks ja aktiivsemaks pooleks (nt keelatud aine või eseme ostmisel, altkäemaksu või pistise andmisel), on lubamatu

⁸⁴ *Spitzeln* on halvustav variant sõnast „spioneerima“.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ B. Blank. Die Strafbarkeit und Verfolgbarkeit der vom agent provocateur gestauerten Tat. Mainz 1987, lk 8-9.

⁸⁷ H. Schilling. Illegale Beweise. Eine Untersuchung zum Beweisverfahren im Strafprozess. Baden-Baden 2004, lk 133.

matkida kuritegu isiku suhtes, kelle kohta menetlejal puudus eelnev informatsioon tema võimaliku kuritegeliku käitumise kohta. Lubamatu ja lubatud teoproovokatsiooni hindamisel tuleb lähtuda sellistest kriteeriumidest nagu süüdistatava vastu esmase kahtlustuse alus (nr allika usaldusväärsus) ja ulatus (nt millise süüteoliigiga on tegemist), samuti matkija poolt mõju avaldamise viis ja intensiivsus. Arvesse tuleb samuti võtta provotseeritud isiku enda teovalmidus ja tema isiklikul initsiatiivil ette võetud käitumisaktid ehk teisisõnu tema individuaalse osalemise ulatus. Nimetatud hindamiskriteeriume tuleb Riigikohtu hinnangul vaadelda koos, vastates eelkõige küsimusele, kas matkija provotseeriv käitumine oli sellise kaaluga, millega võrreldes provotseeritu enda teoanus jääb tagaplaanile. Provotseeritu vastutus on välistatud juhul, kui matkija osakaal on selles tähenduses põhjendamatus ülekaalus⁸⁸. Kuriteo matkimise problemaatikat ja sellega seonduvalt ka lubatavuse kriteeriumeid on analüüsinud mitmes oma lahendis EIK. Strasbourgi kohus vaatab menetluslikku aspekti, kuidas on kriminaalasja arutav kohus hinnanud matkimise seaduslikkust, s.t kas kriminaalasja menetlus on olnud kooskõlas EIÕK artikliga 6 ehk aus ja õiglane. Aus ega õiglane ei ole muuhulgas menetlus, milles kohus on otsust tehes tuginenud lubamatutele tõenditele. Oluline tähendus ausa ja õiglase kohtumenetluse hindamisel on ka asjaolu, millistele jälitustoimiku materjalidele on süüdistataval ja tema kaitsjal olnud juurdepääs⁸⁹. Antud punkti lõpetuseks võib kokkuvõtvalt jõuda järgneva järelduseni: kuriteo matkimise piiride ületamisel on selline jälitustoiming ebaseaduslik kuna pole järgitud jälitustoimingu korda nõuetekohaselt, mistõttu tuleb provotseeritav õigeks mõista.

4.3 Jälitustoimingu tegemine edasilükkamatul juhul

Eraldi väljatoomist väärib mahukaid kohtuvaidlusi põhjustas kuni 01.01.2013. aastani kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni § 114 lg 4, mille kohaselt edasilükkamatutel juhtudel võis jälitustoimingu teha Politsei- ja Piirivalveameti või Kaitsepolitsei ameti juhi või tema määratud ametniku määruse alusel ilma eeluurimiskohtuniku loata, kuid koheselt peale teostatud jälitustoimingut oli prokuratuur kohustatud teatama eeluurimiskohtunikule teostatud jälitustoimingust, misjärel eeluurimiskohtunik otsustab jälitustoimingu lubatavuse või jälitustoimingu jätkamiseks loa

⁸⁸ RKKK 3-1-1-110-04 p 11.3; RKKK 3-1-1-118-16 p-d 4 ja 20; Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 324.

⁸⁹ EIK otsus 04.10.2010 Bannikova vs. Venemaa; EIK otsus 30.03.2010 Šuvalov vs. Eesti; RKKK 3-1-1-110-04 p 11.3; RKKK 3-1-1-118-16 p-d 4 ja 20; EIK otsus 06.03.2012 Leas vs. Eesti; Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 325;

andmise⁹⁰. Tulenevalt varasema redaktsiooni sõnastuse ebatäpsusest ja halvast õigusselgusest muudeti 01.01.2013.a. jõustunud kriminaalmenetluse seadustikuga problemaatiline säte ära järgnevalt: *edasilükkamatul juhul võib prokuratuuri luba nõudva jälitustoimingu teha prokuratuuri loal, mis on antud taasesitamist võimaldaval viisil. Kirjalik luba vormistatakse 24 tunni jooksul jälitustoimingu alustamisest arvates*. Puutuvalt kohtu luba nõudvasse jälitustoimingusse, siis sellise jälitustoimingu tegemist on täpsustatud KrMS § 126⁴ lg-s 3, et taasesitamist võimaldaval viisil saadud kohtu loal on võimalik teha ennekõike edasilükkamatul juhul jälitustoimingut vaid sellise kuriteo puhul, mille korral on tegemist vahetu ohuga isiku elule, kehalisele puutumatusel, füüsilisele vabadusele või suure väärtusega varalisele hüvele⁹¹. Nimetatud säte on asjakohane ka käimasolevas ja hetkel Riigikohtu üldkogu ette jõudnud nn *maadevahetuse* kohtuasjas, kus prokuratuur teostas pealtkuulamist enne vajaliku eeluurimiskohtuniku loa taotlemist ning luba taotleti viivitamatult peale jälitustoimingu tegemist, mille raames kuulati pealt endise ministri, Villu Reiljan'i, telefonivestlust teiste menetlusosalistega. Tähelepanuväärne on asjaolu, et varasem vastav kriminaalmenetluse seadustiku sätte redaktsioon on küll asendatud uue ja mõnevõrra põhjalikumaga, kuid alles on jäänud ainuke ja kõige laiemalt tõlgendatav sõna sõnastus „*edasilükkamatutel juhtudel*“, mille üle kõige muu hulgas vaidlus käib ka nn *maadevahetuse* protsessis. Palju vaidlusi reeglina tekibki määratlemata õigusmõistete korral, kui sellisest mõistest sõltub kogu kriminaalasja tulemus. Viidatud kriminaalasjas on asjas olulise tõendid just sellised tõendid, millised jälitusasutuse tegevuse tõttu saadi edasilükkamatutel juhtudel pealtkuulamise kaudu, küsitav on aga, kas ja millal on tegemist edasilükkamatu juhuga. Kui on jälitusasutusel piisavalt alust eeldada, et sarnaseid telefonivestlusi, mille pealtkuulamise kaudu saab kriminaalasjas kasulikke tõendeid koguda, toimub igapäevaselt, siis ilmselt on põhjendamatu ja koguni ebaseaduslik jälitustegevust teha, kui võimalus on taotleda eeluurimiskohtuniku luba ja teha jälitustegevust 24 tundi hiljem. Julgen järeldada seega, et olukorras, kus reaalselt ei olnud tegemist edasilükkamatute juhtudega, kuid sellel alusel jälitustoimingut tehti ja tõendeid saadi, siis selliselt saadud tõendite lubatavus on äärmiselt kaheldav, seda ka juhul, kui eeluurimiskohtunik tagantjärele vastava loa annaks. Sellise loa peale tuleks kaitsjal igal juhul esitada kaebus tulenevalt KrMS § 126¹⁶ kohaselt.

Puutuvalt edasilükkamatusse juhtu kui määratlemata õigusmõistesse, on erialakirjanduses selgitatud, et selline mõiste tuleb sisustada konkreetse juhtumi asjaolusid silmas pidades.

⁹⁰ Kriminaalmenetluse seadustik, RT I 2004, 46, 329

⁹¹ Kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioon RT I 2003, 27, 166.

Eelkõige mahuvad edasilükkamatu juhu alla olukorrad, kus eeluurimiskohtunikult korra kohaselt loa taotlemise ja seeläbi jälitustoimingu alguse edasilükkamatusega kaob suure tõenäosusega võimalus konkreetse tõendusteabe saamiseks (nt laekub usaldusväärne teave peatselt toimuva kohtumise kohta, kus võidakse üle anda pistist või altkäemaksu või suurem kogus narkootilist ainet), samuti on hõlmatud juhud, kui lisaks tõendusteabe kogumisele on kiire sekkumine vajalik kannatanu abistamiseks (nt pantvangi võtmise korral). Praktikas on edasilükkamatud juhud kaasnenum väljapressimise, pantvangi võtmise, mörva ja (ulatusliku) narkokuriteo uurimisega⁹². Võttes arvesse nn maadevahetuse kaasust, siis prokuratuuri hinnangul on edasilükkamatu juht ka pistise või altkäemaksu andmisega seotud telefonivestluse toimumine. Märkimisväärne on 175 SE eelnõu seletuskirja puhul asjaolu, et eelnõu järgi on edasilükkamatu juhuga tegemist siis, kui esineb vahetu oht isiku elule, kehalisele puutumatusse, füüsilisele vabadusele või suure väärtusega varalisele hüvele ning kui loa taotlemine või vormistamine ei ole õigeaegselt võimalik, kuid KrMS § 126⁴ lõikesse 3 on jäänud sisse kordus – säte sisaldab nii edasilükkamatu juhu lahtiseletust kui ka mõistet ennast. Võimalik, et asjaolu on põhjendatav Riigikogu suure töömahukusega.

4.4 Jälitustegevusega saadud tõendite lubatavust käsitlev kohtupraktika

Teabe salajane pealtkuulamine või –vaatamine kui üks jälitustoimingu liike on seoses tehnika arengu kiirusega muutunud kriminaalmenetlustes, kus on jälitustegevus õigustatud, enim levinud liikideks. Sõnumite edastamisel on aga omakorda levinuimaks viisiks need edastamise viisid, mis Eesti Vabariigi põhiseaduse §-s 43 kannavad nimetust „muul üldkasutataval teel.“ Elektroonilise side ülekandesüsteem võimaldab signaalide edastamist ja suunamist kaabli kaudu, samuti raadio kaudu ning optiliste ja muude elektromagnetiliste vahenditega. Kõige kasutatavamad elektroonilise side võrgud on andmesidevõrk, mobiiltelefonivõrk, kaabelvõrk ja elektri kaabelvõrk. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast võib märgata, et kohus kohandab kohtupraktikat uutele sõnumite edastamise vahenditele. Kui esialgu oli sõnumi saladuse riived seotud kirjavahetuse ja telefoniga, siis hiljem tuli konstateerida, et ka faksi ja arvutikirjade vahetus on seotud korrespondentsi mõistega⁹³. Seetõttu on kõnealuseid jälitustoimingu liike lahatud põhjalikult ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas, puutuvalt just küsimusse, kas isikutevaheline suuline või kirjalik suhtlemine,

⁹² Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012, lk 316; 175 SE (Riigikogu XII koosseis) seletuskiri.

⁹³ U. Lõhmus. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. - Juridica VII/2008, lk 465.

mille käigus ei kasutata sidevahendeid, ja sel viisil edastatud sõnumid jäävad sõnumite saladuse või eraelu puutumatus kaitsealasse. Käesoleva töö raames on oluline seda analüüsida, sest juhul, kui jälitustegevust teostatakse teabe saamiseks, mis ei ole sõnumisaladuse või eraelu puutumatus kaitstud, siis kaitse alla mittekuuluvate andmete jälitustoiminguga kogumise puhul võib tulla kõne alla, et on lubatud jälitusasutusel teha rohkem minetusi jälitusprotokollis ja jälitustoimingu läbiviimise korras, kui kaitse alla kuuluvate andmete kogumisel. Eelnevat on Euroopa Inimõiguste Kohus lahanud järgnevatel kohtulahendites: *Khan vs. Ühendkuningriik*⁹⁴ ja *Hewiston vs. Ühendkuningriik*⁹⁵, kus isikuid kahtlustati narkoöris, asjas *Chalkly vs. Ühendkuningriik*⁹⁶ röövimisest osavõtus⁹⁷. Kõigi kohtualuste või nende tuttavate ruumidesse paigutas politsei pealtkuulamiseseadmed, mis salvestasid ruumis toimunud vestluse. Briti valitsus tunnistas, et pealtkuulamisega riivati isikute eraelu puutumatus. Kohus leidis kõikidel juhtudel, et rikuti EIÕK artiklit 8, sest pealtkuulamine ei toimunud seadusega kooskõlas ja saadud tõendid olid seega lubamatud, millele tuginedes ei oleks tohtinud kohus otsust langetada. Kohus jättis täpsustamata, kas rikuti eraelu, korrespondentsi või kodu puutumatus või mitut õigust korraga⁹⁸.

4.5 Jälitustegevuse regulatsioon terrorismivastase võitluse seaduse näitel Ameerika Ühendriikides ja võrdlus Eesti Vabariigi jälitustegevusega ja teabe kogumisega

Vastukaaluks Eesti Vabariigis kehtivale jälitustegevust käsitleva regulatsiooni ja Riigikohtu praktika analüüsile tuleks uurida vastavasisulist regulatsiooni ja teabe varjatud kogumist Ameerika Ühendriikides. Kui käesoleva peatüki alapunkti 4.2 all välja toodud nn FISA regulatsioon kehtis oluliselt muutmata kujul 1978. aastast kuni 1990ndate keskpaigani, siis pärast 1993.a. Maailma kaubanduskeskuses ja Oklahoma föderaalhoones 1995.a. toimunud pommiplahvatusi kehtestati seadusemuudatus, mille kohaselt riik võis FISA reegleid järgida ka siis, kui kogus teavet „võõrvõimu esindaja“ liikumise ja reisimarsruudi kohta⁹⁹. Lisaks eelnevatele traagilistele sündmustele ootasid ameerika Ühendriike ees veelgi katastroofilisemad sündmused 11. septembril 2001. aastal. Kogu alljärgnevasse süüvides palub käesoleva töö koostaja silmas pidada, et Ameerika Ühendriikide puhul on või peaks

⁹⁴ Otsus asjas 35394/97, *Khan vs. Ühendkuningriik*, 12.05.2000.

⁹⁵ Otsus asjas 50015/99, *Hewiston vs. Ühendkuningriik*, 27.05.2003.

⁹⁶ Otsus asjas 63831/00, *Chalkly vs. Ühendkuningriik*, 12.06.2003.

⁹⁷ U. Lõhmus. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. - *Juridica* VII/2008, lk 465.

⁹⁸ U. Lõhmus. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. - *Juridica* VII/2008, lk 466.

⁹⁹ 50 U.S.C. 1861 (a)(1) (Supp. II 2002); 50 U.S.C. § 1861 (b)(2) (Supp. (*Supplement*) II 2000).

olema tegemist demokraatliku õigusriigiga, milles on esikohal inimväärikuse kaitse üldiselt, mille kaitsealasse kuuluvad põhivabadused ja –õigused.

Koheselt, peale 9-11 sündmuse kehtestas Ameerika Ühendriikide Kongress 24.10.2001. a. ehk kõigest 43 päeva peale traagilisi sündmuse terrorismivastase seaduse (nn *USA PATRIOT Act*¹⁰⁰). Tunnistades, et 324-leheküljeline seadus võeti vastu kiirustades¹⁰¹ ning et uute meetmete tõhusust oli raske hinnata, kehtestas Kongress kuusteist kõige vastuolulisemat sätet esialgu tähtajaga neli aastat¹⁰². 2005. Aastal vaatas Kongress need sätted uuesti läbi ning 2006.a aasta märtsis muudeti peaaegu kõik need sätted alalisteks, tehes neis üksnes väheseid muudatusi¹⁰³. *USA PATRIOT Act* paragrahvid 213 ja 215 on tekitanud avalikkuses kõige rohkem kõneainet, sest nende alusel võib Föderaalne Juurdlusbüroo terrorismi tõkestamiseks ja avastamiseks koguda ja töödelda isikuandmeid ja muud teavet ilma isikuid sellest teavitamata, kelle põhiõigusi sellise tegevusega riivati. *USA PATRIOT Act* § 215 küll sätestab, et teavet saab allikalt välja nõuda ainult juhul, kui Föderaalne Juurdlusbüroo on tõestanud piisava aluse olemasolu ning Ameerika Ühendriikide kodanike suhtes seda sätet üldse kasutada ei tohi, kuid realselt on Justiitsministeeriumi esindaja avalikult eelnevate nõuete rikkumist tunnistanud. Selge on see, et *USA PATRIOT Acti* alusel kogub Ameerika Ühendriikide Föderaalne Juurdlusbüroo andmeid sarnaselt Eesti Vabariigi Teabeametiga ning tegevuse eesmärk peaks seaduse kohaselt olema ennekõike välisluure ja vastuluure efektiivne teostamine ning selliseks otstarbeks andmete kogumine. Kui Eesti kriminaalmenetluses võib Teabeameti poolt kogutud teavet riigiprokuröri otsusega kasutada kriminaalmenetluses tõendamisteabena ja selliselt saadud teabe lubatavuse kontrolli on võimatu teostada kuna tegemist ei ole jälitustegevusega saadud teabega, siis *USA PATRIOT Acti* alus kogutud teabe kontrollimine on veelgi võimatum ja salastatum. Kuigi *USA PATRIOT Act* sisaldab paljusid kaheldava väärtusega ja terrorismivastase võitluse ametnike erivolitusi suurendavaid sätteid,

¹⁰⁰ *USA PATRIOT Act* on tegelikult lühend seaduse ametlikust nimest *Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism* (seadus Ameerika ühendamiseks ja tugevdamiseks, millega antakse terrorismi peatamiseks vajalikud meetmed), Pub. L. (*Public Law*) 107–56. – 115 Stat. (*United States Statutes at Large*) 272 (2001). Arvutivõrgus: http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=107_cong_public_laws&docid=f:publ056.107. 24. oktoobril 2001 kiitis seaduse heaks esindajatekoda (hääletega 357–66), 25. oktoobril senat (98–1) ning 26. oktoobril kirjutas sellele alla president.

¹⁰¹ B. A. Howell. Seven Weeks: The Making of the USA PATRIOT Act. – *George Washington Law Review* 2004 (72), lk 1145–1207.

¹⁰² Vt terrorismivastase seaduse § 224 lg a – nimekirj II jao sätetest, mille kehtivusaeg ei ole piiratud.

¹⁰³ *USA PATRIOT Improvement and Reauthorization Act of 2005*, Pub. L. 109-177. – 120 Stat. 192; *USA PATRIOT Act Additional Reauthorizing Amendments Act of 2006*, Pub. L. 109-178. – 120 Stat. 278. 2. märtsil 2006 kiitis seaduse heaks senat (hääletega 89–11), 7. märtsil esindajatekoda (280–138) ning 9. märtsil kirjutas sellele alla president.

siis kõige problemaatilisemad sätted nagu eelnevaltki välja toodud, on paragrahvid 213¹⁰⁴ ja 215¹⁰⁵. Näiteks, võttes arvesse asjaolu, et viidatud seaduse § 215 käsitleb andmete salajast kogumist ning annab veelgi vabamad käed eraisikute ja nende tegevuse kohta käivate andmete väljanõudmiseks kolmandatelt isikutelt, siis isikud, kellelt on andmeid nõutud (sh kolmandad isikud), peavad alluma totaalsele vaikimiskohustusele ega tohtinud aastatel 2001-2006 asjaolust, et neilt on andmeid küsitud, sellest mitte kellelegi, isegi mitte oma advokaadile, teatada. Eelnev põhimõte kehtis lisaks füüsilistele isikutele ka kõikidele juriidilistele isikutele. Seoses vaikimisvandega ja koguni keeluga advokaadiga nõu pidada, oli isikutelt võetud sisuliselt ära võimalus tõendi lubatavust kohtus kontrollida, kui sellisel viisil kogutud teavet sooviti kriminaalasjas isiku vastu kasutada. Keelatud oli pöörduda vaikimisnõude tühistamiseks või piiramiseks pöörduda kohtu poole, teatada ajakirjanikule juhtunust k juhul, kui isik ei avalda jälitustoimingu objektiks olnud isiku nime ja nõutud teabe olemust.

Kui varem kehtinud seadis – *FISA* – nõudis konkreetsete faktide olemasolu, mis andis alust uskuda, et tegemist on tõepoolest võõrvõimu esindajaga, kelle osas vastuluure raames teavet koguda, siis *USA PATRIOT Act* raames on viidatud *FISA* sätet laiendatud, lubades juurdepääsu mitte ainult reisimisega seotud teabele, vaid ka kõikvõimalikele muudele andmetele. Tähelepanuväärne on asjaolu, et kaduma on seejuures läinud Föderaalne Juurdlusbüroo kohustus esitada mingeidki tõendeid selle kohta, et isik, kelle kohta andmeid kogutakse, on võõrvõimu esindaja. Seega on ära kaotatud *FISA* nõue, mis pidigi Ameerika kodanikke kaitsma võimalike võimu kuritarvituste eest. Märkimisväärne on ka asjaolu, et Föderaalset Juurdlusbüroolt ei nõuta isegi mitte põhjendatud kahtlust, et kogutav teave on kuidagi seotud kriminaalse tegevusega, rääkimata neljanda konstitutsiooniparanduse märksa rangemast nõudest, mille kohaselt tuleks ette näidata piisav alus (*probable cause*) isiku kahtlustamiseks kuriteo toimepanemises. Terrorismivastase seaduse kohaselt aitab sellest, kui Föderaalne Juurdlusbüroo väidab, et teabe kogumine on seotud terrorismi või välisluure juurdlusega. Seega isik, kelle andmeid kogutakse, ei pruugigi olla kahtlusalune, vaid lihtsalt potentsiaalne infoallikas¹⁰⁶. Kui 2001-2006. aastani kehtinud *USA PATRIOT Act* kohaselt ei olnud kohtu luba kolmandatelt isikutelt teabe väljanõudmiseks üldse vaja, siis 2006. A. märtsist kehtima hakanud redaktsiooni kohaselt on kohtu loa eeldus sellise teabe

¹⁰⁴ Tuntud ka kui *sneak and peak* klausel.

¹⁰⁵ Tuntud ka kui *raamatukogu* klausel.

¹⁰⁶ P. Jõgi. USA terrorismivastane seadus ja jälitustegevuse erivolitused. – *Juridica*, I/2007, lk 32.

väljanõudmiseks formaalselt küll seadusesse sisse toodud, aga tegelikkuses kohtunikul puudub seaduse kohaselt võimalus sellise loa andmisest keelduda ja seda järgneval põhjendusel: kui Föderaalne Juurdlubüroo kõrgem ametnik (alates *Assistant Special Agent in Charge*) kinnitab kohtule, et tema arvates võib kogutav teave osutada oluliseks rahvusvahelise terrorismi või vastuluure tegevuse uurimisel, on kohtunik terrorismivastase võitluse seaduse § 215 grammatiliselt tõlgendades kohustatud taotluse rahuldama ja loa andma. *USA PATRIOT Act* § 215 ei sätesta küll otsesõnu, et kohtunik on kohustatud sellist luba andma, vaid sätestab kohustuse kindlas kõneviisis sõnadega „kohtunik annab loa“. Seaduskeeles kindel kõneviis tähendab kohustust, mistõttu on taotluse andmata jätmine seadusega välistatud. Asjaolu, miks terrorismivastase seaduse § 215 sai rahvasuus hüüdnime raamatukogu klausel, tuleneb sellest, et peamiselt Föderaalne Juurdlubüroo ametnikud nõudsid raamatukogudest ja raamatupoodidest eraisikuid puudutava teabe väljaandmist, sh kes mida laenutas ja mida luges, sest sellisel viisil sai Föderaalne Juurdlubüroo teavet isikute huvide kohta. On ju selge, kui persoon sageli laenutab raamatuid, mis käsitlevad keemiateadmisi ning lõhkeaineid, võib tegemist olla julgeolekuohuga, mis vajab kiiret reageerimist.

Statistika Ameerika Ühendriikides terrorismivastase seaduse § 215 kasutamise kohta ei anna adekvaatset ülevaadet sellest, kui sagedasti raamatukogudelt ja muudelt kolmandatelt isikutelt andmeid välja nõutakse, sest esiteks saab mõningatel juhtudel kohaldada ka teisi terrorismivastase seaduse sätteid - § 505 lubab teatud tingimustel koguni rekvireerida teenusepakkuja registreid ja muid dokumente ilma igasuguse kohtu loata. Teiseks, kui kolmandad isikud annavad nende käsutuses olevaid andmeid üle vabatahtlikult, pole Föderaalne Juurdlubürool vajagi kohtu luba taotleda ning seega neid juhtumeid § 215 statistika ei kajasta. Aasta pärast terrorismivastase seaduse jõustumist läbiviidud küsitlus raamatukoguhoidjate seas näitas, et 219 küsitletut kinnitas, et nende töötajad olid andmeid vabatahtlikult üle andnud, samas kui 225 küsitletut väitis, et nemad ei olnud vabatahtlikku koostööd teinud¹⁰⁷. Tõendi lubatavusse puutuvalt on oluline märkida, et vaikimisnõude tõttu ei saa inimesed teada, et nende andmeid on kolmandatelt isikutelt välja nõutud enne, kui riik tahab sellisel viisil kogutud teavet kriminaalmenetluses tõendina kasutada. Samasugune praktika on muuhulgas ka Eesti Vabariigis seoses Teabeameti tegevusega, kuid reeglina ei koguta teavet muul eesmärgil kui vastu- ja välisluure eesmärgil. Kui Ameerika Ühendriigis

¹⁰⁷ P. Jõgi. USA terrorismivastane seadus ja jälitustegevuse erivolitused. – *Juridica*, I/2007, lk 32; L. S. Eastabrook. *Public Libraries and Civil Liberties: A Profession Divided* (2002).

riik tahab terrorismivastase seaduse alusel §-st 215 tulenevalt avaldada asjaolu, et tõendeid koguti seaduse alusel, mille põhiseadusele vastavus on küsitav¹⁰⁸, on süüdistataval võimalus esitada taotlus ebaseaduslikult kogutud tõendite lubamatuks tunnistamiseks ja otsuse tegemisel arvestamata jätmiseks.

USA ühiskonnas põhjustas USA *PATRIOT Act* kehtima hakkamine koheselt ägedaid vastureaktsioone kuna nimetatud seadusega ametkondadele antud erivolitused riivasid tugevalt kodanike õiglustunnet, vaatamata sellele, et kodanikud isegi ei teadnud, kas nende delikaatseid isikuandmeid mingil põhjusel koguti või mitte. Näiteks 2004. Aastal läbiviidud arvamusuuring näitas, et 51% küsitletutest taunis sätet, mis lubab „ettevõtetelt (sh haiglas, raamatupoed ja raamatukogud) terrorismivastase uurimise käigus välja nõuda andmeid nende patsientide ja klientide kohta, ilma et viimaseid sellest mingitki moodi teavitataks¹⁰⁹. Ameerika Raamatukogude Ühendus on terrorismivastase seaduse § 215 erivolituste kasutamist raamatukogudes aastaid teravalt kritiseerinud ning teinud ka aktiivset lobitööd seaduse muutmiseks¹¹⁰. Ilmselt on ameeriklaste reaktsioon mõjutatud suuresti ka teabe salastatusest ja lokkavast väärinformatsioonist seaduse § 215 kohta, sealhulgas kindlasti käesolevas töös ka varasemalt välja toodud Ameerika Ühendriikide Justiitsministeeriumi ametniku väljaütlemised, mis ei vastanud tõele. Võib põhjendatult arvata, et suur osa ameeriklasi on siiski jäänud ametnike sellekohaseid valesid uskuma ning alahindasid terrorismivastase seaduse § 215 ulatust tunduvalt. Vaieldamatult ei saanud laiem üldsus aru ka sellest, et aastatel 2005-2006 Kongressis toimunud arutelud terrorismivastase seaduse sätete uuendamise üle keskendusid väga kitsastele ja pigem protseduurilist laadi küsimustele. Kongressis ei vaieldud selle üle, kas riik tohib üldse põhimõtteliselt raamatukogudest andmeid välja nõuda, vaid selle üle, milline peaks olema sellele nõudele eelnev kohtulik kontroll. Samuti ei olnud arutluse all see, kas raamatukoguhoidjad võivad lugejaid teavitada sellest, et FBI on nende andmeid uurinud, vaid see, kas raamatukoguhoidjad (ja muud kolmandad isikud) tohivad neile esitatud nõudmisest raakida advokaadile, kohtule või ajakirjandusele¹¹¹. Tõenäoliselt tõendab asjaolu, et ka Kongress oli *PATRIOT Acti* suhtes

¹⁰⁸ Probleem on selles, et kui esialgsed toendid koguti terrorismivastase seaduse § 215 alusel teostatud jälitustoimingu käigus ning siis nende toendite alusel taotles riik läbiotsimismäärust juba tavakorras, ei pruugi esialgne erivolituste kasutamine kriminaalmenetluses üldse ilmsiks tulla. Vt S. N. Herman (viide 32), lk 79–80.

¹⁰⁹ L. Saad. The Gallup Org. Americans Generally Comfortable With Patriot Act (2004).

¹¹⁰ Press Release, American Library Association, In Wake of Declassified Report, ALA Renews Call for Legislative Amendments to *PATRIOT Act* (Sept. 18, 2003).

¹¹¹ 2005. aastal läbiviidud küsitluse andmetel pooldas 53% küsitletutest föderaalväe volitusi „nõuda terrorismivastase uurimise käigus raamatukogudelt andmeid ning keelata raamatukoguhoidjatel asjaomaseid lugejaid sellest teavitada“. Vt Univ. of Conn. Ctr. For Survey Research & Analysis (CSRA), New National Poll

kõhkleval seisukohal, tõendab asjaolu, et § 215 kehtestati ju 2001. aastal tähtajaga neli aastat ning selle rakendamine pidi olema erilise kontrolli all.

Järgnevalt analüüsitakse *USA PATRIOT Acti* teist problemaatilist sätet § 213, millega antakse õiguskaitseorganitele volitus teostada läbiotsimisi koos konfiskeerimisega ilma asjaomastele isikutele sellest ette teatamata, rääkimata läbiotsimismääruse tutvustamisest. Erinevalt *USA PATRIOT Act* §-st 215, austab § 213 siiski Ameerika Ühendriikide neljanda konstitutsiooniparanduse ühte nõuet, et läbiotsimismääruse taotlemisel peab Föderaalne Juurdlusbüroo tõestama piisava aluse olemasolu. Vaatamata eelnevale, on lubatud ka tagantjärele teatamine mõjuva põhjuse olemasolus, kuid tulenevalt asjaolust, et seadus ei näe ette piirmäärasid, võib tagantjärele teavitamine kesta lõpmatuseni¹¹². Erinevalt terrorismivastase seaduse paragrahvist 215 ei ole kõnealuse sätte puhul kohus siiski kohustatud luba andma ning kohus võib määrata loa andmise toimingute tegemiseks ja läbiotsitavale teatamise tema suhtes tehtud menetlustoimingust mingi ajalise piirangu, kuid ei ole kohustatud seda tegema¹¹³. Siinkohal on oluline märkida, et nn *sneak and peek* erivolitused ei käi üksnes terrorismivastase uurimise kohta, vaid täiendavad üldiseid föderaalsete kriminaalmenetluse norme. Samuti ei olnud see sätte üks neist, mis pidi 205. aastal kehtivuse kaotama¹¹⁴. Hetkel pole terrorismivastase seaduse paragrahv 213 põhiseadusele vastavust veel kohtus vaidlustada jõutud. Kui seda tehakse, siis probleemiks oleks ilmselt salastatus sarnaselt *raamatukoguseaduselegi*, sest selleks, et isik saaks tema suhtes tehtud salajase läbiotsimise ja/või vara konfiskeerimise kohtus vaidlustada, peaks isik kindlalt teadma, et selline (jälitus)toiming tõepoolest tehti tema suhtes. Ent paragrahv 213 rakendusala on märksa laiem terrorismivastases võitlusest, kus riigi eesmärgiks on ennekõike preventioon, mitte süüdimõistmine, ja hõlmab ka tavalist kriminaalmenetlust, on tõenäoline, et mõni selline juhtum jõuab ka kohtusse ning riik tahab kasutada salajase läbiotsimise käigus konfiskeeritud esemeid tõendina¹¹⁵. Ka käesoleva töö autorile pole teada, kas 2014. aastaks on selline vaidlus jõudnud Ülemkohtu otsuseni, mistõttu eeldan, et seda ei ole hetkel juhtunud.

on the USA Patriot Act (2005). põhjalikumal jälgimisel, et tuvastada rahastamisallikaid“. Vt Harris Interactive, Inc., Harris Poll #51 (2005).

¹¹² P. Jõgi. USA terrorismivastane seadus ja jälitustegevuse erivolitused. – *Juridica*, I/2007, lk 37.

¹¹³ 18 U.S.C. § 3103a(b)(3). Vt ka C. L. “Butch” Otter & Elizabeth Barker Brandt. Preserving the Foundation of Liberty. – *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy* 2005 (19), lk 272 (nimetab §-i 213 *sneak and peek* sätteks). Kaasautor B. Otter on Kongressi liige (vabariiklane Idahost).

¹¹⁴ Terrorismivastase seaduse § 224.

¹¹⁵ Ametlikult ei ole selle sätte eesmärgiks toendite kogumine (erinevalt eespool vaadeldud §-st 215) ning sestap ei ole veel kindel, kas kohus näeb selliste esemete toendina kasutamises vastuolu neljanda konstitutsiooniparanduse põhimõtetega. Hetkel on Ülemkohtus lahendamisel küsimus, kas neljanda konstitutsiooniparanduse koputa ja teadusta reeglit rikkuva konfiskeerimise käigus omandatud toendeid saab

Eelnevast käsitus illustreerib, et Eesti Vabariigi ja Ameerika Ühendriikide julgeolekuasutuste töökorraldus on osaliselt kattuvad, osaliselt aga mitte. Mis puutub terrorismivastase seaduse § 115 alusel kogutud teabesse, siis sarnaselt Ameerika Ühendriikidega ei ole ka Eesti Vabariigi Teabeamet kohustatud teavitama isikuid, kelle isikuandmeid on kogutud või töödeldud. Seaduse tasemel puudub aga Eesti Vabariigis regulatsioon selle kohta, et kolmandatel isikutel (näiteks raamatukogud) on keelatud avaldada neilt välja nõutud teavet kellegi kohta. Kehtib küll põhimõte, et kriminaalasja eeluurimise asjaolude lekitamine on keelatud, kuid Teabeamet kogub teavet kriminaalmenetluse ja koguni jälitustegevuse väliselt. Kui Ameerika Ühendriikides on kolmas isik sunnitud teavet välja andma juhul, kui seda nõuab Föderaalne Juurdlusbüroo kõrgem ametnik, siis Eesti Vabariigis vastav regulatsioon puudub. Erinevalt Ameerika Ühendriikidest on Eesti Vabariigis võimalik kriminaalasjas kasutada Teabeameti poolt jälitustegevuse väliselt vastuluure raames kogutud infot tõendina olukorras, kus selleks on KrMS § 63 lg 1¹ kohaselt olemas riigi peaprokuröri otsus. Samas tulen tõdeda, et kohtumenetluse käigus on sellise tõendi saamisel nõutavate reeglite järgimist ja õiguspärasust raske kui mitte võimatu kontrollida, sest tõendina kasutatav teave poel saadud mitte jälitustegevuse raames, vaid selle väliselt Teabeameti poolt. Selline kummastav olukord ei tohiks olla õigusriigis võimalik, kuid hetkel see paraku nii on. KrMS § 63 lg 1¹ hakkas kehtima alates 01.01.2013. aastast ning käesolevaks hetkeks pole ühtegi selle sätte pinnalt tõusetunud kohtuvaidlust Riigikohtuni jõudnud. Küll aga on Riigikohus kinnitanud mitmetes lahendites, et jälitustoimingu õiguspärasust peaks olema võimalik igas menetlusetapis kontrollida ning kui riigi peaprokuröri otsusega tõendite hulka arvatav Teabeameti kogutud teabe saamise õigsust pole võimalik kontrollida kehtiva õiguse alusel, siis sellest tulenevalt võib aimata, millise otsuse eelneva probleemi lahendamiseks teeb Riigikohus lähiaastatel.

4.6 Relevantsete praktilised soovitusd puutuvalt jälitustoiminguatega kogutavatesse tõenditesse

KrMS § 126¹ lg-s 2 loetletud neli jälitustoimingu lubatavuse eeldust on kahtlemata äärmiselt laialt tõlgendatavad. Ilmselt ei ole kahtlust, et ühte ja sama faktilist asjas tähtsust omavat asjaolu on võimalik sageli tõendada nii jälitustoiminguaga kui ka muu uurimistoiminguaga. Vaieldamatult on võimaluse korral jälitustoiminguaga asjaolu tõendamine menetlejale oluliselt

menetluses kasutada (tegemist ei ole terrorismivastase seaduse § 213 rakendamisega) (*People v. Hudson*, No. 246403, 2004 WL 1366947 (Mich. Ct. App. (*Michigan Court of Appeals*) June 17, 2004). – 125 S. Ct. (*USA Supreme Court Reporter*) 2964 (2005)).

lihtsam kui muu menetlustoiminguga, mistõttu olukorras, kus on asjaolu tõendamiseks kaks võimalust, millest üks on jälitustoiming, on antud KrMS § 126¹ lg 2 kujul menetlejale võimalus väita, et muu uurimistoiminguga tõendite kogumine on oluliselt raskendatud või kahjustab kriminaalmenetluse huve ning vajalik on kindlasti koguda tõendeid just jälitustoiminguga. Sellisel juhul tuleks kaitsjal kohtuliku arutamise käigus viidata alternatiivsele võimalusele, kuidas oleks saanud menetleja kohtuliku eeluurimise jooksul sama tõendit koguda, ilma, et oleks pidanud kasutama jälitustoimingut ning sellisel juhul puuduks jälitustoimingu lubatavuse eeldus, mistõttu muutuksid vastava jälitustoiminguga kogutud tõendid lubamatuteks tõenditeks. Jälitustegevuses kehtiva *ultima ratio* printsiibist tulenevalt tuleks lugeda selline jälitustegevusega saadud tõend lubamatuks, millise tõendi oleks saanud koguda muu uurimistoiminguga, mitte jälitustoiminguga.

Soovituseks menetlejatele võib esmalt tuua esile käesolevas töös ilmnunud asjaolu – kui reeglina on arvatud, et igasugunegi väiksem eksimus ja minetus jälitustegevuses ja jälitustoimingu protokollimisel toob endaga kaasa jälitustoimingu ebaseaduslikkuse ning sel viisil saadud tõendi lubamatuse, siis Riigikohtu praktika sellist lähenemist nii kategooriliselt siiski ei toeta. Nimelt, Riigikohus on vähemalt kahes oma lahendis kinnitanud, et igasugune viga ehk minetus jälitustoimingu protokollis ei too endaga kaasa veel jälitustoimingu ebaseaduslikkust. Ühes lahendis oli jälitustoimingu protokollis ebaõigesti refereeritud kriminaalmenetluse ajendit ning teises lahendis olid ebatäpsused jälituslubade ja jälitustoimingu tegemise kuupäevadega seoses¹¹⁶. Riigikohus põhjendas oma seisukohta järgnevalt: *nimelt ei saa ebatäpsus jälitustoimingu protokollis kui juba teostatud toimingu käiku ja tulemusi peegeldavas menetlusedokumendis mingil viisil mõjutada selle teostamise eeldusena välja antud eeluurimiskohtuniku loa seaduslikkust. Samuti ei mõjuta jälitustoimingu sissejuhatavas osas käesoleval juhul ekslikult märgitu ka jälitustoimingu protokollis sisus esitatud teabe kvaliteeti tõendina. Lõpuks ei saa tähelepanuta jätta ka jälitustoimingu protokollile KrMS §-ga 113 lg 1 p-dega 1-4¹¹⁷ kehtestatud nõudeid, mille kohaselt märgitakse jälitustoimingu protokollis selle teinud asutuse nimetus (p 1), jälitustoimingu aeg ja koht (p 2), selle isiku nimi, kelle suhtes jälitustoiming tehti (p 3) ning jälitustoiminguga kogutud teave (p 4). Osutatud sättest nähtub, et seadusandja pole näinud ette kohustust kajastada jälitusprotokollis selle kriminaalmenetluse alustamise ajendeid, mille raames jälitustoiming läbi viidi. Eelneva Riigikohtu praktika abil võib prokurör*

¹¹⁶ RKKKo 3-1-1-15-10, p 9.4; RKKKo 3-1-1-31-12, p 8.2.

¹¹⁷ Hetkel kehtiv kriminaalmenetluse seadus § 126¹⁰ lg 1 p-d 1-6.

jälitustoiminguga saadud tõendi lubatavust kaitsta, kui süüdistatava kaitsja peaks proovima kohtule näidata, et jälitustoiminguga saadud tõendid on lubamatud ning nendele ei tohiks kohus otsust tehes tugineda.

Puutuvalt selliste jälitustoimingute tegemisse, mis tuleb teostada edasilükkamatutel juhtudel ning millised nõuavad tagantjärele kohtumäärust lubamaks selliste jälitustoimingute tegemist, tuleks kaitsjal silmas pidada järgnevat: arvestades asjaolu, et sõnad „edasilükkamatu juht“ on määratlemata õigusmõiste, mille all võib ennekõike silmas pidada sellist olukorda, kus esineb vahetu oht isiku elule, kehalisele puutumatusel, füüsilisele vabadusele või suure väärtusega varalisele hüvele ning eelneva tõttu loa taotlemine või vormistamine ei ole õigeaegselt võimalik, tuleks kaitsjal tõendada, et eelkirjeldatud olukorrad ja ohud tegelikkuses puudusid. Samuti, võttes arvesse iga konkreetse kriminaalaja iseärasusi, tuleks kaitsjal võimalikult usutavalt selgitada kohtule, et jälitustoimingu tegemine ei olnud kõiki asjaolusid arvesse võttes nii edasilükkamatu, et menetleja ei võinud oodata ööpäeva jälitusloa saamiseks ning seejärel jälitustoimingu teha. Kui eelnev õnnestuks tõendada, oleks väidetavalt edasilükkamatul juhul tehtud jälitustoiming põhjendamatu ja tõenäoliselt ebaseaduslik, millega kaasneks jälitustoiminguga saadud tõendite lubamatus. Loogiliselt tuleb süüdistaval poolel tõendada vastupidist ning näidata, kui isegi edasilükkamatul juhul poleks jälitustoimingu tehtud ning selliste tõendite kogumine poleks hiljem ehk võimatu, siis vaieldamatult oleks selliste tõendite kogumine hiljem oluliselt raskendatud ja tulenevalt avalikust huvist, et kuritegu peab jõudma õiglase karistuseni võimalikult mõistliku aja jooksul, oli sellise jälitustoimingu tegemine põhjendatud.

KOKKUVÕTE

Käesoleva uurimusega seadis autor endale eesmärgiks uurida kriminaalmenetluses nii süüdistaja kui ka kaitsja seisukohast lähtuvalt ühest kesksamat problemaatikast – tõendite lubatavus ning sellega seonduvalt olulise ning ebaolulise kriminaalmenetlusõiguse ja tõendite rikkumise piiritunnetusest tõendite kogumisel. Kohtumenetluse võistlevast iseloomust tulenevalt on üldmenetluste puhul kohtuliku uurimise käigus nii kaitsja kui süüdistaja ülesanne tõendeid näidata kas lubatavatena või lubamatutena, sõltuvalt sellest, kumb variant on kohtumenetluse poolele kasulik. Sellest tulenevalt proovis käesoleva töö autor uurimuses iga alapeatüki lõpus konkreetsest peatükist tulenevalt anda õiguspraktikutele asjakohaseid nõuandeid ja juhiseid, mida tõendite lubatavuse kontrollimisel arvesse võtta.

Resümeerimaks käesolevat uurimustööd, lähtub töö autor sarnaselt töö ülesehitusele ka kokkuvõttes. Esmalt tõendite lubatavusest üldiselt, seejärel kriminaalmenetluse seadustikus loetletud tõendiliikide lubatavusest üldiselt tõendiliigiti eraldivõetult, kolmandaks tõendite lubatavusest seonduvalt maksusüütegudega ning viimaks jälitustegevuse kui isiku põhiõigusi enim riivava tõendite kogumise viisist ja jälitustoiminguga tõendite kogumise erisustest.

Juba töö esimeses peatükis jõudis autor tulemuseni, et Riigikohuski on tõendite lubatavust puudutavat problemaatikat korduvalt käsitletud ning langetanud otsuseid, milles antakse õiguspraktikutele tõendi lubatavuse üle otsustamiseks olulisi nõuandeid. Põhiline seisukoht, mida Riigikohus on korduvalt rõhutanud, seisneb selles, et igasuguse menetlusõiguse rikkumisega tõendi saamisel ei kaasne küll tõendi lubamatust, kuid tegemist peab olema olulise menetlusõiguse rikkumisega, et see saabuks. Lisaks tuleb tõendi lubatavuse üle otsustamisel hinnata rikutud normi eesmärki ja asjaolu, kas tõendeid ei oleks saadud, kui normi poleks rikutud.

Ühtlasi, kui tegemist on suurt avalikku menetlushuvi omava kriminaalasjaga nagu rasked isikuvastased või riigivastased süüteod või rahvatervisevastased süüteod, siis isegi olulisem kriminaalmenetlusõiguse rikkumine tõendi saamisel ei too kaasa tõendi lubamatust. Kokkuvõtvalt saab välja tuua ka olulise Riigikohtu praktikas kinnistunud seisukoha, et olulise tõendi kogumiskorra rikkumisega on tegemist juhul, kui menetleja on tõendi kogumiskorda rikkunud korduvalt ja tahtlikult, kuid tegu on olnud korduvate väheoluliste rikkumistega – ka siis kaasneb tõendi lubamatus.

Samuti järeldus esimesest peatükist, et kriminaalasjas on lubatud küll kasutada mingis muus menetlusliigis kogutud ja uuritud tõendeid, kuid seda vaid juhul, kui muus menetluses saadud tõend vastab kriminaalmenetluses kehtivale kõrgendatud tõendamisstandardile. Juhul, kui muus menetluses saadud tõend vastavale standardile ei vasta, on selline tõend kriminaalmenetluses lubamatu tõend, kuid see ei pruugi välistada sellise tõendi kasutamist eeluurimise jooksul nn operatiivinfona.

Käesoleva uurimuse teises peatükis analüüsiti asitõendite hoidmise korda ja selle seost tõendi lubatavusega ning jõuti järeldusele, et kui selgub, et asitõendi korda on oluliselt rikutud, ka siis peaks kaasnema sellega tõendi lubamatus ehk kasutuskeeld kriminaalmenetluses. Puutuvalt ekspertiisiakti kui tõendisse, siis ilmnes, et ekspertiisiakt on lubamatu juhul, kui selle koostaja ei vastanud eksperdile sätestatud nõuetele. Sarnaselt tõendi kogumiskorra puhul relevantsele põhimõttele, on lubamatu ka ekspertiisiakt, kui selles on üks suurem või mitu väiksemat puudust.

Puutuvalt erinevate menetlustoimingute protokollidesse, selgus uurimuse tulemusena, et tõendi lubamatuks tunnistamisel võib uurimistoimingu protokoll osutada nn kõige nõrgemaks kohaks, sest kui protokollis on üks oluline puudus või korduvad väiksemad puudused, võib sellega kaasneda uurimistoimingu protokolliga lubamatus ning sellega seoses ka uurimistoiminguga saadud tõendite lubamatus, sest ilma uurimistoimingu protokollita ei oma uurimistoiminguga saadud tõendid tõendile kohustuslikku vormi. Seetõttu on äärmiselt oluline uurimistoimingu protokolliga koostamisel täpsus ja korrektsus. Oluliste uurimistoimingu protokolliga vigadena on käsitletavat vaieldamatult uurimistoimingu osalejate allkirjade puudumine või isikute nimede puudumine uurimistoimingust osavõtjate nimistust. Väheoluliste vigadena võib käsitleda minetusi kuupäevas, nimede kirjaõeldis jms.

Teises peatükis pidas töö koostaja oluliseks eristada ja võrrelda dokumenti ning asitõendit ja jõudis järeldusele, et dokument võib olla käsitletav nii asitõendi kui dokumendina sõltuvalt sellest, millist tõendusteavet see omab. Juhul, kui dokumendi sisus on tõendusteave ja dokument vastab dokumendile esitatavatele tunnustele, tuleb süüdistusaktis dokument ka vastava tõendiliigina esitada. Kui aga dokumendi kui eseme pinnal on ainet – veri, sõrmejäljed, DNA – siis on selline dokument käsitletav asitõendina ning süüdistusaktis tuleb see ka asitõendina esitada. Olukorras, kus süüdistusaktis on esitatud dokumendina

tegelikkuses asitõend või vastupidi, rikub see kaitseõigust, sest eksitab kaitsjat. Vale tõendiliigi all esitatud tõendi puhul võib tekkida samuti küsitavus selle lubatavuse osas.

Kolmandas peatükis oli töö autori eesmärk uurida maksusüütegude puhul tõendi lubatavust Eesti õiguse ning Ameerika Ühendriikide ja Saksa õiguse võrdlemise kaudu. Tundes tõendite lubatavuse kriteeriume välisriikidest võivad õiguspraktikud Eestis menetletavates kriminaalajades oma seisukohti argumenteerida ka välisriikide õigusdogmaatika ja kõrgema kohtupraktika kaasabil.

Ameerika Ühendriikide puhul on tähelepanuväärne asjaolu, et tõendite ebaseaduslikul viisil kogumisega kaasnev tõendi kasutuskeeld ei teeni mitte ausa ja õiglase kohtumenetluse põhimõtet ega kaitse isikute põhiõigusi, vaid ennekõike on sellise keelueesmärk ära hoida politsei ja uurijate tulevast õigusvastast käitumist ning see eesmärk on võrdne nii maksu- kui kriminaalmenetluses.

Ameerika Ühendriikides on ebaseaduslikult kogutud tõend kasutatav vaieldamatult operatiivinfona, kuid Eesti Vabariigi kriminaalmenetluses ei ole selline lähenemine üheselt selge.

Saksa õiguses tulenevad tõendi kasutuskeelu reeglid otseselt Saksa kriminaalmenetluse koodeksist – *Strafprozessordnung*. Sarnaselt Ameerika Ühendriikide ning Eesti Vabariigi kriminaalmenetlusõigusele kehtib ka Saksa kriminaalprotsessis printsiip, et igasugusest tõendi kogumiskeelu rikkumisest ei tulene koheselt tõendi kasutuskeeld. Saksa õiguses eristatakse ka menetlustaktikat pettusest. Pettusega saadud tõend on lubamatu tõend, kuid ebaselge on moment, kust muutub läbimõeldud ja efektiivne menetlustaktika pettuseks.

Saksa maksukriminaalõiguses tunnustatakse siiski kindlaid keelde, mille rikkumisel on tõend suure tõenäosusega lubamatu:

- keeld siseneda maatükile ja ruumidesse teadmata asjaolude avastamise eesmärgil;
- keeld lasta ette näidata väärisasju teadmata asjaolude tuvastamise eesmärgil;
- keeld koguda teavet, millega isik võib süüstada ennast või oma lähedasi;
- keeld koguda teavet, millega kahjustatakse riiklikku huvi;

Saksa õiguses on lubamatud ka sellised tõendid, mida on kogutud revisjoni käigus, kuid revisjoni läbiviimiseks puudus otsus. Samuti kui kohtuliku uurimise käigus ilmneb, et

revisjoni määramise otsus oli õigustühine või revisjoni viis läbi kvalifitseerimata personal, tuleb lähtuda olukorrast, et revisjoni pole olnud, sest puudub revisjoni määramise otsus ning revisjoniga saadud tõendid on seega lubamatud.

Eesti maksukaristusõiguses on Riigikohus andnud lakoonilise, kuid piisava juhise tõendite kogumise nõuete ja korra rikkumise olulisuse hindamiseks: rikkumise olulisus sõltub isiku põhiõiguste ja demokraatliku õigusriigi põhimõtete rikkumise määrast, menetluseesmärgi eripärast. Seetõttu järeldub, et Riigikohus on kujundanud oma praktikat sarnaselt Saksa kohtupraktikale maksuasjades. Erinevalt Saksa õigusest, kus põhiõigusi vähimalgi määral rikkudes saadud tõendid on lubamatud, siis Eesti maksuõiguses ja kriminaalmenetluses on sellisel viisil saadud tõendite lubatavus igakord kohtu hinnata, lähtudes ilmselt juba kinnistunud dogmaatikast ja Riigikohtu praktikast.

Neljandas peatükis sai käesoleva töö raames käsitletud jälitustegevust kui isiku põhiõigusi kõige intensiivsemalt riivavat tõendite kogumise viisi ning jälitustoimingute kogumise erisusi ja autori hinnangul jõuti neljandas peatükis kõige uskumatute tulemusteni.

Jälitustoimingutega seotud kohtupraktikat uurides selgus, et seni laialt tuntud printsiip, et jälitustoimingu tegemisel esinenud rikkumistega kaasneb koheselt iga rikkumise korral jälitustoimingu ebaseaduslikkus ja toiminguga saadud tõendite lubamatus, ei pea paika. Selgus, et Riigikohus oli siiski oma praktikas möönnud, teatud minetuste esinemise korral jälitustoimingu protokollis ei kaasnegi jälitustoimingu lubamatust. Riigikohus on olnud sellisel seisukohal koguni kahes käesolevas uurimuses viidatud kohtulahendis.

Eriti märkimisväärne järeldus Eesti Vabariigi ja Ameerika Ühendriikide välis- ja vastuluurele spetsialiseerunud ametkondade tegevust reguleerivat seadusandlust ja ühiskonna vastukaja uurides, oli tõik, et selles valdkonnas teoreetiliselt Eesti Vabariik sarnaneb Ameerika Ühendriikidele ohtlikult palju. Ameerika Ühendriikides võeti kõigest 43 päeva peale 11. Septembri terroriakti vastu terrorismivastane seadus – *USA PATRIOT Act* -, mis võimaldas Föderaalset Juurdlusbürool töödelda mitte vaid välisvaenlase, vaid realselt ka iga Ameerika Ühendriikide kodaniku isikuandmeid, isikut ennast sellest teavitamata. Saadud teavet võis FBI hiljem kriminaalasjas tõendina esitada ning kõrge salastatuse tõttu puudub võimalus sellise teabe saamise seaduslikkuse kontrollimiseks.

Sarnaselt Ameerika Ühendriikidele, kogub Eesti Vabariigis jälitustegevuse väliselt teavet isikute kohta Teabeamet. Kuivõrd sellisel viisil teabe kogumise puhul ei ole tegu jälitustegevusega, ei tule isikut peale isikuandmete töötlemist ka mingit moodi teavitada. 01.01.2013.a. kehtima hakanud KrMS uue redaktsiooniga jõustus KrMS § 63 lg 1¹, mille kohaselt võib Teabeameti poolt kogutud teavet prokuratuur riigi peaprokuröri otsuse alusel esitada kriminaalasjas tõendina, kusjuures puudub igasugune seaduslik võimalus selliselt esitatud tõendi kogumise seaduslikkuse kontrollimiseks, et selgitada välja niisuguse tõendi lubatavus. Kriminaalmenetluses on küll olemas jälitustoimingu seaduslikkuse kontrollimehhanismid, kuid Teabeameti poolt saadud teavet ei saadud jälitustoiminguga. Sisuliselt on Eesti Vabariik selliselt võtnud eeskuju Ameerika Ühendriikide nn *PATRIOT Acti* paragrahvist 215 ehk nn raamatukogu klausel¹¹⁸.

Käesoleva uurimustööga sai ennekõike selgemaks piir olulise ja väheolulise menetlusõiguse rikkumise vahel tõendite kogumisel ning ilmneseid Riigikohtu praktika analüüsist ka faktorid, mis on tõendite lubatavuse üle otsustades määrava tähtsusega ning milliseid faktoreid tuleb igakordselt vastava otsustuse tegemisel, aga ka juba tõendite kogumise etapis arvesse võtta. Töö autor peab tõdema, et töö alguses püstitatud osaliselt pessimistlik hüpotees leidis kinnitust – piir, millal läheb tõendite kogumiskorra rikkumine ehk menetlusõiguse rikkumine üle tõendite kogumiskorra ehk menetlusõiguse oluliseks rikkumiseks on endiselt ebaselge ja tõenäoliselt täielikku selgust ei omanda antud piiri tunnetus kunagi. Eesti Vabariigis on Riigikohus küll teinud põhjapanevaid kohtulahendeid, seadmaks konkreetsemaid reegleid ja juhtnööre, mille abil on võimalik otsustada, kas tõend on lubamatu või lubatav ehk kas tõendi saamisel on menetlusõigust rikutud oluliselt või ebaoluliselt, kuid täielik selgus küsimuses puudub.

¹¹⁸ Raamatukogu klausel tulenebki sellest, et Föderaalne Juurdlusbüroo nõudis isikute kohta teavet enim raamatukogudest, sh küsiti teavet selle kohta, milliseid raamatuid keegi laenutanud on, tegemaks selgeks konkreetse isiku kalduvused ja huvid.

SUMMARY

The title of this paper is as follows “Permission of evidence in criminal procedure.”

It has been once told *in criminalibus probationes debent esse luce clariores*. So goes the ancient and well-known excerpt of ancient Roman legal practitioners that means the evidence must be brighter than the sunlight.

When in ancient Rome such quote could have been applicable to all proceedings – criminal and civil proceedings – then in the present day the highest standard of proof remains only in criminal proceedings as there is a accused’s guilt under the question and eventually criminal proceedings may result with the most uncomfortable punishment possible - imprisonment of the accused.

On 01.07.2004 Estonian Republic that had recently joined with the European Union adopted a new Code of Criminal Procedure (hereinafter referred as CPA) and former inquisitional procedure was replaced with a modern adversarial procedure but the disputes over the topic and central issue of criminal procedure – acceptance and permission of the evidence – have not clearly disappeared.

As the problem of the allowance and especially permission of the evidence in the criminal proceedings is actual and basically every-day problem for legal practitioners then the author of this thesis decided to research the thesis thoroughly. The problem of the permission of the evidence is clearly the second important issue besides the reliability of witnesses testimonies.

The author of this paper is sure that the research is beneficial also for the practicing lawyers and prosecutors as well as for the police officers who enact pre-trial proceedings and collecting the evidence necessary to prove the guilt of the offender.

Hypothesis of this paper is as follows: the breach of the procedures gathering evidence will not always result with inadmissibility of such evidence but being in the grave breach of the criminal proceedings with respect to the gathering of evidence must result with inadmissibility of the evidence gathered but the moment between breach and grave breach of

the breach of the criminal procedure law as well as the rules of gathering evidence is and disputable and vague.

The aim of this paper is to investigate the circumstances which affect the permission of the evidence. In this paper the circumstances are investigated objectively without any sympathy in favour of the accused or the prosecutor position.

Also aim of this paper is also to research mostly the evidence that's source is not a witness, suspect, victim or expert but this does not mean that even the permission of such evidence will not be investigated and analysed where suitable. In the paper there also will be investigated the evidence that have dual source (e.g expert opinions).

This paper is divided into four bigger chapters. In the end of each chapter the author of this paper gives suitable and possibly practical recommendations for the practitioners of criminal proceedings (i.e lawyers, prosecutors *et ceterae*) The first chapter is dedicated to the permission of the evidence in general affording the brief but appropriate survey of the applicable and relevant legislation of the CPA. The chapter begins with a brief overview of the thesis of the paper in Estonian Republic before the Second World War. In the first chapter there is also an analysis between simple breach of the prohibition on the gathering of the evidence and grave breach of the prohibition on the gathering of the evidence.

The first chapter contains also analysis of relevant practice of the Supreme Court and the first chapter will end with the analysis of the situation whether the evidence gathered and investigated in another type of the proceedings (i.e civil or administrative proceedings) could be used as a valid and permissible evidence in criminal proceedings as well.

The second chapter of this paper focuses thoroughly on circumstances that could affect certain types of evidence stipulated in § 63 lg 1 beginning with the analysis of material evidence, following the analysis of permission of different protocols of various evidence as well as photos, movies or other data and its circumstances affecting the permission. In this chapter there is also comparison of the material evidence and document as such as the distinction could be necessary during certain phases of the criminal proceedings.

The second chapter examines also the practice and dogmatics of the criminal procedural law in Estonia. The second chapter also investigates domestic legislation and practice of The Supreme Court highlighting and emphasizing the most important decisions ruled by the court in recent years.

The third chapter examines and compares domestic tax criminal procedural law in relation to the permission of the evidence with Anglo-American and German similar law. Investigating the relevant law and practice of the higher courts of each above mentioned country there are highlighted the most relevant issues and similarities with Estonian legislation and practice of such courts. The chapter is necessary part of the paper as the principles and arguments of foreign countries' similar issue can be adopted to the domestic criminal procedure law as well. Such principles could be useful when the decision of the permission of the evidence is under a question during the trial.

The fourth chapter of the paper examines merely the circumstances affecting the permissibility of the evidence that are gathered by the surveillance procedures. In this topic there is researched what are the main issues that must be addressed with when gathering the evidence by the surveillance activities so the evidence will remain permissible.

The main source material was the relevant domestic legislation in Estonia as well as the practice of the Supreme Court and European Court of Justice and relevant professional legal literature of various jurists and practitioners on the permissibility of the evidence.

The summarization of this paper is divided into four parts as there are four chapters in this paper. Firstly general issues of permissibility of evidence, secondly there will be given an overview of what transpired from the analysis of the certain type of evidence , including the most important rulings of the Supreme Court. Thirdly the main results of the analysis from the third chapter is shown, including the most important rulings from United States of America, Germany and Estonian Republic.

Finally the summarization winds up with results risen from the analysis of the procedures adopted during the surveillance activities such as interception, imitation of a crime, *agent provocateur* and gathering data outside the formal surveillance activities.

It was transpired the Supreme Court has addressed the issue of permissibility of the evidence very often giving the most useful practical recommendations for the persons involved with the criminal procedural law. The Supreme Court has emphasized firstly that the evidence is deemed inadmissible when there has been a grave breach with respect to the gathering procedures of such evidence. The Supreme Court has also decided when deciding of the breach of grave breach is under the question then it is necessary to analyse the following issues:

- the purpose of the regulation;
- has it been possible to gather such evidence even if there had not been the breach in the criminal procedures;
- if there has been one or many serious or many minor breaches in the criminal procedural law
- if the crime has great public interest in proceedings (i.e. murder, drug trafficking, treason *et cetera*);

The evidence gathered in the other type of proceedings like civil or administrative proceedings can be used as an evidence in criminal procedures only when such evidence is if the highest standard and the proceedings when gathering such evidence were adopted with the similar strictness as necessary in the criminal proceedings. Even the court decisions made in civil or administrative cases are permissible as an evidence in the criminal case.

Comparing the material evidence and documental evidence it was transpired that the distinction is often necessary. When the prosecutor has submitted documental evidence as material evidence or vice versa then there can be a slight opportunity to deem such an evidence inadmissible because such activity might violate the accused's right for legal protection. Comparing the similarities and differences and investigating the circumstances affecting the permissibility of the evidence in United States of America and Germany as to tax crimes and such procedural law then there has transpired that Estonian CPA has multiple similarities with aforementioned countries and their legal systems.

It is remarkable that if the aim of the principle of inadmissibility of the evidence in continental legal system is to protect mostly human rights then in United States of America the main purpose is to avoid further violations of the criminal proceedings by the police. In the USA the inadmissible evidence can be used as an information to commence further

criminal proceedings to gather permissible evidence, but in Estonian Republic such approach is arguable.

As to the surveillance activities after the analysis in this paper it turned out that the principle, that when there has been even a slight minor fault in the surveillance proceedings then such proceedings must be deemed as illegal and the evidence gathered by the proceedings are inadmissible, is not so point-blank. The Supreme Court has decided that minor forfeitures in the surveillance protocols are not followed by the illegitimacy of the whole activity and evidence.

The most substantial result in the fourth chapter is the following: in Estonian Republic and the USA the personal data can be gathered outside the surveillance activities but in purpose of terrorism or intelligence to protect the state security. In Estonia the office is called *Teabeamet* and in USA the activity is adopted by the *Federal Bureau of Investigation*. *Teabeamet* and FBI are not obligated to report the person whose data has been gathered that such activities have been made. So theoretically *Teabeamet* of Estonian Republic can put into practice similar questionable practices as FBI can.

There is the principle that legality of surveillance activities must be able to controlled during all phases of criminal procedure. 01.01.2013 new amendment of CPA was adopted and CPA § 63 lg 1¹ came into force which allows the attorney general to decide the submission of the data gathered by the *Teabeamet* and outside of the surveillance activities as an evidence in criminal proceedings to prove the guilt of the accused. As the data was gathered outside the surveillance activities then the legality of the activities cannot be controlled as there was none such activities. None of such dispute has been decided by the Supreme Court yet but the decision will probably come in some years and the situation will find its solution.

.....

/allkiri/

Jaanus Krevald

05.05.2014

Kasutatud kirjandus

1. Kergandberg, E. Sillaots, S. Kriminaalmenetluse seadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn, Juura 2012.
2. Kergandberg, E. Sillaots, M. Kriminaalmenetlus. Tallinn, Juura 2006
3. O. Nääs. Tunnistaja ütluste usaldusväärsus kriminaalmenetluses. Magistritöö. Tartu Ülikool, 2010.
4. Ambach, G. Eesti kriminaalõiguse arenguteed – 70 aastat Eesti esimese kriminaalreformi edukast lõpust. – Juridica, nr 2, 2005.
5. Radtke, H., Hohlmann, O. (Hrsg). Die Strafprozessordnung. Kommentar. Munchen: Franz Vahlen 2011.
6. E. Kergandberg Per Aspera Ad Fair Trial. – Juridica 2011/1.
7. Murphy, P. Murphy on Evidence. 5th Edition. London, 1995.
8. Sootak, J. Pikamäe, P. Karistuseseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 3., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Tallinn, Juura 2009.
9. R. Narits. Konstitutsioonikohtute tänapäevastest töömeetoditest mandrieuroopaliku õiguskultuuri ja *common-law* kui mõtlemisviiside lähenemise tingimustes. – Riigikogu Toimetised, 17, 2008.
10. L. Lehis. Maksumaksja õiguste kaitse maksumenetluses. – Juridica 1997/3
11. M. J. Carbis, S. C. Struntz, R. B. Rubin. Tax Procedure and Tax Fraud. Cases and Materials. 2. ed. St. Paul, Minnesota: West Publishing Co. 1987
12. A. Stibi. Verwertungsverbote im Steuerrecht. Rechtswissenschaftliche Fakultät der Westfälischen Wilhelms-Universität zu Münster. Münster 1995
13. L. Lehis. Maksumaksja õiguste kaitse maksumenetluses. – Juridica 1997/3.
14. K. Tipke, J. Lang. Steuerrecht. 17. Aufl. Köln: Dr. Otto Schmidt 2002.
15. K. Tipke, W.H. Kruse. Abgabenordnung, Finanzgerichtsordnung: Kommentar zur AO 1977 und FGO (ohne Steuerstrafrecht). 16. Aufl. I und III Teil. Köln: Dr Otto Schmidt 1996, § 88, äärenr 17.
16. Eesti Vabariigi põhiseadus, kommenteeritud väljaanne, arvutivõrgus: <http://www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-22/>
17. F. Klein, G. Orlopp. Abgabenordnung – einschliesslich Steuerstrafrecht. 5. Aufl. München: C.H. Beck'she Verlagsbuchhandlung 1995. § 92, äärenr 14
18. H. Wenzig. Steuerliche Betriebsprüfung. 8. Aufl. Achim: Erich Gleischer Verlag 2000.
19. L. Lehis. Õigusriigi põhimõtete rakendamine maksuõiguses ning maksumaksja õiguste kaitse (Eesti ja Saksamaa näitel). Magistritöö. Tartu 1997.
20. M. Huberg. Kohus hindas seadusevastaselt kogutud tõendite kasutamise võimalikkust maksumenetluses. – Maksumaksja 2003/3.
21. L. Lehis. Maksuõigus. Tallinn: Juura 2004, lk 170, joonealune märkus nr 43
22. P. Jõgi. USA terrorismivastane seadus ja jälitustegevuse erivolitused - Juridica I/2007
23. P. Randma. Veel kord riigi poolsest teoprovokatsioonist: kas keelatud või siiski lubatud? Juridica V/2006.
24. B. Blank. Die Strafbarkeit und Verfolgbarkeit der vom agent provocateur gestauerten Tat. Mainz 1987.

25. H. Schilling. Illegale Beweise. Eine Untersuchung zum Beweisverfahren im Strafprozess. Baden-Baden 2004.
26. U. Lõhmus. Pealtkuulamine ja Eesti põhiseaduses sätestatud õigus sõnumite saladusele. - Juridica VII/2008.
27. B. A. Howell. Seven Weeks: The Making of the USA PATRIOT Act. – George Washington Law Review 2004 (72).
28. L. Saad. The Gallup Org. Americans Generally Comfortable With Patriot Act (2004).
29. Press Release, American Library Association, In Wake of Declassified Report, ALA Renews Call for Legislative Amendments to PATRIOT Act (Sept. 18, 2003).
30. 18 U.S.C. § 3103a(b)(3). Vt ka C. L. “Butch” Otter & Elizabeth Barker Brandt. Preserving the Foundation of Liberty. – Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy 2005 (19).

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Kriminaalmenetluse seadustik. 12.03.2003. RT I 2003, 27, 166; RT I, 26.02.2014, 8.
2. Federal Rules of Evidence. 02.01.1975, 88 Stat. 1926.
3. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.06.1992. RT 1992, 26, 349; RT I 2007, 33, 210.
4. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 1950, Rooma.
5. ÜRO 1948.a. inimõiguste ülddeklaratsioon, kättesaadav veebist:
<http://www.vm.ee/?q=node/12958>.
6. Ugolovnoje Uloženiye (stati, vvedjonnõja v deistvie). – Svod Zakonov Rossijskoi Imperii. T. XV. S.-Peterburg 1909; A. Buldas. Uus nuhtlusseadus. Maksmapandud paragrahvid. Tallinn 1933.
7. Isikuandmete kaitse seadus, RT I 2007, 24,127.
8. Jälitustoimingust teavitamise ja jälitustoimiku tutvustamise kord, RT I, 08.01.2013, 10.
9. Konfiskeeritud vara võõrandamise, üleandmise ja hävitamise, vara võõrandamisest saadud raha eelarvest seaduslikule valdajale tagastamise, asitõendite arvelevõtmise ja hävitamise, arestitud vara hoidmise, hindamise ja võõrandamise ning kiiresti riknevate asitõendite hindamise, võõrandamise ja hävitamise kord. RT I 2004, 61, 432; RT I, 19, 11.2013, 3.
10. Foreign Intelligence Surveillance Act (FISA), Pub. L. No. 95-511. – 92 Stat 1783 (1978); 50 U.S.C. (*United States Code*) §§ 1801-1811 (2000).
11. 50 U.S.C. 1861 (a)(1) (Supp. II 2002); 50 U.S.C. § 1861 (b)(2) (Supp. (*Supplement*) II 2000).
12. Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism, 24.10.2001. Arvutivõrgus:
http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=107_cong_public_laws&docid=f:publ056.107.

Kasutatud kohtupraktika

1. RKKKo 3-1-1-31-11.
2. EIK 12.07.1988 otsus *Schenk v. Switzerland*.
3. RKKKm 29.12.2006, 3-1-1-97-06.
4. RKKKo 3-1-1-15-12.
5. RKKKo 3-1-1-15-10.
6. RKKKo 3-1-1-31-12.
7. RKKKo 3-1-1-52-09.
8. RKKKo 3-1-1-97-06.
9. RKKKo 3-1-1-119-09.
10. *United States v. Janis.* – 428 U.S. 433 (1976), III ptk. Arvutivõrgus:
<http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=us&vol=428&invol=433>
(01.03.2008).
11. *Segura v. United States.* – 468 U.S. 796 (1984).
12. RKHKm 16.01.2003, 3-3-1-2-03.
13. RKHKm 27.01.2003, 3-3-1-6-03.
14. RKKKo 3-1-1-5-09
15. RKKKo 3-1-1-114-04.
16. RKKKo 3-1-1-15-10.
17. RKKKo 3-1-1-10-11.
18. EIK otsus *Klass jt vs. Saksamaa*, 06.09.1978.
19. RKKKo 3-1-1-63-08.
20. RKKKo 3-1-1-129-13.
21. RKKKo 3-1-1-118-16.
22. EIK otsus 04.10.2010 *Bannikova vs. Venemaa*.
23. EIK otsus 30.03.2010 *Šuvalov vs. Eesti*.
24. RKKKo 3-1-1-110-04.
25. EIK otsus 06.03.2012 *Leas vs. Eesti*.
26. EIK otsus asjas 35394/97, *Khan vs. Ühendkuningriik*, 12.05.2000.
27. EIK otsus asjas 50015/99, *Hewitson vs. Ühendkuningriik*, 27.05.2003.
28. EIK otsus asjas 63831/00, *Chalkly vs. Ühendkuningriik*, 12.06.2003.

Kasutatud lühendid:

1. EIK – Euroopa Inimõiguste Kohus
2. FRE – Federal Rules of Evidence
3. USA – United States of America
4. RKKK – Riigikohtu kriminaalkolleegium
5. RKHK – Riigikohtu halduskolleegium
6. KrMS – kriminaalmenetluse seadustik
7. UNS – Uus nuhtlusseadustik
8. KrKS – kriminaalkohtupidamise seadus
9. USA PATRIOT ACT - Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Jaanus Krevald,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose
„Tõendite lubatavus kriminaalmenetluses“

mille juhendaja on Oliver Nääs

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace´i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 05.05.2014